

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

„a nad jejich chováním a činy bedlivé oko míti....“.

Dohled nad cizinci v lázních za neklidných let konce 18. stol. a na začátku
19. století.

Diplomová práce

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Lucie Jílková

„a nad jejich chováním a činy bedlivé oko míti....“.

Dohled nad cizinci v lázních na konci 18. stol. a na začátku 19. století.

Spa guests under surveillance in the end of the 18th century and at the beginning of
the 19th century

Praha: 2010

Vedoucí diplomové práce: Doc. Daniela Tinková, PhD.

Poděkování:

Největší zásluhu na mé práci mají moji učitelé, zvláště vedoucí práce, Doc. Tinková, jež mi vždy ochotně naslouchala a pomáhala s vybíráním tématu a literatury, diskuzemi o tématu, a nejen o něm.

Velké díky patří Lukášovi za vytrvalou a neutuchající morální podporu, Alžbětě za pomoc při shánění literatury, Karlovi za vytvoření databáze, Martinovi a ComXerv teamu, že mi alespoň oni dopřáli to nejcennější – čas na soustavnou práci, Petře Hajšmanové za pomoc se záludnostmi německého jazyka a všem ostatním kamarádům a kamarádkám, kteří mi drželi pěsti po celou dobu. Díky patří i rodičům, že to ještě nevzdali.

Děkuji také za vlídné přijetí v Archívu Národního muzea v Praze, v badatelně 1. oddělení Národního archívu v Praze a v Státním okresním archívu v Teplicích, a za jejich ochotu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 1. srpna 2010

Anotace:

Tématem diplomové práce je zkoumání metod kontroly cizinců a zvláště jejich specifické skupiny, lázeňských hostů v západočeských lázních. Na konci 18. století se dramaticky změnila politická mapa Evropy. Francouzská revoluce přinesla mnoho změn, jež byly příčinou strachu z neznámého, nepoznaného, nekonformního. Habsburská monarchie sama prožívala dramatické změny v důsledku vnitřních reforem, hospodářských, sociálních i správních. Pohledem teorie disciplinace Michela Foucaulta, habsburská monarchie se jako ancien regime snažila vypořádat se změnami a nonkonformním snahou si nezapadající prvky zaevidovat, sledovat a podmanit.

Kontrola cizinců nebyla ničím novým, jen se nově vytvořily speciální instituce, jako např. policejní ministerstvo a lázeňská inspekce. Vznikaly nové prameny (Kurlisty, přihlašovací protokoly, almanachy), jejich bohatství spočívá ve statistické hodnotě, jež zůstává dosud plně nevytěžena. Listovní tajemství korespondence směřující do lázní bývalo často porušováno. S vzrůstajícím strachem v polovině 90. let 18. století přibývalo vyhánění cizinců ze země, případně ztěžování jejich pobytu dalšími nařízeními. Zpřísnovaly se podmínky pro vstup do země. V půlce 90. let byly netvrdší podmínky stanoveny pro Francouze, stejně jako státní příslušníci zemí obsazených francouzskou armádou. Reálně se zvláště cizincům směřujícím do lázní v mnohém ustupovalo. Navíc už koncem 90. let 18. století značně ubylo sledování cizinců v lázních. Můžeme to interpretovat tak, že pozornost úřadů byla upřena na Napoleona, jednak samotné úřady musely částečně rezignovat na snahu zaevidovat každého lázeňského hosta, neboť jejich počty se neustále zvyšovaly, a nedávalo smysl zbavovat se peněz, jež s sebou hosté přinášeli.

Annotation:

On the verge of 19th century, all ancien régimes tried to find any way how to treat changes and impacts from the French revolution and other democratical movements across Europe. One of the biggest fear were citizens coming to the Habsburg lands from new republics. The guests who came to relax in Western Bohemia spas enjoyed a international society, but hated the regime well-known for spies who didn't have any respect for postal secret. The author uses Michel Foucault's theory of disciplination to see Austrian institutions' attempts to register all foreigners, especially those at spa resorts, to check their supposed liasons with revolutionaries. Thanks to this attempts, a lot of new sources that records every spa guests appeared and haven't been almost discovered until recently. Systematical monitoring of the foreigners goes hand in hand with with creating of the Ministry of Police and the Spa inspection. At this time, passport forms were settled and since then they were kept unchanged up to 1850's. To sum up, the control of foreigners coming to Bohemia was not an invent of this period, only the rigorousness of it is new.

Klíčová slova:

cizinci v lázních, teorie disciplinace, lázeňská inspekce, kurlisty, pasové a obdobné doklady, policejní ministerstvo, policejní ředitelství, Francouzská revoluce

Seznam zkratk:

AM KV	Archív města Karlovy vary
ČČH	Československý (Český) časopis historický
PG	Fond Prezídia českého gubernia
PG T	Fond Prezídia českého gubernia – tajné
SAP	Sborník archivních prací
SlPř	Slovanský přehled

Obsah:

1	Úvod.....	9
1.1	Struktura práce	10
1.2	Literatura a prameny	11
1.2.1	Použité prameny	11
1.2.2	Dosavadní literatura	12
2	Diskurs dohledu a kontroly nad „podezřelými“	15
3	Cizinci jako lázeňští hosté	22
3.1	Úvod.....	22
3.2	Kdo je to „cizinec“?	23
3.3	„Bedenkliche Leute überhaupt“	24
3.4	Příchod cizince na české území.....	25
3.4.1	Kontroly cizinců do začátku Francouzské revoluce	25
3.4.2	Změny pro cizince v „revoluční době“	27
3.5	Pasy a ostatní vstupní doklady	29
3.5.1	Pasový formulář	30
3.5.2	Cestovní doklady a lázeňští hosté	31
3.6	Cestování mezi městy	35
3.7	Odchod a vynucený odchod cizince	35
3.7.1	Odchod.....	35
3.7.2	Postrk	35
3.7.3	Jak vypadalo stanovení Marschroute?	37
4	Habsburská monarchie = policejní stát?	39
4.1	Úvod.....	39
4.2	Policejní ministerstvo.....	41
4.3	Vymezení pravomocí jednotlivých úřadů	45
4.3.1	České gubernium	45
4.3.2	Policejní ředitelství	46
4.3.3	Krajské úřady	46
4.3.4	Magistráty	47
4.4	Tajná policie a lázně.....	47
4.4.1	Spolupráce s lékaři a síť informátorů, policie.....	48
4.4.2	Lázeňská inspekce	48
4.4.3	Lázeňská inspekce v Teplicích	50
4.4.4	Předpisy určené výhradně lázeňským městům	50
5	Lázně.....	53
5.1	Lázně Teplice	53
5.2	Karlovy Vary.....	54
5.3	Fenomén lázní	54
5.4	Úvod, struktura a metody práce	56
5.5	Prameny evidence lázeňských hostů	57
5.5.1	Přihlašovací protokoly v Teplicích	59
5.5.2	Přihlašovací protokoly v Karlových Varech.....	62
5.5.3	Kurlisty a Badelisty v Teplicích	64
5.5.4	Specifications pro Karlovy Vary	65
5.5.5	Seznamy příchozích a odchozích lázeňských hostů	66
5.5.6	Karlovy Vary- doplňující informace, další prameny	67
5.6	Allmanach für die Badegäste zu Teplitz, auf das Jahr 1802.	68

5.6.1	Kurtaxa - Lázeňská taxa	70
6	Dohled nad cizinci	72
6.1	Období od počátku 80. let 18. století do roku 1789	73
6.2	Období od začátku Francouzské revoluce do konce napoleonských válek	75
6.3	„Podezřelé národnosti“	76
6.3.1	Francie	77
6.3.1.1	Francouzští sloužící a umělci	78
6.3.1.2	Šlechtici a duchovní	79
6.3.1.3	Kněží.....	86
6.3.2	Prusové, Němci.....	86
6.3.2.1	Sloužící.....	86
6.3.2.2	Šlechtici	86
6.3.3	Poláci	89
6.3.3.1	Dohled nad Poláky „ <i>auf das Betragen den Pohlen überhaupt ein besonderes Augenmerk zu richten seyn</i> “	89
6.3.3.2	Případ Abbé Piatolliho aneb kus italská krve v polských dějinách.	91
6.3.4	Nizozemci, Belgičané, Švýcaři, Italové.....	93
6.3.4.1	Nizozemští vychovatelé.....	94
6.3.4.2	Šlechtici a duchovní - „ <i>emigrierte Niederländer wie die Franzosen selbst behandelt seyn</i> “	94
6.3.5	Španělé.....	99
6.3.6	Italové	100
6.3.7	Angličani.....	100
6.3.8	Rusové	100
6.3.9	Studenti	101
6.4	„Verbotene Spiele“ v Teplicích a Karlových Varech.	101
6.5	„Lustreise“	104
6.6	Kontrola korespondence.....	105
6.6.1	Sledování bývalé španělské královny La Valette.	107
6.6.2	Kontrola korespondence pro vojenské účely	108
6.6.3	Zadržení šéfa špiónů aneb Espionage v západních Čechách.....	108
7	Závěr.....	110
8	Seznam použitých pramenů a literatury.....	112

1 Úvod

Otevřu-li libovolnou odbornou knihu zabývající se obdobím konce 18. a začátku 19. století v českých zemích a ostatních dědičných zemích Rakouska, nelze si nepovšimnout, jakým způsobem autoři popisují toto období. Termíny jako „policejní stát“ nebo „*policejní františkovský absolutismus*“¹ ještě patří k mírnějším. Setkávám se totiž i s výrazně citově zabarvenými slovy charakterizujícími habsburskou monarchii jako režim s vlastní sítí špiónů, konfidentů a tajných nebo policejních agentů, udavačů a špiclů.

Proč a z jakých důvodů má těchto necelých třicet let tuto nálepku? Pomocí teorie disciplinace Michela Foucaulta se pokusím vysvětlit, proč cítí habsburská monarchie strach z „podezřelých lidí“, nových podnětů a událostí, jež jsou v této době vyvolány revolucí ve Francii, následovanou, obdivovanou i zatracovanou v dalších evropských zemích.

Jednu z největších hrozeb spatřovala habsburská monarchie v „podezřelých cizincích“ přicházejících z „revolucí zasažených zemích“ do rakouských dědičných zemí. Měnil se obsah termínu „podezřelý“ cizinec v závislosti na mezinárodní situaci?

Jaké instituce měly na starosti agendu „cizinectví“? Jakým způsobem se úřady snažily evidovat hosty v lázních a jak se evidence cizinců vyvíjela? Jaké strategie přistižení při porušení předpisů používali?

Samotné téma „cizinci“ by bylo ale příliš široké a nesmírně obsáhlé pro rozsah práce, vybrala jsem si proto specifickou kategorii „cizinců v lázních“ neboli lázeňských hostů. Konkrétními příklady se dá ilustrovat dopad systému dirigujících a usměrňujících norem, obecně platných pro všechny cizince, na běžný život hostů.

---

¹ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: NLN, 1999. str. 35.

Citát uvedený v názvu celé práce pochází z instrukce gubernia z roku 1793, oznamující nové zásady v zacházení s cizinci a především s Francouzi.² Jako název práce jsem jej vybrala, neboť termín „bedlivé oko“ je zcela běžně používán ještě na začátku 19. století. „Bedlivé oko“ nebo termín v němčině „*ein obachtsames Auge zu tragen*“ snad dobře vystihuje téma celé práce.

1.1 Struktura práce

Nejdříve představím teorii disciplinace Michela Foucaulta. Klíčovým momentem je na jejím základě vysvětlit motivy habsburské monarchie, proč a jak identifikovala „cizince“ jako problematickou kategorii.

V druhé kapitole považuji za nutné blíže vysvětlit na základě dochovaných pramenů pro české země, jak v této zkoumané době úřady zacházely s cizinci, jaké existovaly normy a nařízení regulující pobyt cizinců v Čechách.³ Nejprve je nutné vymezit přesněji definici „cizince“ a jeho podezřelosti.

Do třetí části jsem zařadila i představení úřadů, do jejichž agendy spadala problematika „cizinectví“. Patří sem policejní ministerstvo, české gubernium, krajské úřady, magistráty a lázeňská inspekce.

Poslední kapitola představí stěžejní prameny pro studium migrace cizinců, jejich sociálního a národnostního složení. Následuje několik stručných i podrobnějších konkrétních příběhů cizinců z Karlových Varů, na jejichž základě se promítnou jak pasové předpisy, projeví se souhra nebo třenice mezi úřady. Projeví se zde vliv aktuální mezinárodní situace?

---

² NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, : Nařízení královského českého Gubernnum, 1793.

³ Oblast zkoumání omezím na území Čech, neboť Zdeňka Stoklásková již napsala celou řadu studií pro oblast Moravy.

1.2 Literatura a prameny

Lázeňský host (ať už původem z Čech nebo z ciziny) se ocitá ve středu pozornosti státu už v 80. letech 18. století. Na něj, jako na hosta- cizince, se vztahují všechna nařízení, a navíc ještě několik zvláštních. Prostředí lázní bylo vnímáno jakožto specifický prostor setkávání lidí ze všech koutů Evropy, ale i světa, což samo o sobě stálo byrokratickému aparátu za to, aby lázeňským střediskům věnoval mimořádnou pozornost. To jej činí natolik unikátním případem, že stojí za to mu věnovat badatelskou pozornost.

Kromě toho bylo „lázeňskému“ hostu věnováno dosud pouze několik stránek v odborné literatuře.

1.2.1 Použité prameny

Prameny fondu Prezídia Českého gubernia (PG) a fondu Prezídia Českého gubernia – tajné (PG T) jsou překvapivě dosud téměř neprobádané, co se problematiky dohledu nad cizinci v této nejobecnější formulaci týká. Zatím, jako jeden z mála v poslední době,⁴ z nich vycházel Milan Švankmajer v Napoleonských válkách a českých zemích. Před ním, ve svém studiu polských zajatců, z nich čerpal rovněž Milan Šmerda.⁵

Prameny pokrývají celé zkoumané období, ale několik dokumentů k pozorování hostů je zachováno z doby před vypuknutím Francouzské revoluce v roce 1789. Období mezi lety 1791-1806 je jednoznačně dobou nejintenzivnější co do hlášení o sledovaných cizincích, ale jsou dochovány i desítky spisů specifikujících chování a úřední postupy ze strany magistrátů, gubernia atd. V části fondu PG-tajné jsou zařazeny dokumenty z pozdějšího období, od roku 1810 do novější doby. Právě tato část podkřývá zákulisí sledování zřejmě nejvíc. Nachází se tu totiž kromě běžných sledování a hlášení osobní spisy žadatelů o místa tajných agentů či doklady o kontrole korespondence prováděné karlovarským poštmistrem Petrem Putzem.

---

⁴ František Kutnar byl jedním z prvních, z těch nemnoha badatelů.

⁵ ŠMERDA, Milan. *Polští vězni v českých zemích v době Kosciuszкова povstání. Stanislaw Kostka Potocki a Scipione Piattoli*. In: SLPř 64, 1978, č. 6, s. 472-487.

Archív města Teplice skrývá dosud rukou badatelů téměř nedotčené přihlašovací protokoly. Najdeme tu téměř jejich skoro kompletní řadu ohlašovacích protokolů a tištěných kurlistů, unikátní Almanach z roku 1802 a z konce 20. let průvodce historií Teplic sepsaný známým rodákem, lázeňským inspektorem, lékařem a k. k. radou, A. C. Eichlerem. Bohužel žádné konkrétní příklady sledovaných osob zde nejsou dochovány.

Zato Archív magistrátu v Karlových Varech se zdá být téměř nevyčerpatelný. Z nejvyužívanějších pramenů jmenuji kurlisty, přihlašovací protokoly, ale především ohromné množství projednávaných příkladů sledovaných cizinců. Tyto dokumenty pokrývají celé zkoumané období. Nerovnoměrnost v počtu sledovaných cizinců v 90. letech 18. století a od roku 1799 je víc než patrné.

1.2.2 Dosavadní literatura

V dosavadním bádání se cizinci a vývojem norem je usměrňující zabývá Zdeňka Stoklásková, Pavel Himl a Vladan Hanulík. Stoklásková se ve svém výzkumu zaměřuje na oblast Moravy a velice pečlivě a podrobně zkoumá normy a vládní nařízení, která stanovovala formy dohledu (cenzura, povinnost přihlášení, pasovou a vízovou kontrolou, marschroute atd.). Několik studií ve sbornících popisuje i konkrétní příklady sledování a manipulaci s konkrétními osobami – za všechny uvedu případ Abbé Holleye.⁶ Samotným lázeňským hostům je věnována pozornost na pouhých dvou stranách, přičemž informace čerpá z Roubíka.

Pavel Himl zkoumá jednak dřívější dobu, tzn. 17. století, oproti Stokláskové (především 18. a 19. století), za druhé jej hranice, pasy a cizinci zajímají především jako formy, jejichž obsah se kontinuálně měnil, a s ním i jejich praktický dopad na „cizince“.

---

⁶ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka, *Cizinec. Příklad Petra Augustina Holleye*. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří. MALÍŘ Jiří (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 431-446.

Vladan Hanulík naopak představil problematiku výzkumu lázní a uvádí základní typy pramenů, z nichž je možno v dalším výzkumu vycházet. Teritoriálně jej zajímají především Lázně Jeseník. Jak vyplynulo z naší vzájemné korespondence, Ústav historických věd Univerzity Pardubice právě začíná výzkum evidence lázeňských hostů.

Ze starší literatury je třeba uvést klasické knihy Josefa Polišenského *Napoleon a srdce Evropy*, *Francouzskou revoluci* a *Listy ze stromu svobody* Květy Mejdrické. Zmínky o cizincích za Francouzské revoluce a napoleonských válek jsou u Polišenského stručné, ale v monografii *Casanova* představuje lázeňskou multikulturní společnost nesmírně poutavě. Mejdrická stručně uvádí všechny stěžejní momenty dohledu nad cizinci v lázních, jakými jsou pečlivá kontrola jejich pasů, hlídání služebnictva. „Nejsledovanějšími“ cizinci byli Francouzi a Holanďané.

Klíčový článek Františka Kutnara *Reakce státu v Čechách na Velkou francouzskou revoluci* poukazuje svou druhou částí na všechny obranné mechanismy, jimiž se monarchie snažila zamezit kladnému přijetí revoluce. Kutnar jmenuje hlavní „zbraně“ monarchie: zavedení cenzury knih a novin, dozor nad osobami (emigranty, zajatci, dezertéry, lázeňskými hosty), rušení tajných společností, zavírání čítáren a knihoven. Uvádí také trestní postihy činy proti monarchii.

Miroslav Hroch a Vlasta Kubišová ve *Velké francouzské revoluci* zasazují do událostí revoluce ve Francii její ohlas a dopady v různých evropských státech se zřetelem k českým zemím.

Milan Augustin svým příspěvkem v Historickém sborníku Karlovarska představil problematiku evidence lázeňských hostů,⁷ zatímco Ludwig J. Weigert⁸ tamtéž věnuje

---

⁷ AUGUSTIN, Milan. *Evidence lázeňských hostů a počátky kurtaxy v Karlových Varech*. IN: Historický sborník Karlovarska VII, 1999, s. 58-71.

⁸ WEIGERT, Ludwig J. *Goethe a Karlovy Vary I (1785-1808)*. In: Historický sborník Karlovarska VII, 1999, s. 34-57.

pozornost pobytům J. W. Goetheho v Karlových Varech. Goethe jako jeden z nejvýznamnějších hostů stojí ve středu pozornosti i ve studii Zdeňka Šambergra.⁹

Známou, a přesto nepříliš často citovanou studií, jsou Počátky policejního ředitelství v Praze od Františka Roubíka. Autor se zabývá vývojem policejní organizace logicky do roku 1794, ale i pozdějšímu období věnuje dostatek pozornosti. Kromě dekretů cituje Roubík i korespondenci vyměňovanou mezi všemi císaři a hrabětem Pergenem a jeho nástupcem, hrabětem von Saurau. Tato studie je zásadní pro poznání zavádění strategií chování vzhledem k cizincům, a nadto se autor zabývá i specifickou policejní úpravou pro lázeňská města. Zároveň se představuje hierarchii úředních postupů a vysvětluje tak vznik nejrůznějších typů pramenů, které by bez této znalosti mohly být snadno desinterpretovány. Jako příloha slouží německé přepisy většiny zmíněných policejních instrukcí a dekretů od 17. století.

Bystrými, vtipnými a ironickými poznámkami bude celou dobu provázet Charles Sealsfield, vlastním jménem Karl Postl, jenž emigroval z Rakouska roku 1823 do Spojených států amerických. Jak se ukazuje, jeho postřehy míří přesně.

---

⁹ ŠAMBERGER, Zdeněk. *Goethe v českých lázních*. In: *Západočeský historický sborník* 3, Plzeň 1997, s. 115-161.

2 Diskurs dohledu a kontroly nad „podezřelými“

„Několik osudových znamení přivedlo jeho císařské Veličenstvo k tomu, aby věnovalo pozornost nejen svým úředníkům, jež považuje méně za veřejné úředníky než své vlastní, nýbrž i obyvatelům císařství obecně. V zemi, kde jsou nižší třídy servilní a nevědomé, kde smysl pro čest je samozřejmě velmi vzácný, tam nedá policejním agentům mnoho práce přimět sloužící k tomu, aby zrazovali svoje pány. Za každou informaci, kterou poskytnou policii, obdrží jeden nebo dva zlatáky.... Každý posluha v hostinci je špicl: existují špiclové, kteří jsou placeni za to, že docházejí do vináren a hotelů, špiclové, kteří zauímají místo u table d'hôte. Další můžete spatřit v císařské knihovně nebo u knihkupce, jak si zjišťují, co si jednotlivé osoby objednaly.¹⁰

Na základě předchozího citátu se zaměříme na pochopení a vysvětlení, proč a kdy se pozornost státu přesunula od propagace lázní k pečlivé evidenci hostů kvůli jejich „podezřelosti“. Jaká byla motivace státu pro dohled a kontrolu?

Všichni autoři se víceméně shodují, že v době osvíceneckého absolutismu dochází k rozšíření zásahů státní moci do soukromé sféry jednotlivců. Jak poznamenává P. Bělina,¹¹ působnost moci represivní zahrnuje nyní i působnost preventivní. „Osvícenecká představa státu jako složitého stroje pracujícího jen při dokonalé funkci všech jeho součástí dala vzniknout poučce, že je v obecném zájmu odstranit součástky vadné – leckdy jen zdánlivě vadné- a považovat za veřejného nepřítele každého, kdo by chtěl jakkoli chod stroje narušit.¹² A nezáleží nyní už tolik na náboženství, nekatolíci již nejsou perzekuováni, zatímco náboženští sektáři, utopisti stále. Ideálem poddaného byl člověk bez jakýchkoli „zvláštních“

---

¹⁰ SEALSFIELD Charles, *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992, s. 97-98.

¹¹ BĚLINA Pavel, KAŠE Jiří, KUČERA Jan P., *Velké dějiny zemí Koruny české X*. Praha: Paseka, 2001, s. 255.

¹² *Ibid.*, s. 255.

znaků. Z těch samých pohnutek dochází k postupné institucionalizaci kategorií vagabundů, cigánů, a k legalizaci trestních postihů za potulku a pohoršlivý život.¹³ Teprve od 60. let jsou provinění trestáni jako jednotlivci, a nikoli a priori kvůli zaškatulkování do dané kategorie.

Praxe nucených prací pro takto „odchycené“ tuláky nebyla ještě příliš zažitá, proto byli tito postrkem posláni do místa rodiště. Jakým způsobem a za jakých podmínek, je předmětem další kapitoly. Pro tuto chvíli se spokojme s konstatováním, že jako „podezřelé“ osoby jsou identifikováni tuláci a cikáni, leckdy i zběhlí vojáci. Tyto kategorie jsou takto zjednodušeně používány i v pramenech. Nikdo je nedefinuje, zřejmě byly považovány za dost srozumitelné a vypovídající. Nikdo se nepozastavoval nad touto připsanou kolektivní identitou.

Právě toto období (konec 18. století a počátek 19. století), na přelomu „starého a nového“ věku formuje slovy Michela Foucaulta „disciplinární společnost“.¹⁴

Jedním z nástrojů Osvícenství je Rozum. Racionalizace společnosti a vztah rozumu a státu, jenž se jím „oháněl“, byl jistě předmětem úvah občanů již v předminulém století. Podle Kanta má filosofie být hlídačem rozumu, aby ten nepřekročil meze dané zkušeností, a zároveň zamezit možnosti zneužití politické racionality.¹⁵ Foucault se dále zabývá vlastními technikami moci vůči jedinci a jejich dopadem. Identifikuje politickou formu moci centralizující (stát) a *pastorát* – moc individualizující. Představa panovníka jako pastýře pečující o stádo pochází z Egypta. Jde o spojení Boha a krále, jejich funkce splývají – bdění, když stádo spí, a péče o jeho dobro ve dne“. Stejně tak špatný král „rozhání stádo, nechá ho zmírat žízni“ atd.

---

¹³ BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P. *Velké dějiny zemí Koruny české X*. Praha: Paseka, 2001, s. 257.

¹⁴ TINKOVÁ, Daniela, *Mezi psem a vlkem. Osvícenské příšeří v české historiografii*, s. 19, In: TINKOVÁ Daniela, LORMAN, J. (eds.): *Post Tenebras. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2008, s. 19.

¹⁵ FOUCAULT Michel, *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann a synové, 1996, s. 154.

Rozlišme nyní funkce pastýře a krále. Pastýř vykonává moc nad stádem, ne přímo nad územím. Shromažďuje a řídí své stádo, tedy jednotlivce. Má zajistit záchranu stáda, všechny, když se blíží nebezpečí. „*Vše je zde otázkou neustálého, individualizovaného a cíleného laskavého dohledu*“.¹⁶ Důraz je kladen na slovo „neustále“ – pastýř musí znát své stádo, jednoho jako druhého, musí znát jejich potřeby. Pastýř bdí, když stádo spí, čili dělá vše pro dobro stáda, je to jeho starost.

Naproti tomu král nezajišťuje potravu, tu obstarává rolník, nestará se o lidi (toto přísluší lékaři), nevede lidi za zvuků hudby – toto je úkolem učitele hudby. Král-politik se nezdá být pastýřem.

Foucault se odkazuje na Platónovo vysvětlení dvojí funkce vládce v dialogu *Politikos*, prostřednictvím mýtu o kosmu točícího se střídavě jedním a druhým směrem. Podle něj byli nejdříve lidé ovládáni bohem, nemuseli se sdružovat do obcí, měli všeho hojnost a jejich vládce-bůh se staral o vše. Později, při opačném směru otáčení, poté co lidé získali oheň, si začali vládnout sami. Úkolem krále-politika v této fázi, je spojovat lidi a držet je pohromadě.¹⁷

Foucault se svým exkurzem snaží představit možnosti zkoumání racionality státní moci. Nebylo zapotřebí dlouhého časového odstupu pro uznání její jedinečnosti. Formují ji dvě hlavní části - teorie policie a státní zájem.

Státní zájem se pokouší rozlišit způsoby vlády státu a vlády otce rodině, tj. Boha světa. Rozuměla se jím racionalita, která náleží k umění vládnout státu.¹⁸ Tomáš Akvinský má za to, že „umění má ve svém oboru napodobovat to, co činí příroda“.¹⁹ Proto král

---

¹⁶ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann a synové, 1996, s. 159.

¹⁷ Ibid., s. 166.

¹⁸ Ibid., s. 178.

¹⁹ Ibid., s. 179.

napodobuje vládu nad královstvím podle vlády Boha nad přírodou. Koho tedy potřebuje člověk? Kvůli bohatství potřebuje správce, kvůli pravdě stačí duchovní vůdce.

Machiavelli řešil problém, jak ochránit území před nepřáteli. Toho stát může dosáhnout zvyšováním své síly, to však nejde donekonečna, neboť nepřátelé nezůstávají pozadu. Jde o to, jakou dobu může takto stát vydržet. Stát můžou zevnitř podryvat vnitřní rozbroje. Proto se nesmí spolehnout jen na aplikaci obezřetnosti, rozumu a moudrosti. Musí být bojeschopný a vědění poskytnuté státem musí sloužit síle státu.

Doktrína policie definuje povahu předmětů rozumné činnosti státu, povahu cílů, které sleduje, podobu nástrojů, jimiž se toho snaží docílit.²⁰

Povahu policie demonstruje Foucault na příkladu utopického románu ze 17. století „*Antidemokratická monarchie*“, jejímž autorem je Turquet de Mayerne. Král je zde obklopen čtyřmi hodnostáři, každý má své vyhrazené kompetence. Jeden má na starosti spravedlnost, druhý armádu, třetí státní pokladnu a čtvrtý policii. Dále navrhuje vytvářet v každé provincii rady, dvě by bděly nad osobami a dvě nad statky. První by se zabývala vzděláním lidí, vybírala by povolání (ten, kdo by nepracoval, by byl označen za spodinu společnosti). Druhá by zabývala potřebnými lidmi, chudinou, nemocnými. Další rada by předepisovala jak a co vyrábět, kontrolovala by trh. Čtvrtá by kontrolovala území, statky, dědictví, dary a prodeje.

Shrneme-li předchozí odstavce, dojdeme k závěru, že policie zahrnuje všechny aspekty. Turquet dokonce tvrdí, že předmětem policie je člověk. Neboť se o něj policie zajímá ve všech aspektech – nemoci, vzdělání, zaměstnání. Policie zajišťuje zdatnost obce, její rozvoj, krásu, a pomáhá lidem bezpečně žít, neboť jim základní ochranou umožňuje rozvíjet obchodní vztahy a vzájemnou podporu a pomoc. Takže slouží i jako prostředek komunikace.

Ke stejnému výsledku dochází i počátkem 18.stol Lamare v díle *Traite de la Police*, Uvádí jedenáct oblastí, nad kterými bdí policie: náboženství, morálka, zdraví, zásobování,

---

²⁰ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann a synové, 1996, s. 177.

pozemní a jiné komunikace, veřejná bezpečnost, svobodná umění, obchod, továrny, služebnictvo a chudými. Postupně vymezuje, že policie bdí nad vším, co se týká štěstí lidí, upravuje společnost, bdí nad živým člověkem. Zajišťuje všechny výhody, které člověk může získat životem ve společnosti – pohodlí duše, pohodlí těla a bohatství.

Stejně tak práce Justiho (1717-71) z roku 1756 „*Grundgesetze der Policey-Wissenschaft*“ zdůrazňuje tentýž předmět zájmu policie – je jím jedinec a jeho společenský život, jeho štěstí, protože štěstí jedince značí zdatnost státu. Jeho „*Polizeiwissenschaft*“ je uměním vládnout lidem a to metodou analýzy obyvatelstva na daném území.

Moc je tedy specifickým typem vztahů, jedni lidé mohou určovat chování jiných různými prostředky. Stát tedy obsahuje jednak individualizační tendenci, tak i princip totalitní. Politická racionalita je obsažena jak v pastýřské moci, tak i ve státním zájmu.

S moderní dobou přichází nová pastýřská moc. Spasení člověka je vyměněno za pozemské cíle - blahobyt, bezpečnost, zdraví. Zároveň se rozvíjí administrativní aparát, instituce jako nemocnice atd. To jde ruku v ruce s věděním o člověku. Oscilujeme mezi totalizujícím pohledem a pohledem analytickým, na jednotlivce.

S vykonáváním moci souvisí i disciplinace. Disciplinací se rozumí hledání stále lépe kontrolovatelného procesu vyrovnání – racionálnější a ekonomičtější – činnostmi produkce, zdroji komunikace a předivem mocenských vztahů. „Disciplína předpokládá permanentní registr: poznámky o jedinci“.²¹ Normy a normativní opatření vymezují přesné hranice chování jednotlivce, za překročení následuje sankce. Neustálým opakováním, cvičením, drezúrou, jimž je jedinec podrobován i je vidí kolem sebe, vytváří z bytosti mechanicky jednající,

---

²¹ PUCHMERTL, Jaroslav. *Michel Foucault: fatální nedocení významu konformity*. Praha: Triton, 2008, s. 63.

disciplinovanou osobu. K dosažení tohoto cíle je třeba detailní znalosti o lidském těle. Tady Foucault dále rozvíjí svou teorii o biomoci.²²

Pokračujeme však studiem moci s obezřetností, jak nabádá Foucault. Je irrelevantní se ptát přímo po nositelích moci, vykonavatelích moci, ale je zásadní se ptát, kam až moc sahá a jak je prováděna na okrajích své působnosti, jaké vyvinula techniky, praktiky, jak podmaňuje.²³ „Dokonalý disciplinární aparát by umožňoval sledovat všechno neustále jedním pohledem.“²⁴ Tady si připomeňme citát z názvu práce, ono „bedlivé oko sledující, hlídající“. Disciplinární svět platí nejen pro vznikající dílny, školy, vojenská zařízení, donucovací pracovny, ale i pro stát sám sobě.

Z. Baumann vysvětluje možné vnímání cizince, podobně jako Foucault, jako „ (...) lidi na pomezí, nedefinovatelné, nezařaditelné (...)“,²⁵ což naznačuje nutkání dostat takto označené příslušníky pod kontrolu. Bez skrývání takto mluví k Francouzům a ostatním „cizozemcům“ i c. k. nařízení z 28. února 1793: „Neméně má auřad Policie toho mista, kde se zdržují („cizozemci“ - pozn. aut.), na jejich činy a chování bedlivé oko míti“. A kdyby snad někdo nedbal a nedodržel nařízení uvedená v několika bodech (viz níže), „přísný trest dozajista následovati bude“.²⁶ K tomuto nařízení se později ještě vrátím.

Na tomto místě zanechme teorie a přesuňme se do každodenní reality habsburské monarchie a jejího zákonodárství.²⁷ Jak bylo zacházeno s cizincem? Jak byl vlastně cizinec

---

²² Viz např. FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Praha, 2005, s. 215-235, TINKOVÁ Daniela, *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla*. In: In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Conditio humana: konstanta či historická proměnná. Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha, 2007.

²³ FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Praha, 2005, s. 41-44.

²⁴ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*, Praha, 2000, s. 242.

²⁵ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 17.

²⁶ NA Praha, PG, karton 252, fasc. 15e, 1791-1806: *Nařízení královského českého Gubernum*.

²⁷ Záměrně zde užívám zjednodušeně zákonodárství ve smyslu „rakouské zákonodárství“, i když z pochopitelných důvodů to není definice přesná, a jako synonymum rakouské monarchie pokládám pojem habsburská monarchie.

definován jazykem tehdejší doby? Jaké doklady musel cizinec, i cizinec-lázeňský host, vlastnit, aby mu byl umožněn vstup na území monarchie?

3 Cizinci jako lázeňští hosté

„Cizinec, který přijede do Rakouska ze vzdálené země a dává tuto skutečnost najevo svým vzezřením a svými prostředky, bude mít méně důvodů k tomu, aby si stěžoval na policii, než ve Francii nebo v Prusku. Její tíha leží především na lidu. Vyšší třídy, dokonce i mezi cizinci, se těší větší svobodě, a pokud nejsou oceňovány jako revolucionáři, mají zde více volnosti než kdekoli jinde.“²⁸

3.1 Úvod

Tato kapitola představí procesy, na jejichž konci žadatel obdržel kýžený artefakt – pas, povolení k pobytu nebo osvědčení, s obdobným významem jako předchozí doklady.

Věnuji těmto záležitostem velkou pozornost, neboť se pak názorně ukáže nutný konflikt mezi disciplinačními tendencemi habsburské monarchie a skutečností. Nařízení omezující vstup jednotlivým kategoriím cizinců měla přímý dopad na cizince-lázeňské hosty. Mám tím na mysli povinnosti týkající se cestovních dokladů, nařízení regulující vstup cizincům (zvláště pak Francouzům) a administrativní zvláštnosti, jež se vztahovaly pouze na lázeňské hosty.

V dosavadní literatuře (Mejdřická,²⁹ Hroch,³⁰ Kutnar,³¹ Stoklásková) panuje shoda, že pro lázeňské hosty platily výjimky z běžných předpisů. Zvláštní režim platil pro lázeňské hosty například v pasových záležitostech. Např. hosté přijíždějící bez pasu mohli na poslední chvíli pas získat od vrchnosti, pod jejíž svrchovanost lázeňské město patřilo, Stoklásková je řadí mezi „zvýhodněné“ skupiny cizinců.

---

²⁸ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992. s. 52.

²⁹ MEJDŘICKÁ, Květa. *Čechy a Francouzská revoluce*. Praha: Naše vojsko, 1959. s. 162.

³⁰ HROCH, Miroslav, KUBIŠOVÁ, Vlasta. *Velká francouzská revoluce*. Praha: Nakladatelství Svoboda 1990.

³¹ KUTNAR, František. *Reakce státu v Čechách na Velkou francouzskou revoluci*, ČČH, 1937, č. 2, str. 323-342.

Položme si nyní otázku, jak bych definován „cizinec“ a jaké formy prokázání totožnosti byly vyžadovány, a naopak jestli se osvědčily strategie svou totožnost zapřít. Podívejme se rovněž podrobněji na pasové formalities na sklonku 18. a 19. století.

3.2 Kdo je to „cizinec“?

Jak je používán „cizí“, „cizinec“, jak je s tímto pojmem zacházeno v úředních dokumentech?

Definice cizince tak, jak se s ním setkáváme v pramenech, mívá dva významy: *der Fremde* a *der Ausländer*. První termín je spíše mnohoznačný, znamená totiž jednak „neznámý“, jednak i „z cizí země“.³² Druhý pojem označuje „osobu mající jinou státní příslušnost“.³³ Jenže praxe ukazuje, že používání termínu *Fremde* v našich pramenech spíše převažuje a zahrnuje právě i osoby, jež mají státní příslušnost jinou, nepocházející tedy z habsburské monarchie, chápané zde v nejširším slova smyslu.³⁴ Aby to nebylo tak jednoduché, zákonné opatření z roku 1746 „hlásit každého cizího na příslušném úřadě“ rozumí pojmem „cizí“ toho, kdo nemá v daném městě politický domicil, opatření tedy nemluví přímo o cizí státní příslušnosti.³⁵ V teplických přihlašovacích protokolech pro cizince (*Fremden Anzeigs Protocoll vom Jahre 1810-1820*), stejně jako v Karlových Varech,³⁶ se běžně vyskytují i měšťané původem z Prahy,³⁷ což tedy potvrzuje předchozí tvrzení.

A aby to nebylo tak snadné, dvojjazyčné Nařízení královského českého Gubernnum používá jako synonymum slova „Fremde“ český výraz „cizozemec“, což znamená příkrý rozpor s předchozími tvrzeními.³⁸

---

³² <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.koeblergerhard.de/der/DERF.pdf> - písmeno F, s. 138.

³³ <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.koeblergerhard.de/der/DERA.pdf> - písmeno A, s. 33.

³⁴ Např. SOKA Teplice, *Fremden Anzeigs Protocoll vom Jahre 1810-1820*.

³⁵ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Zákonné rozlišení domácích a cizích*. In: ČČH, 2004, č. 2, s. 297-341.

³⁶ AM Karlovy Vary, *Fremden Anzeigs Protokoll* 1806.

³⁷ SOKA Teplice, *Fremden Anzeigs Protocoll vom Jahre 1810-1820*.

³⁸ NA Praha, PG 1791-1806, karta 252, fasc. 15e.; Nařízení královského českého Gubernnum.

Už v roce 1784, tedy ještě dlouho před zavedením Všeobecného občanského zákoníku v roce 1811, vidíme pokusy o zrovnoprávnění cizinců a domácích. Jde o tzv. *Stempelpatent* nebo tzv. *decenniu*, kdy cizinec pobývá nepřetržitě deset let na území dotyčného státu. Podle Všeobecného zákoníku jsou si osoby z obou kategorií rovny, není-li vyloženě uvedena povinnost, aby měla osoba rakouské občanství.³⁹ Kromě rovnosti před zákonem tomu rozumím i tak, že si vláda představovala, že se bude chovat ke všem lidem na svém území stejně, což se v praxi sledování ukazuje jako nepravdivé.

3.3 „*Bedenkliche Leute überhaupt*“.⁴⁰

Jak se pozná ta „podezřelost“, jež byla zmíněna v úvodu? Zeptejme se jinak. Jakými charakteristikami se vyznačoval člověk, který nesl známky neobvyklosti, zvláštnosti, že v pisateli (ať už stručné zprávy nebo hlášení o „podezřelém“) se okamžitě vyburcoval šestý smysl? Prakticky to mohlo být *cokoli*- podívejme se na příklad, který uvádí Pavel Himl: „...*nějaký pocestný a velmi nepatrný a k tomu špatně ošacený...se tu třetí den zdržuje a utrácí....*“⁴¹ (krác. autorkou). Pisatele zaujal jak vzhled, tak i chování tohoto jedince, tedy to, co neznal, nebo neznal dobře z vlastní předchozí zkušenosti. Dalším možným znakem „podezřelosti“ je „ničemnost“ a „žebrota“, Pavel Himl tu cituje článek z patentu roku 1723. Tím, před kým je třeba se mít na pozoru, jsou „*ničemní zahaleči a žebráci, taky jiní cizozemští lidé, byť i by pasem zaopatřeni byli, však toliko z ohledu žebrání sem přijíti chtěli, též i jiné podezřelé tuláky a Cikány*“.⁴²

Také Stoklásková se tímto zabývá v souvislosti s ohlašovacími povinnostmi. Neurčitelnost „podezřelých lidí“ vedla pak k prakticky volnému zařazování cizinců i lidí na

---

³⁹ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 26.

⁴⁰ Ibid., s. 191.

⁴¹ HIML, Pavel. *Zrození vagabunda*. Praha: Argo, 2007, s. 71.

⁴² Ibid., 83.

okraji do této kategorie. Právě jim především má být věnována nejvyšší pozornost ze strany úřadů, neboť se úřady snaží je získat pod svou kontrolu a zařadit je do svých formulářů.⁴³

Ani Pavel Himl nedochází k závěru, tedy ani k přesné definici „podezřelosti“, přestože se nad frekvencí tohoto slova v hlášeních nebo udáních také se zájmem pozastavuje.

3.4 Příchod cizince na české území

Stoklásková rozděluje povinnosti cizince hodlajícího překročit hranice do dvou fází. První ohlašovací fáze je sice postupně zpříšňována, ale dosud je ponecháno na každém jednotlivci, aby o sobě uvedl pravdivé údaje. V druhé, legitimizační fázi, se cizinec skutečně prokazuje nějakým dokladem, na jehož základě dochází ke kladnému nebo zápornému rozhodnutí úřadů.⁴⁴

3.4.1 Kontroly cizinců do začátku Francouzské revoluce

První policejní kontrola osob odjíždějících z Prahy je doložena již v roce 1654.⁴⁵ Zadržovat „podezřelé“ lidi měli za úkol už královští hejtmani reskriptem z roku 1724, resp. jim podléhající velitel městských stráží.⁴⁶ Fr. Roubík cituje příklad tehdejšího dokladu o kontrole cizinců, zaslaném místodržitelství v Praze. Kontrola cizinců byla opravdu povrchní : „*Drei zittauer Handelsleuthe verbleiben heunt als den anderten Tag noch alda*“.⁴⁷

Požadavky na důkladnější kontrolu cizinců byly představeny v patentu Marie Terezie z 3. dubna 1750, dle kterého mají pohraniční místa a vrchnosti kontrolovat vstup cizinců do země a jejich představitelé (rychtáři, magistráty) povinně prohlížet pasy cizinců. Bez pasu nesmí být cizinec vpuštěn do země. Zvláště podezřelé osoby mají být zatčeny a předány

---

⁴³ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 192.

⁴⁴ Ibid., s. 46-47.

⁴⁵ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, str. 83.

⁴⁶ Ibid., s. 34.

⁴⁷ Ibid., s. 34.

k výslechu. Každý hostinský musí vést evidenci hostů (jejich jméno a zaměstnání) v příruční knize a každého hosta hlásit magistrátům nebo pražským městským hejtmanům.⁴⁸

Tato nařízení byla dále zpřesňována a zpřísnována. Další patent z 1. dubna 1754 již přesně stanovuje postup, kdy cizinec bez pasu nebo jiného dokladu bude předán hrdelnímu soudu, rychtáři nebo vrchnostenskému soudu. Tento patent mířil i na loupežné bandy, nejen na cizince.

Další předpis, dvorský dekret z 13. května 1784 opět zdokonalil dosavadní předpisy týkající se zacházení s cizinci. Podle něj mají být zavedeny ohlašovací lístky, kterými „ohlásí“ stráž v bráně cizince policii, stejná povinnost platí pro hostinské a všechny poskytovatele ubytování. Na lístku má být uvedeno jméno, stav, zaměstnání cizince, dále země/město, odkud pochází, kde bydlí a na jak dlouho ve městě zůstane. Policie má tyto údaje vidovat v knihách.⁴⁹

Podle reformy policejní správy navrhované hrabětem Pergenem v roce 1784 má každý policejní komisař obdržet seznam už zjištěných nebezpečných osob a špiónů.⁵⁰ Nás zde zaujme prosazované pravidlo, aby napříště byli cizinci ještě podrobněji evidováni, a úřady v pohraničí proto musí být v neustálém kontaktu s „vyššími místy“, aby měly nejčerstvější informace.

Od roku 1785 musí vrchní správce pražské pošty odevzdávat z příkazu gubernia policejnímu ředitelství seznamy odjíždějících cizinců. Podklady pro ředitelství pocházely hlavně ze dvou zdrojů – přijíždějící cizinci byli ohlášení u vstupu před branou (údaje jsou zaznamenány na tzv. *Thorzettel*) nebo po příjezdu pošty (*Postliste*). Již z dřívější doby vyplývala cizincům povinnost vyzvednout si před svým odjezdem zvláštní cedulku vydávanou magistrátem. Bez ní by neměl obdržet ani koně na cestu.

---

⁴⁸ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 38-39. Citovány jednotlivé předpisy.

⁴⁹ Ibid, s. 58.

⁵⁰ Ibid, s. 63.

3.4.2 Změny pro cizince v „revoluční době“

Základním pramenem pro manipulaci s francouzskými emigranty i jinými „cizozemci“ ze začátku 90. let 18. století *Nařízení královského českého Gubernnum*.⁵¹ Tento dokument navazuje na předešlé dvorní listy z 5. ledna a 17. února 1793.

Komu je tato nařízení určeno? Týká se především „*lidí z francké země se stěhujících, a jiných cizozemců*“, ale již zde se „*od roku 1790 nacházejících francauzů*“.

Podle prvního bodu musí mít výše jmenování pasy buď od Dvorské a zemské kanceláře nebo císařsko-královského ministra působícím na dvoře cizího vládce nebo od některého císařsko-královského „*komendyrujícího*“ velitele (generála). Jiné pasy nebudou akceptovány a dotyční budou posláni zpět. Jako sankce za první neuposlechnutí hrozí „vyvedení“ ze země, v případě opětovného dostižení „*v bezpečné opatrování dáni budau*“. V dalším paragrafu jsou jim určena místa pobytu – Praha, Vídeň. Jakmile se do těchto měst dopraví, musí žádat prostřednictvím policejního ředitele prezidenta gubernia a povolení pobytu.⁵²

Všem ostatním národnostem se povoluje překročit hranice, vyplní-li obšírné prohlášení, kde uvedou důvod příchodu, kam se uchýlí a na jak dlouho. Poté „*celní auřadové*“ vyplní cestu do pasu. V nahlášených místech pobytu na ně budou dohlížet „*auřadové policie*“. Cizinci vyplněná prohlášení mají být každých osm dní zasílány prostřednictvím bankálních úřadů do Prahy, na policejní ředitelství.

Z dokumentu tedy vyplývá, že potenciálním hostům z Francie muselo pořádně zatrnout, vzhledem k několika povoleným městům, a to ještě ne lázeňským.

A zatrnulo jim jistě podruhé, protože podle další vyhlášky z 1. března 1793 musel každý Francouz žádající pobyt v Praze prokázat „*své dobré smýšlení (Denkart) a morální charakter, spolehlivé záruky ohledně zajištěného živobytí*“.⁵³ Už podle zprávy z 21. února

---

⁵¹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č.j. 6152: Nařízení královského českého Gubernnum..

⁵² *Ibid.* Totéž se vesměs bude týkat i Francouzů pobývajících na českém území již od roku 1790.

⁵³ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č.j. 201.

1793 požaduje Pergén totéž, navíc „vyšší dohled“ explicitně nad Francouzi, a žádá „čas od času“ záznam o každém jednotlivci, žádajícím policejního ředitele o „*Aufenthalts Lizenz*“, tedy o povolení k pobytu.⁵⁴ Pro již naturalizované Francouze (po desetiletém pobytu v zemi) toto neplatí.⁵⁵ Ani francouzští sloužící (*Dienstleuthe*) už dále na českém území trpění nebudou.⁵⁶

Pro Francouze dále platí, že jejich pas musí být „čerstvý“, ne starší dvou měsíců, jinak jim nebude umožněn vstup do země. Toto nařízení je zasláno na všechny krajské úřady a na bankální úřady. Nadto je pohraničnickům doporučeno, aby věnovali zvýšenou pozornost všem cizincům, ale především Francouzům.⁵⁷ Nařízení ohledně maximálního stáří pasu bylo vzápětí (o pouhý měsíc později) zpřísněno – napříště nesmí být pasy starší šest týdnů.⁵⁸ Na konci října téhož roku jsou jako jediné povolené pasy uznávány již ty vydané státním kancléřstvím.⁵⁹ Od 9. dubna je pobyt v Praze všem Francouzům, Nizozemcům a ostatním cizincům bez rozdílu zakázán.⁶⁰

Tato přísná pravidla začínají platit pro Italy počínaje 12. dubnem 1797.⁶¹

Pro magistráty v Teplicích a Karlových Varech platí počínaje 17. červnem 1793 povinnost zasílat každý týden seznam všech příchozích cizích⁶² lázeňských hostů policejnímu ředitelství v Praze.

Pravidla pro vstup do země se pro Francouze stále zpříšňoval, ač se to zdá těžko uvěřitelné. Od 22. září 1793 žádný Francouz nesmí překročit hranice, ani žádný diplomat nebo vojenský hodnostář. Totéž se vztahuje i na obyvatele zemí, jež Francouzi už obsadili.

---

⁵⁴ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 257.

⁵⁵ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 487.

⁵⁶ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 872, 17. červen 1793.

⁵⁷ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 735, 18. března 1796, 26. březen 1796.

⁵⁸ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 907, 26. dubna 1796.

⁵⁹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 2230, 21. říjen 1796.

⁶⁰ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 541, 9. dubna 1797; po měsíci (9. května) je toto nařízení odvoláno – Ibid, č.j. 758)

⁶¹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 580, 12. duben 1797.

⁶² orig. zní „Fremde“. NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 899, 17. červen 1793.

Zásadní význam pro identifikaci osob mělo zavedení jednotného pasového, předtištěného formuláře v roce 1801. Tento formulář obsahoval kategorie, jež se předtím i potom využívaly k relacím o podezřelých osobách, které byly doplněny o tzv. *Personbeschreibung*, popisu osoby. V těchto popisech se můžeme dozvědět, jaké oblečení nebo doplňky nosí onen hledaný. Tyto popisy byly často dvojjazyčné. Vraťme se ale zpět k informacím, které zajímaly rakouské úřady.

3.5 Pasy a ostatní vstupní doklady

Podívejme se podrobněji na pasové formalities na sklonku 18. a 19. století, kdo směl vydávat pasy? A jaké pasové povinnosti měli cizinci a jaké úlevy měly zjednodušovat život cizincům mířících do lázní? Podívejme se i na pasové formuláře, které tak představí informace, které připadaly tehdejší vládě natolik důležité, že jejich uvádění se stalo součástí nejen ohlašování cizinců na hranicích, ale jak víme, i evidence lázeňských hostů. Na závěr ověřím pomocí knih přihlašovacích protokolů, jaká byla vlastně realita, zda opravdu všichni hosté vlastnili a uvedli požadované pasy. Stejně je třeba mít na paměti, že pasy a dokumenty podobné povahy se nechaly snadno falšovat, např. pas na jméno Mortier vlastněný madame de La Fayette, nebo pas se záměrně falešnými údaji o budoucím místě pobytu.⁶³

Snaha zamezit vydávání falešných pasů vedla k zavedení unifikovaného pasového formuláře s předtištěnými kolonkami. Z druhé prázdné strany se obvykle zapisovala stanovená trasa (*Marschroute*) nebo skutečná cesta, která byla potvrzena úřady průběžně nebo na hranicích. S těmito údaji se nechá i dále pracovat, např. pro zjišťování, jak rychle se cestovatel

---

⁶³ Stoklášková uvádí, že za falšování pasu (udání cizího jména) hrozil trest žaláře od tří dnů do jednoho měsíce – viz. STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 42.

přesunoval z jednoho místa na jiné, případně s jakými úřady měl cizinec co do činění. Unikátní, tzv. hodinový pas, jsem našla ve složce sledovaného hraběte Reye a abbé Pourtala.⁶⁴

Stoklásková uvádí různé privilegované skupiny, které byly z povinnosti dodržovat platné pasové povinnosti vyňaty. V první řadě panovníci a rodinní příslušníci z vládnoucích rodů, poslové a kurýři, kočí a formani (*Kutscher*) dosud bez ulpělého stínu podezřelosti, cizí specializovaní imigranti (textilní dělníci atd.), vandrovní tovaryši opatření často vandrovní knížkou-tzv. kundšaftem, a řečeno moderní terminologií, obyvatelé regionů kolem hranic, kteří směli volně hranici přecházet.⁶⁵

V případě, že se cizinec ubytoval v hostinci nebo hotelu, měl majitel ubytování odevzdat jeho pas na příslušném úřadě, např. na magistrátu, proti tzv. potvrzenkám, *Scheinum*.⁶⁶

3.5.1 Pasový formulář

Do předtištěných kolonek se zapisovalo jméno a příjmení, věk. A následoval popis zevnějšku: postava, barva vlasů a očí, tvar nosu a obličeje. Často se setkáme se zapsaným městem původu, zapsaným povoláním. Bývalo i uvedeno místo, kam směřovaly kroky cestovatele-cizince, případně kudy se má ubírat do vytyčeného cíle. Zásadní roli, jak víme z předchozích částí, hrála doba vydání pasu, případně lhůta, na niž byl pas vydán.

K jistému zmírnění dochází až po roce 1809 vzhledem k počínající změně vztahu k Francii.⁶⁷ Napříště už nemusí být pasy evidovány vídeňským nejvyšším policejním ředitelem. Po roce 1810 dochází po uzavření míru s Francií k větší volnosti a obecně snížení pozornosti na hranicích.

---

⁶⁴ NA Praha, PG 1791-1806, karton 251, fasc. 15e. V pase byla přesně vytyčena trasa mezi Táborem a Prahou přes Votice. Každý úsek měl být překonán za stanovený čas a po uplynutí této doby se oba museli opět hlásit na místním úřadě. Mělo se zřejmě zamezit jejich zastávkám na místech, kde by jejich přítomnost měla nějaký vliv na místní poměry.

⁶⁵ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 36.

⁶⁶ Ibid., s. 58.

⁶⁷ Ibid., s. 47.

3.5.2 Cestovní doklady a lázeňští hosté

Jak jsem naznačila už v předchozí části, kde jsem se zabývala nařízením z roku 1793 upravující vstup cizincům a Francouzům do země, pasy směly být vydány pouze několika málo institucemi. Ale i tady se jistě nechaly najít skulinky, kterými se předpisy daly obejít.

Pokud se cizinec rozhodl zařídit si pas ve své vlastní zemi a rakouský zastupitelský úřad se nacházel na místě, kde byl pas vystaven nebo kam se dotyčný chystal ubírat, rakouský vyslanec nebo velvyslanec mu musel pas vidovat. Obvykle to vypadalo jako prostá poznámka „Vide“ a datum. Nadto mělo Rakousko např. s Pruskem uzavřené reciproční smlouvy, tudíž pruští občané mohli žádat o pas v určených úřadech⁶⁸, ale zároveň rakouský přidělenec na pruském dvoře tento pas musel „vidovat“, tedy v ideálním případě. K povinnostem rakouských konzulárních úřadů patřilo kromě vidování pasů i měsíční zasílání seznamu vydaných pasů zastupitelskému úřadu.⁶⁹

Jestliže si cizinec nezařídil pas ve své rodné zemi, mohl požádat o pas nejbližšího rakouského ministra v zahraničí.⁷⁰ Dále se cizinec mohl obrátit na Tajnou a dvorskou státní kancelář ve Vídni.⁷¹ Dále se cizinec mohl prokázat dosvědčujícími dopisy či přípisy ctihodných osob. Tato forma dokladu byla často používána duchovními z Francie nebo z Francií okupovaných území. Stoklásková dále uvádí, že po roce 1801 byly upřednostňovány rakouské zastupitelské úřady v cizině místa vydávající pasy, ale už ne tajná a dvorská státní kancelář.

Přihlašovací protokoly lázeňských hostů pro Teplice a Karlovy Vary ukázaly neuvěřitelně pestré směsici pasových dokladů, jež byly předloženy lázeňské inspekci. Pro zajímavost jsem vybrala několik příkladů z Teplic z roku 1799, jak „domácích cizinců“, tak i

---

⁶⁸ Pruské státní kancléřství, ministr zahraničních věcí, nejvyšší policejní úřad.

⁶⁹ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, str. 36. Stoklásková ale do detailů nerozebírá, jak přesně vymezeny byly povinnosti a kompetence konzulátů a zastupitelství.

⁷⁰ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, str. 39. Zde by mi přišlo zajímavé vědět, jako tato forma a doba vyřízení žádosti o pas, ale i celá procedura, mohly vypadat.

⁷¹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č.j. 6152: Nařízení královského českého Gubernnum..

„zahraničních cizinců“. Pokud tedy hosté nějaký doklad vůbec měli, neboť poměrně značná část lidí, jež bychom označili „malí lidé“, mají vedle svého jména poznámku „bekannt“. Jak si je mohl zapisující komisař pamatovat, i když připustím, že dotyčný se do lázní vracel opakovaně? Jak je možné, že hosté mívají často v kolonce „pas“ napsáno „ohne“, a přesto se jejich jména nevyskytují mezi podezřelými? Na tyto otázky jsem nenalezla uspokojivou odpověď.

Kuchař z Břeclavi Johann Wilhelm Arlitt se v roce 1799 prokázal „*Attest von Anton Vogl K.k. Obristen v. Blankenstein*“, jeho „atest“ byl v době příjezdu do lázní už skoro dva měsíce starý. Farář Mathias Bugert přijel se svojí kuchařkou, pas mu byl vydán litoměřickou konzistoří. V protokolu není uvedeno datum vydání. Madame Elisabeth Clarke, oblíbenkyně G. Casanovy, se lázeňské inspekci prokázala jakýmsi pasem, jenž je uveden jako „pas z Prahy“. Propuštěný bavorský voják Martin Gruber si přivezl pas vydaný „*koenigl.boehmischen Gesandtschafts kanzley*“ v Regensburgu. Johann Christian Gottlieb Kirchhahn přijel se svým synem a dcerou z Wünschendorfu. Pas mu vydal kurfiřtský úřad v Pillnitz 13. června 1801, pas byl vidován 2. července, do Teplic dorazil ten samý den.

Z předchozích řádků tedy jasně vyplývá, že každý (kromě uvedených výjimek) musel být opatřen pasem. Absence cestovního dokladu neměla být akceptována, tudíž když si pas zapomněl Ludwig van Beethoven, v Karlových Varech mu byl pobyt sice povolen, ale pas musel ukázat dodatečně.⁷²

Získat pas také nebylo snadné, neboť žádost o vystavení pasu zaslaná tajné dvorské a státní kanceláři nebo na zastupitelský úřad v cizině nebyla zrovna rychlá. To bránilo rozvoji, řečeno moderně, lázeňské turistiky a následkem toho samozřejmě poklesy výdělků všech zařízení v lázních závislých na příjmech od hostů.

---

⁷² AUGUSTIN, Milan. *Evidence lázeňských hostů a počátky kurtaxy v Karlových Varech*. In: Historický sborník Karlovarska VII. Karlovy Vary, Státní okresní archiv Karlovy Vary 1999, s. 61.

Samotný pobyt zahraničním hostům byl už předem znepříjemňován nařízeními pro cizince, kdy se mohou zdržovat pouze v hlavních zemských městech a Vídni, později už pouze ve Vídni, kde ho nabídka lázní zajisté jen těžko uspokojí. V roce 1794 bylo rozhodnuto pragmaticky. Pobyt v lázeňských městech se zahraničním cizincům povoluje, mají být ale co nejprísněji sledováni.⁷³

Sledování se ale nepotvrzuje v cestopise *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797*, kdy autoři mluví o slušnosti policie a zároveň o zvláštní toleranci, kdy se hosta-cizince nikdo neptá na náboženství, ale pouze na to, zda má dostatek peněz.⁷⁴

Zdá se mi tedy zcela evidentní, že po obrovském nárůstu právních úprav, opatření a vyhlášek v 90. letech 18. století, nastává se změnou století jakési uklidnění. Kromě toho i Stoklásková poznamenává, že v českých zemích byl tento boom v počtu regulací unikátní, v žádné rakouské dědičné zemi nevstoupilo v platnost tolik vyhlášek jako v Čechách. Stoklásková to přičítá enormní horlivostí českých úředníků a zvláště paranoie až panickým obavám císaře Františka II.⁷⁵

Začátkem 19. století je patrný pokles v počtu sledování. Domnívám se, že se tedy po roce 1800 situace uklidnila, než by se podmínky vstupu zpříšňovaly. Vliv mohla mít i častá změna koaličních partnerů Rakouska, jež vedla vládu k obezřetnosti, proti které národnosti mají být nařízení zaměřena. V tomto duchu ostatně Štampach nechal zveřejnit nařízení, jež dávalo na vědomí všech „bez rozdílu zřízení, národnosti, smýšlení“, že musí dodržovat nařízení a pořádky toho státu, na jehož území se dotýčný lázeňský host nachází.“⁷⁶

---

⁷³ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007., str. 105. Stoklásková cituje Dvorský dekret z 30. září 1794, pro Čechy z 10. října 1794.

⁷⁴ MEINER, August Gottlieb, KRETSCHMANN, Karl Friedrich, *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797*: In Briefen. Leipzig, 1798, s.135.

⁷⁵ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Imigranti v Rakousku na konci 18. století*. In: Hojda Zdeněk, PRAHL, Roman (edd.). *Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*. Praha, 2000, s. 346, také STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 64.

⁷⁶ AM KV 1801, sign. N 117, fasc. 19, 14. června 1801.

Ostatně obdivně pragmaticky se k problému postavil František II., když umožnil zákonně pobyt zahraničním hostů v lázeňských městech, poté co si uvědomil, že trend lázeňské turistiky zvrátit nemůže a jejím zákazem by celá monarchie trčila. Uvědomíme-li si, že podle nařízení z roku 1793 by žádný Francouz nesměl navštívit nebo se déle zdržet v lázeňských městech, a přitom víme, že v Karlových Varech nestačil v uvedeném roce jeden nebo nejvýš dva sešity, ale byly použity rovnou tři, je to přinejmenším podivuhodné. Tím netvrdím, že Francouzi tvořili převážnou část hostů, ale v obou městech v přihlašovacích protokolech tvořili podstatnou část hostů.

V roce 1801 bylo dáno na vědomí karlovarskému magistrátu z krajského úřadu, že cizinci mířící do lázeňských měst, ovšem tedy ti nepodezřelí, jestliže přichází s pasem od své vrchnosti, úřadu nebo ze zahraničních velvyslanectví, mají být vpuštěni do země. Toto nařízení mělo být oznámeno v novinách.⁷⁷

Dalším ulehčení při získávání pasu přišlo o tři roky později, v roce 1804. Policejním nařízením pro Čechy z 27. května 1804 směl host-cizinec prostě získat pas od vrchnosti, pod jejíž svrchovanost lázně patřily. Což znamenalo přijet do lázní bez pasu a získat jej dodatečně. Jak ale cizinci dokázali obhájit svůj cíl cesty na hranicích a přesvědčit celníky, zůstává nedořešenou otázkou.⁷⁸

V souvislosti s probíhající válkou v roce 1809 vznesl Krajský úřad v Lokti dotaz, zda vzhledem k válce smí cizinci volně do lázeňských měst v Čechách. Odpověď od gubernia ve shodě s policejním ředitelstvím zněla obecně v neprospěch cizinců, neboť „*jen ti smí vstoupit do lázeňských měst, kteří jsou opravdu nemocní, bez výjimky*“.⁷⁹ Otevřeným tématem zůstává, jakými doklady se musel prokázat „opravdu“ nemocný host. A jak prokázali úředníci, že cizinec svou nemoc jenom předstírá?

---

⁷⁷ AM KV 1801, sign. N 117, fasc. 19, 14. června 1801.

⁷⁸ AM KV 1805, sign. N 123, fasc. 14, 5. března 1805.

⁷⁹ AM KV 1809, sign. N 127, fasc. 16, 6. května 1809.

3.6 Cestování mezi městy

Při odchodu z města musel každý cizinec podle dvorského dekretu ze 13. května 1784 od policie získat pas, resp. pokud cizinec neodjížděl poštou nebo šel pěšky. V případě dopravy poštou byla cizinci vydána poštovní poukázka, bez ní by nemohl získat ani koně – viz výše dekret Marie Terezie z roku 1750.⁸⁰ Poštovní vůz (resp. zvláštní poštovní vůz) nesměl odjet, pokud seznam odjíždějících nebyl potvrzen od policejního ředitele.⁸¹ Pro všeobecnou poštu toto nařízení platilo od roku 1792. Cestující si musel vyzvednout na policejním ředitelství za 10 kr. poukázku, bez ní nesměl odjet.

3.7 Odchod a vynucený odchod cizince

3.7.1 Odchod

Opouštěl-li cizinec město, byl mu vystaven „Schein“, potvrzení, na jehož základě mu byl vrácen pas. V případě Karlových Var se takový Schein zachoval z roku 1812, jež byl vystavený pro A. Niehse. Ten si měl vyzvednout svůj pas proti tomuto potvrzení, do 24 hodin od vydání tohoto „šajnu“, u městského hejtmana.⁸²

3.7.2 Postrk

Při návratu do vlasti byl pas majitel vrácen úředníky. Tato fáze není téměř v žádné odborné literatuře zpracovaná. Pro alespoň přibližnou představu se podívejme do hnaneckých protokolů (*Schubsprotokoll*) zachovaných pro Karlovy Vary a okolí.⁸³ Hnanecké protokoly jsou zachované roztříštěně od roku 1812. Kromě obvyklých kategorií, jakými jsou datum

---

⁸⁰ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha 1926, str. 38-39. Citovány jednotlivé předpisy..., str. 59.

⁸¹ Ibid, s. 83.

⁸² AM KV 1812, sign. N 128, bez čísla, 26. srpna 1812.

⁸³ AM Fond regulovaného magistrátu KV 1580-1945. Hnanecký protokol 1808, 1812, 1813-1815, knihy K 776-778.

vyhnání, jméno a příjmení a případně jména rodičů a dětí, jsou mimořádně zajímavé kolonky původu, důvody postrku, místa a z popudu jakého úřadu. V protokolu pro rok 1812 se kolonka zabývající se původem vyhnaného se nazývá *Geburtsort und Unterthänigkeitsort des Schüblings*. Zde totiž spatřuji počátky toho, co je už později nazýváno domovskou obcí v rámci domovského práva.

Stejně přitažlivé se jeví kolonky pro důvod a způsob postrku. Kromě „typického“ důvodu „*als Vagabund, Vagabundin*“, což může zahrnovat vlastně kohokoli, kdo se nějak vyhýbá dohledu, kdo je neusedlý, přičemž sem kromě Cikánů, tuláků náleží i cizinci.⁸⁴ Důvodem pro postrk, který upoutal mou pozornost, je „*weil selbes im Ausland der Eintritt nichtdestattet werden*“.⁸⁵ Rubrika „Způsob postrku“ specifikuje, zda byl dotyčný odveden v okovech, nebo svobodně.

V Karlových Varech je dochovaný předtištěný formulář, který magistrát nebo jiný úřad vyplňoval pro danou osobu, jež měla být vyhnána postrkem. Tento zachovaný formulář byl vydán v roce 1808 pražským hejtmanem. V záhlaví dokumentu je dopsáno jméno, v tomto případě Franze Sechera z Karlových Varů. Franz Secher byl propuštěn z pražské donucovací pracovny (*Arbeitshaus*) a postrkem přiveden zpět do Karlových Varů. Součástí dokumentu je i přípis, který byl k odeslání nejbližší poštou, jakmile byl Franz Secher dopraven do domovské obce. Z předtištěného textu vyčteme, že Secher nebyl přiveden v okovech. Také je stanoveno, že mu každé dvě míle v předávacích místech byly odebrány 2 krejcare, čímž uhradil náklady, za něž mu bylo vystaveno potvrzení. V předtištěném textu je dále vyslovena naděje, že se „*hnanec bude podle okolností zdržovat v rodném městě nebo v místě pobytu, kde se bude k práci a k nápravě přidržovat*“. Rukou je pak dopsána poznámka, že dotyčný už nikdy do Prahy nepřijde.⁸⁶ Cesta z Prahy do Karlových Varů mu trvala od 24. února do 1. března, tedy šest dní. Na reversu je vypsán seznam vesnic, oněch předávacích míst. Zůstává

---

⁸⁴ HÍML, Pavel. *Zrození vagabunda*. Praha: Argo, 2007. s. 49, 83.

⁸⁵ AM Fond regulovaného magistrátu KV 1580-1945. Hnanecký protokol, 1812, kniha K 777.

⁸⁶ AM KV 1808, sign. N 126, fasc. 45, 22. února 1808.

ale nevyřešenou otázkou, co se stalo s lidmi, jejichž pas zůstal zachován do dneška. Zda dotyční zůstali na českém území, nebo si pas na zpáteční cestu domů prostě nevyzvedli? Prameny zatím mlčí.

3.7.3 Jak vypadalo stanovení Marschroute?

Marschroute znamená cestu, kterou musel projít jedinec, který byl postrkem poslán do rodného města, nebo který byl vykázán ze země, a tato trasa vedla z místa zadržení přes hranice. Obvykle z této vázané trasy známe jen města, jimiž musel hnanec projít, nebo hraniční přechod, kde úředníci potvrdili absolvovanou trasu a poslali potvrzující zprávu do města, kde marschroute stanovili.

Karlovarský magistrát takto stanovil trasu v roce 1810 Engelhardtu Krämerovi, který pobýval už rok v Karlových Varech. Působil jako hudebník. Z připojeného krátkého popisu se dozvíme, že mu bylo 36 let, byl střední postavy. Měl světlé vlasy, šedé oči. Trasu do jeho rodného města Kitzingen u Würzburgu stanovil magistrát přes Svatavu (okr. Sokolov), Chlum, Cheb, Mühlbach do Kitzingenu.⁸⁷

Výše jsem představila procesy, jež musel každý přichozí akceptovat. Ať už se nahlásit na bráně města, nebo v hostinci, obvykle měly společnou fázi, kdy pas nebo cestovní doklad opustil ruce majitele a byl předán na vyšší místa.

Odpovídám si zde na otázku, od kdy jsou cizinci kontrolováni. Účelné, ale nedokonalé kontroly probíhaly již koncem 17. století. Kontroly byly postupně zavedeny na více úrovních, cizinec se tak musel prokazovat na hranicích, při vstupu do města, při ubytování v hostinci.

U pasů vydávaných cizincům je několik zřetelných tendencí. Jednak od začátku Francouzské revoluce, resp. její kulminaci v roce 1793, záleželo na národnosti. Francouzi i emigranti z území obsazených Francií stále obtížněji plnili stanovené podmínky pro vstup do

---

⁸⁷ AM KV 1810, sign. N 126, fasc. 5, 27. března 1810.

českých zemí. Jejich pas musel být vydán jen určenými úřady, a snižovala se jeho doba platnosti. Záleželo také na povolání a sociálním postavení cizince, neboť na šlechtice se hledělo shovívavěji. Sloužící a učitelé a guvernanky měli být vykázáni ze země.

Po roce 1800 dochází k zmírňování těchto přísných podmínek.

Tento exkurz do problematiky cizinectví jsem podnikla primárně kvůli získání znalostí, jak vlastně celý systém fungoval. Druhým, stejně podstatným přínosem je možnost lepší interpretace jednak informací z přihlašovacích protokolů, jednak strategií obou světů – toho vládního a jeho protipólu.

4 Habsburská monarchie = policejní stát?

„V každém oddělení pražského gubernia jsou mezi rady či asesory přinejmenším dva špiclové, kteří jsou v pravidelném styku s prezidentem nejvyššího císařsko-královského policejního a cenzurního úřadu ve Vídni nebo se samotným císařem....”⁸⁸

České země na sklonku 18. století výrazně proměňovaly svou tvář v důsledku reforem nastartovaných již dříve Marií Terezií (1740-1780), a nyní dalšími, radikálnějšími reformami vedené rukou Josefa II. (1780-1790). Reformy a změny nebyly pouze k lepšímu, často jejich výsledek nenacházel podporu v nejedné společenské vrstvě. Jak víme z předchozí kapitoly, bez dobře organizované policie a dohledu by však císař těžko mohl zkoumat smýšlení svých „oveček“.

Dohled nad „podezřelými“ byl součástí způsobu boje proti šíření revolučních myšlenek, stejně jako cenzura, zabavování knih, zákaz citací zahraničních článků a dotisků zakázaných knih.⁸⁹

4.1 Úvod

Klíčovými znaky moderní státní správy, a tím i policie, ztotožníme-li stát s policií za předpokladu, že policie byla často jediným „hmatatelným důkazem“ přítomnosti státu, jsou centralizace, byrokratizace a profesionalizace.

Jak můžeme definovat policii? Je to instituce, která má relativně přesně určené poslání a funkce,⁹⁰ a která dohlíží na život jednotlivců a společností a reguluje ho v duchu představ o

---

⁸⁸ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko jaké je*. Praha: Odeon, 1992, s. 94.

⁸⁹ KUTNAR, František. *Reakce státu v Čechách na Velkou francouzskou revoluci*, ČČH, 1937, č. 2, s. 324.

řádu a pořádku, „v zájmu obecného blaha“.⁹¹ Samotný pojem neměl v 18.stol. přesnějšího vymezení. Můžeme také následujícím vyjádřením chápat policii jako samotnou instituci i jako soubor norem, policejních řádů, zjednodušeně aktivit vymezujících a určujících chování jednotlivců.

Možná překvapivé ke vzniku policejních komisí nevedla snaha stíhat a trestat delikventy. V prvé řadě měla pomáhat se zásobováním měst a předcházet, případně hasit požáry.⁹² To mluvím o první polovině 18.stol. Vznikaly také denní a noční policejní stráže, které měly za úkol především vykazovat žebráky z měst. V téže době, ze strachu pomluv a hanlivým řečem mířeným proti panovnici, ale i nedodržováním nařízení, byli povoláni tajní inspektoři, resp. policejní dozorcí (*Policeyaufseher*)⁹³, kteří měli mimo jiné dohlížet v hostincích, kavárnách a hernách.⁹⁴ Ve Vídni tito komisaři kontrolovali i „cizí osoby“. Komisarý se stávali zemští i městští úředníci.

K jednotné policejní správě vedla dlouhá cesta, započatá již za Marie Terezie. Mám na mysli reskript pro specializovaná kolegia policejního typu, která nově spojují kompetence v oblasti hospodářské a hygienické s bezpečnostními, vydaný roku 1757. Kompetence byly opětovně rozděleny roku 1768.⁹⁵ V Praze byla moc roztržena mezi královské hejtmany, magistrát a místodržitelství, přičemž rozkazy od místodržitelství byly posílány přes hejtmany magistrátům. Totožné funkce jako hejtmani (policejní a bezpečnostní) měli i královští rychtáři. Tento posledně zmíněný úřad nespadal pod místodržitelství, a roku 1783 byl zrušen.

---

⁹⁰ HIML, Pavel. *Agentury osvětského blaha. „Francouzské“ souvislosti reformy policie v habsburské monarchii v druhé polovině 18. století*. In: TINKOVÁ, Daniela, LORMAN, Jaroslav. *Post tenebras spero lucem*. Praha: 2008, s. 65.

⁹¹ HIML, Pavel. *Agentury osvětského blaha. „Francouzské“ souvislosti reformy policie v habsburské monarchii v druhé polovině 18. století*. In: TINKOVÁ, Daniela, LORMAN, Jaroslav. *Post tenebras spero lucem*. Praha 2008., s.55.

⁹² FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann a synové, 1996, s. 207.

⁹³ Obdobně ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926. s. 41.

⁹⁴ HIML, Pavel. *Agentury osvětského blaha. „Francouzské“ souvislosti reformy policie v habsburské monarchii v druhé polovině 18. století*. In: *Post tenebras spero lucem*. IN: TINKOVÁ, Daniela, LORMAN, Jaroslav, Praha 2008, s. 61.

⁹⁵ BĚLINA, Pavel. KAŠE, Jiří. KUČERA, Jan P. *Velké dějiny země Koruny české X*. Praha: Paseka, 2001, s. 291.

Mimo Prahu byla policejní struktura následující: krajští hejtmani dohlíželi na magistráty a vrchnost při výkonu jejich policejní činnosti.⁹⁶

4.2 Policejní ministerstvo

Josef II. nechal založit policejní ministerstvo v roce 1782 a prvním policejním ředitelem se stal hrabě J. A. Pergen, později postoupil na místo vrchního policejního ředitele. Náplní práce ministerstva bylo sledování smýšlení obyvatel, chování „svých podřízených, vojáků, kléru, sekt, podezřelých osob, zvláště cizinců a opravdových špionů“.⁹⁷

V reformě policejní správy navrhované hrabětem Pergenem v roce 1784, navrhuje hrabě obrátit pozornost i na přilehlé oblasti kolem měst jako útočiště „nekalých“ živlů. Zároveň má každý policejní komisař obdržet seznam již zjištěných nebezpečných osob a špionů.⁹⁸ Protože židé trvale zůstávali v hledáčku policejních úřadů, navrhuje vytvořit zvláštní síť domácích židů-konfidentů, kteří by měli udávat cizí židy.

Dále navrhuje svěřit „malé pošty“ do rukou spolehlivých důvěrníků. Zajímavý je nápad se zřízením tzv. ústavu pro opatrování služeb, díky čemuž by se různé stopy podezřelých aktivit daly zachytit díky služebnictvu.⁹⁹

Následná Pergenova instrukce je výbornou sondou do tajů tehdejších policejních taktik. Tuto instrukci Pergen sepsal pro policejní ředitele. Policejní služby rozdělil do dvou kategorií. Roubík je cituje: „*Do první skupiny – tajné služby- se řadí hlášení cizinců, zprávy tajných agentů (Spionen), správa čeledního ústavu, tzv. „malá pošta (viz výše), tajný dohled nad úředníky a jejich styky, zkoumání veřejného mínění o císaři a jeho vládě, dohled na vojsko a klérus (obsahy kázání), dozor na zakázaný vývoz peněz, dohled na cizí podezřelé osoby a zločince, příjezd a odjezd včas hlášený na policejní ředitelství ve Vídni* (krác.

---

⁹⁶ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 38.

⁹⁷ VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, 2002, s. 350.

⁹⁸ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 63.

⁹⁹ Ibid., s. 64.

autorkou), *navázání přátelské korespondence s venkovem a sousední cizinou*.¹⁰⁰ Agenda druhé skupiny se zdá být ve srovnání s tou první nezajímavá – jsou do ní zařazeny obecně bezpečnostní záležitosti.

Cílem Pergena bylo centralizovat policii do Vídně. Jen tak mohl naplňovat zásady centralizace, resp. centralizovat zdroje informací ve svých rukou. Josef II. ale rozhodl trochu jinak- policejní ředitelé budou podřízeni prezidentům gubernia, ti budou osobně informovat Pergena a ten císaře. Tyto snahy vyvrcholily představením dvorského dekretu z roku 1785, zřizující policejní ředitelství v Praze.

Pergenovi byla podřízeny policejní ředitelství v hlavních městech habsburské říše. V Praze a Vídni byla hierarchie následující – policejní ředitel – policejní komisař – policejní podkomisař. V Brně nebyl zřízen post policejního ředitele, naopak v Opavě bylo zřízeno policejní ředitelství, zřejmě vzhledem k blízkosti k pruským hranicím. Prvním pražským policejním ředitelem se stal 1. června 1785 Jan Jakub Reismann z Riesenberka. V roce 1787 byl jmenován František Amschel z Prešpurku.¹⁰¹

Dalším úkolem, který stál před Pergenem, bylo zajištění policejní správy mimo hlavní město. Šlo o to, aby se zabránilo cizinci zdržet se bez ohlášení 24 hodin na venkově. Čtvrtletní vizitace vedené krajským úřadem nejsou nic platné, protože jsou všeobecně známy. Proto by bylo vhodné zainteresovat celní i tabákové komisaře, aby současně při svých úředních pochůzkách věnovali pozornost také tulákům a povalečům.

Zásadní a nečekanou změnu přinesl rok 1786. Policejní kompetence byly přesunuty na magistráty v hlavních městech říše. Policejním ředitelům tak zbyl pouze dohled nad činností magistrátů. Magistráty musel denně zasílat seznamy a přihlášky cizinců řediteli. Agendu na magistrátu obstarává *Polizeiamt*. Až se to zdá skoro neuvěřitelné, Roubík zmiňuje nařízení

---

¹⁰⁰ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 64-65.

¹⁰¹ Ibid., s. 64.

gubernia v roce 1788, kdy měli komisaři navštěvovat hospody a počty a osobní údaje přítomných cizinců další den srovnávat s již nahlášenými.¹⁰²

Rok 1789 (19. prosinec) přinesl zavedení univerzálních tiskopisů, do kterých pohraniční celní úřady zaznamenávají osobní údaje osob na vysokých společenských příčkách – duchovní, vojáci. Zajímavé se zdá být to, že toto nařízení mělo být uplatněno na osoby podezřelé, avšak obsah pojmu „podezřelý“ není nijak přesně definován.¹⁰³ Vyplněné formuláře měly být odeslány každých 8 dnů bankálnímu úřadu v hlavním městě. Úřady tyto *tabelly* obdržely k roku 1790. Zpětně posílání dokumentů „*Passantenzetteln*“ bylo upraveno tak, že mají být odeslány přímo k rukám pražského policejního ředitele.

Leopold II. nastoupivší po smrti bratra na trůn říše 1. března 1790 potvrdil stávající policejní systém. Nicméně proti Pergenovi a jeho metodám se zdvihla vlna odporu v kruhu kolem Josefa Sonnenfelse.¹⁰⁴ Téměř o rok později byl Pergenuv úřad zrušen, on sám „dobrovolně“ odstoupil. Pražským policejním ředitelem, třetím v pořadí, se stal baron La Moth. Leopold na konci prvního roku své vlády ustanovil povinnost nejvyšším zemským představitelům zasílat každý měsíc stručné zprávy o stavu a smýšlení obyvatel, přírodních neštěstích a kromě dalších zvláštních událostí, i o příjezdu, pobytu a odjezdu význačných osobností.

Před svou smrtí ještě na konci února dokonce Leopold zakázal vyšetřování anonymních udání, čímž uštědřil políček dosavadní strategii. Nařízení vstoupilo v platnost v březnu 1792. Zároveň v té samé době dochází pod vlivem událostí ve Francii ke zpřísnění dohledu nad cizinci a kontrole jejich pasů.

Nový císař František II. pověřil opět hraběte Pergena vedením a reorganizací tajné policie a stanovení úředních postupů a podřízeností.

---

¹⁰² ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 97.

¹⁰³ Ibid., s. 106.

¹⁰⁴ Ibid., s. 113.

Pergen zhodnotil vlastní dřívější zkušenosti z diplomatické špionáže,¹⁰⁵ a tak se jeho podřízení věnovali sledování diplomatů na území českých zemí i v blízkém pohraničí. V tomto období koaličních válek patří sledování „podezřelých“ cizinců a diplomatů k běžnému jevu a hlavním cílem je zabránit šíření revolučních myšlenek, „moru revoluce“.¹⁰⁶ Samozřejmě se Pergenova pozornost rozšířila nejen na nejvyšší společenskou vrstvu.

Na venkově doporučuje zaměřit na sledování „*Freiheitspredigers*“ - hlasatelích svobody.¹⁰⁷ Za klíčové považuje mít vlastní korespondenty na dvorech vládců okolních států – např. Bavorsko, Prusko, i Rusko. Vyvrcholením Pergenova snažení se stalo zřízení Nejvyššího policejního úřadu (*Policeyhofstelle*) ve Vídni roku 1793.

Roku 1801 vystřídal v čele *Policeyhofstelle* Pergena baron Saurau. Saurau se začal věnovat dalšímu zdokonalování a vylepšování sítě informátorů. Zároveň se nesměla zanedbávat síť informátorů strategicky posílaných do předních vídeňských salonů. Aby byl příjezd cizích emisarů včas zaznamenán, měly být zřízeny stanice pro otevírání pošty na nejčastějších vstupních místech do říše. Odesílatelé korespondence proto používali několik strategií¹⁰⁸, jak se poštovní kontrole vyhnout. Faktem nicméně zůstává, že otevírání dopisů kýmkoli jiným než adresátem je přísně zakázáno podle Poštovního patentu Leopolda I. z roku 1695.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ MACEK, Pavel. *Rakouský policejní systém na přelomu 18. a 19. století*. In: *Evropa 1805*. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu konaného v budově veřejného ochránce práv Brno 26.-28. září 2005. Brno 2006, s. 411-428.

¹⁰⁶ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. „*Francouzský švindl svobody*“, In: HANUŠ, J., VLČEK, R. *Interpretace Francouzské revoluce*. Brno: CDK, 2004, s. 70-80.

¹⁰⁷ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha 1926, s. 121.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 129. – odesílání soukromé pošty prostřednictvím pošty osobních bankéřů, prostřednictvím důvěrníků byly dopisy odesílány na pošty v okolí Vídně; nebo pomocí svých poddaných vracejících se domů. Dalším možným způsobem bylo posílání dopisů prostřednictvím formana (*Landkutscher*). Tento nešvar měl být odstraněn prohlášením brašen jmenovaným poštovním pojezdčím (od roku 1753) - viz. HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavniku : Všední den na středoevropských cestách*. Praha: Argo. 1996, s. 30.

¹⁰⁹ HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavniku : Všední den na středoevropských cestách*. Praha: Argo. 1996, s. 58.

Baron von Sauraw navrhoval umístění alespoň jednoho nebo více osob do blízkosti nebo přímo do domů zahraničních vyslanců. Tímto se mělo předejít domovním prohlídkám a podobných zcela zjevným praktikám.

4.3 Vymezení pravomocí jednotlivých úřadů

4.3.1 České gubernium

České gubernium vzniklo nařízením Marie Terezie dne 9.11.1762 a 5.5.1763. Cílem přeměny bylo omezit vliv stavů. Fakticky tím byla nahrazena dosavadní stavovská reprezentace. Fondy PG a PGT obsahují dokumenty prezidiálního kolegia tohoto úřadu, jež řešil nejdůležitější policejné otázky.

Prezident gubernia, tzv. *Landeschef*, byl reprezentantem panovníka, byl zároveň nejvyšším policejním ředitelem v zemi, komunikoval s policejním a cenzurním dvorem ve Vídni.¹¹⁰

Ve sledovaném období se vystříдалo celkem osm prezidentů, celkem čtrnáct za dobu existence gubernia, tedy do roku 1848.

Mezi ně patřil i odpůrce centralizační politiky Josefa II. František Antonín hrabě Nostic, nebo naopak Josefův stoupenec hrabě Cavriani, hrabě Rottenham (v mládí osvícenec, později proslulý s despotickými sklony). Dalšími prezidenty byli kníže Jan Rudolf Chotek (1748-1824), manžel Marie Sidonie Clary-Aldrigen, sestry majitele teplického panství, autor předmluvy k desiderii zaslaným Leopoldovi II. v roce 1790 v předvečer slavného sněmu.¹¹¹ Z dalších činných jmenuji Michala hraběte Wallise, hraběte Stampacha a hraběte Leopolda Kolovrata.

Agenda prezidia byla rozdělena do následujících kategorií: *publicum, politicum, militare, contributionale, camerale a commerciale*. Úřadu předsedal nejvyšší purkrabí pražský. Pozdější reformou v 80. letech byly tyto funkce spolu pevně spjaty, stejně jako

---

¹¹⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005, s. 151.

¹¹¹ CERMÁN, Ivo. *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha: NLN, 2008., s. 391

zástupcem prezidenta byl napříště nejvyšší zemský komorník. V roce 1848 bylo gubernium přeměněno zpět na místodržitelství.¹¹²

4.3.2 Policejní ředitelství

Policejní ředitel byl podřízený zemskému prezidentu gubernia a zároveň policejnímu a cenzurnímu dvoru ve Vídni. Ač měly pravomoci pražského policejního ředitele být omezeny na hlavní město, byl prakticky činný v celé zemi. Pod policejním ředitelstvím byla zřízena lázeňská inspekce v roce 1798.

4.3.3 Krajské úřady

Josef II. dal nařídit novou organizaci krajů. Velké kraje (např. Žatecký) byly rozděleny na dva menší, jedním z nově vzniklých byl Loketský kraj, pod který náležely Karlovy Vary.¹¹³ Teplice náležely do Litoměřického kraje.

Reformou roku 1784 byli krajští hejtmani postaveni na stejnou úroveň s guberniálními radami.¹¹⁴ Na krajském úřadě kromě hejtmana působili ještě tři krajští komisaři. Agenda krajských úřadů se sestávala z dozírání na různé oblasti, počínaje zdravotnickou kontrolou až po soudní, policejní a policejní agendu.

Krajské úřady v Čechách byly podřízeny českému guberniu.

---

¹¹² Registratura je rozdělena na jednotlivá období, která se kryjí s funkčním obdobím každého prezidenta. V roce 1791 dochází k dělení registratury na skupiny, z nichž například určité skupiny (např. policejní záležitosti – karta 22) zůstávaly ještě nějakou dobu nenaplněné. Nejdůležitějšími a poměrně obsáhlými skupinami jsou skupiny č. 15 a-d (policejní záležitosti), cenzura ve skupině 16, lázně ve skupině 22. Fond PGT zahrnuje dokumentaci z let 1805-1852. Jedná se o dokumenty vyžádané přímo vrchním policejním ředitelstvím (Policey Hofstelle) ve Vídni. Zprávy jsou často neúplné, projednává-li se daná problematika ve Vídni. Pozdější zprávy z jednoho a téhož sledování obsahují opsaný téměř identický obsah, doplněný o pár poznatků, případně subjektivních pocitů pisatele.

¹¹³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005, s. 161.

¹¹⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005, s. 162.

4.3.4 Magistráty

Magistrát, nejen tedy ten v Karlových Varech, vykonával úplnou sporní soudní pravomoc. Podle velikosti města se odvíjel počet soudců. V případě Karlových Varů šlo od konce 80. let o „regulovaný“ magistrát, s přezkoušenými radními, jež ale doplňoval i radní nezkoušený.¹¹⁵

4.4 Tajná policie a lázně.

Počátek dohledu nad lázeňskými městy a jejich návštěvníky začíná kolem roku 1779, kdy se Vídní dozvěděli, že roku 1778 lázeňští hosté ze Saska a Pruska prošli bez omezení celou zemí, zajímající se o vojenské záležitosti a vojenské pozice.¹¹⁶ Josef II. proto nařídil, aby do obou největších lázeňských měst, Karlových Varů a Teplic, byl na lázeňskou sezónu jmenován důstojník/officír.¹¹⁷ Jeho povinností bylo hlídat s pomocí magistrátu a příslušných krajských úřadů cizí hosty, aby se nedostali k vojenským objektům.

Dva důstojníci byli ihned jmenováni pražským vojenským velitelem Siskowiczem.

Nejvyšším guberniálním nařízením z května 1791 se officírům ukládala povinnost všechny cizí lázeňské hosty a pasažéry (projíždějící) hned pozorovat.¹¹⁸ Téhož dne byl vydán loketským krajským úřadem pokyn, aby karlovarští zasílali příslušné co nejčerstvější seznamy příchozích lázeňských hostů nejbližším poštovním vozem na krajský úřad.

V květnu 1793 vydalo gubernium příkaz, aby presidentu gubernia byly jednou týdně zasílány seznamy všech zahraničních hostů.

V červnu roku 1793 se stává Karl Salzmann karlovarským „inspections officier“. Shodou okolností náležel do regimentu Ulricha Hinskischen/Kinského, jako kdysi karlovarský officier von Tiell, jeden z prvních vysloužilců dohlízejících na lázeňské hosty.

---

¹¹⁵ MAŘÍK, Antonín. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. SAP, r. XLIV, č. 1, Praha 1994, s. 118.

¹¹⁶ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 181.

¹¹⁷ Prodrobněji se jim věnuje další kapitola.

¹¹⁸ AM KV 1791, sign. N 99, fasc. 22, č. j 2045, 6. května 1791.

V březnu následujícího roku krajský úřad žádal tyto seznamy doplněné navíc o seznamy hostů opouštějících lázně.¹¹⁹ Shodou okolností je vzor formuláře odcházejících cizinců zachovaný z roku 1793 ukázkově vyplněn, přičemž vyplněným vzorovým příkladem je pruský poručík Baron von Schönbron ze Slezska.

4.4.1 Spolupráce s lékaři a síť informátorů, policie

Gubernium dále vyzvalo lázeňské lékaře, v Teplicích Dr. Grubera a v Karlových Varech Dr. Johanna Bechera, aby získávali a předávali informace o lázeňských hostech na vyšší místa.¹²⁰ Teprve v roce 1794, díky Pergenovu nápadu, byl ustanoven policejní důvěrník František Mitterbacher, shodou okolností lékaře, dozorem z čistě politických důvodů. Během lázeňské sezóny mu mělo být vypláceno jeden zlatý a 30 kr. denně. Síť důvěrníků fungovala do roku 1798.¹²¹ Později se ukázalo, že toto opatření není s ohledem na mezinárodní dění dostačující.

Policejní kancelář zřízená roku 1793 v Karlových Varech měla naproti tomu jiné pravomoci. Každý ze čtyř komisařů dostal do péče jednu čtvrt'. Mezi jejich úkoly patřilo dohlížet na kvalitu potravin, vyhánět tuláky, dbát na správné míry a váhy, dohlížení na plnění protipožárních předpisů.

4.4.2 Lázeňská inspekce

Nařízením z pražského gubernia prostřednictvím krajského úřadu apeluje na „větší pečlivost oproti minulému roku“ na zapisování všech lázeňských hostů bez výjimky do

---

¹¹⁹ AM KV 1792, sign. N 101, fasc. 21., 26. března 1792.

¹²⁰ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 182.

¹²¹ Svou roli hrál zřejmě i fakt, že Becher i Mitterbacher, „staří slavní doktoři“ byli již po smrti –cit. podle MEINER, August Gottlieb, KRETSCHMANN, Karl Friedrich. *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797: In Briefen*. Leipzig, 1798.

předtištěných seznamů.¹²² Lázeňským komisařem je jmenován penzionovaný hejtman von Krieger.¹²³ O cizincích s vojenskou minulostí nebo policejní službou byl zpraven velící generál přímo guberniem, jako v příkladě pruského strážmistr von Beriera, kdy generál sám následně přímo informuje karlovarský magistrát.¹²⁴

V roce 1796 byl ustanoven lázeňský inspektor. Jednalo se o vysloužilého důstojníka. Byl jmenován guberniem, takže zde v lázeňském městě působil jako cizím element, což mu popularitu jistě nezvýšilo. Pro Karlovy Vary byl jmenován baron Frohmüller.

Jeho hlavním úkolem bylo kontrolovat pasy a jiné doklady cizincům. Magistrát se téhož léta dotázal gubernia, jak a zda vůbec má inspektorovi pomáhat. Gubernium odpovědělo, že samotnou tajnou instrukci pro inspektora nezná, ale magistrát má inspektorovi dle možností pomáhat.

V roce 1798 byl proto jmenován do Karlových Varů policejní komisař Johann Klehe, do Teplic litoměřický krajský komisař Schüller.¹²⁵ Komisařům byl vyměřen roční plat 800 zlatých, a denní diety 3 zl. Pražský městský hejtman (!) Wratislav jim dával důvěrné instrukce, jak si koho všímat, a asistoval sám i v případech sledování významných osob (Piattoli, Potocki aj.)

V roce 1806 byl novým lázeňským inspektorem jmenován krajský komisař Prohaska. Do 15 dní se měl ujmout nového místa.¹²⁶

V roce 1811 upravil podmínky vstupu „Židů a jejich obchodů“ v cirkuláři lázeňské inspekce inspektor Pichler. V cirkuláři naznačil, že se Židé pod záminkou obchodů v lázních „vplíží“ do města, a pak hostům u pramenů, na ulici i v jejich bytech nabízí svoje zboží. Dost

---

¹²² AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 44, 6. června 1794.

¹²³ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 48, 22. srpna 1794.

¹²⁴ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 63, 28. červenec 1795.

¹²⁵ ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha, 1926, s. 182. Do Františkových Lázní byl jmenován loketský krajský komisař Ottenburg.

¹²⁶ AM KV 1806, sign. N 126, fasc. 23, 13. května 1806.

často prý nemají pas, a přitom jsou i bez něj delší dobu ubytováni. Proto napříště musí všichni Židé osobně odnést přihlašovací lístek lázeňské inspekci spolu se svým pasem. Je-li židovský obchodník schválen, magistrát mu vystaví zvláštní povolení k pobytu, a obchodní koncesi. Při nesplnění obou podmínek nesmí být takový člověk ubytován.¹²⁷

4.4.3 Lázeňská inspekce v Teplicích

V kurlistech zachovaných pro rok 1813 se dozvídáme sestavu lázeňské komise.¹²⁸

Komise byla rozdělena do dvou částí: na civilní a vojenskou. Civilní část zastupuje Joseph Hoch, litoměřický krajský komisař (*Kreisskomissär*), pobytem v Dlouhé ulici, Dům U červeného srdce; vojenskou pak major Josef Fisher (*Meldungsprotokollist*), major, pobytem v Dlouhé ulici, v Domě U zelené větve.

V komisi, která zpracovala kurlist pro rok 1816 jeho jméno změněno na Johann, bydlí už v ulici u 3 pomerančovníků. Jde o luxusnější adresu, neboť na stejné adrese pobývala matka Kateřiny Zaháňské s doprovodem. Civilní polovinu komise zastává Adalbert Anton Graff, pražský vrchní komisař, pobývajících v Dlouhé ulici. A nově se zde objevují 4 doktoři – Fridrich Karl Bischoff, doktor mediciny, lékař hraběte Clary Aldrigen, pobývajících v claryovském hotelu, Mathias Hansa, Stephan Gegenbauer, městský a lázeňský fysikus a lipský doktor Johann Stolz

4.4.4 Předpisy určené výhradně lázeňským městům

Karel VI. vydal v roce 1739 jakousi městskou „ústavu“ pro Karlovy Vary. Hned v prvních paragrafech je pozornost věnována náboženství a jeho souvislosti s lázeňskými hosty. Vychází se z předpokladu, že lázeňští hosté mohou přijíždět z nekatolických zemí. Mohou být mezi nimi i cizí agenti. Instrukce tedy nabádá ke klidu, nevměšování se mezi ně a

---

¹²⁷ AM KV 1811, sign. N 127, fasc. 24, 20. června 1811.

¹²⁸ V kurlistech za začátku 19. stol. bohužel takovéto podrobnosti nejsou uvedeny.

nepořádání náboženské disputace s nimi. Je ale také nezbytné, možné nevhodné činnosti agentů předcházet, a kontrolovat pronikání necenzurovaných knih.¹²⁹

Následující paragrafy upravují obvyklý lázeňský život. Paragrafem 80 je zavedena funkce nočního hlídače po dobu lázeňské sezóny. Vykonávají ji čtyři lidé z řad měšťanů. Kromě dohledu na oheň hlásili noční výtržnosti ve městě.

Možnosti volné existence tulákům, žebrákům a posluhovačům zkrátily paragrafy 129-131. Nesměli totiž obtěžovat lázeňské hosty jak na ulici, tak i v domech. Cizí žebráci mohli žebrat pouze tehdy, měli-li písemné povolení. Posluhovačky a pradelny směly prát prádlo lázeňských hostů jen se souhlasem své vrchnosti. Pokud získaly písemné povolení vydané svou vrchností, odváděly ročně poplatek tři zlaté. V §25 bylo doporučeno, aby se svatby a křtiny konaly v zimě, aby se při nich lázeňští hosté nedopouštěli nepřístojností, pokud by se slavilo v létě.¹³⁰

Loketský krajský komisař Ottenburg vydal další nařízení pro Karlovy Vary v roce 1797. Magistrát má bojovat proti hazardním hrám, další nařízení upravovalo povolování pobytu cizinců.¹³¹ Na tento bod kladl Ottenburg důraz. Seznamy hostů se mají *in dupplo* zasílat krajskému úřadu, přičemž guberniu jsou zasílány už od roku 1793.

Můžeme tedy zhodnotit, že organizaci lázeňského života byla věnována velká pozornost a to hned na několika úrovních. Představme si tedy úřední postup.

Cizinec překračující hranice se musel prokázat platnými cestovními doklady. Seznamy všech cizinců z hraničních stanic byly uchovávány. Předpokládejme, že cizinec byl národnosti, jež nebyla příliš omezována nařízeními, a přitom významný člověk. Cizinec musel nejprve ukrýt knihy a všechno, co mohlo být shledáno jako „podezřelé“. Prošel-li úspěšně přes hranici, už se o něm vědělo na Vrchním policejním ředitelství ve Vídni. Policejní prezident nemeškal a poslal list prezidentu gubernia. Ten mohl informovat

---

¹²⁹ MAŘÍK, Antonín. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. In: SAP, r.XLIV, č. 1, Praha 1994, s. 113.

¹³⁰ Ibid., s. 115.

¹³¹ Ibid., s. 126.

zemského policejního ředitele nebo se sám rovnou obrátil na krajský úřad s upozorněním na tuto osobu. Krajský hejtman poslal list magistrátu s instrukcemi, jak cizinec vypadá, jaký má pas, a jak s ním má být naloženo. Cizinec mezitím přijel s poštou nebo s kočárem. Ihned po svém ubytování musel zaplatit kurtaxu (zavedena v roce 1796), vyplnit čitelně a srozumitelně přihlašovací lístek a odevzdat pas ke kontrole na magistrát nebo lázeňskému inspektorovi. Inspektor nebo v případě magistrátu pověřený písař Martini zapsali hosta se všemi údaji do přihlašovacích protokolů a do seznamu příchozích. Pokud cizinec ještě nebyl unaven vyplňováním všech možných dokumentů, mohl zajít za místním tiskařem a nechat se zveřejnit v pamětních kurlistech. Během této doby mu mohla být doručena nějaká pošta, již mu mohl už někdo tajně otevřít. V případě objevení „něčeho podezřelého“, úředníci se dali do pohybu a poslali zprávu o cizinci krajskému úřadu, ten zase guberniu, a v případě obzvlášť mimořádné události mohl *Landeschef* referovat dále do Vídně. V případě, že cizinec neměl v pořádku cestovní doklady, byl vykázán z města, někdy dokonce i ze všech c.k. dědičných zemí. Obvykle mu byla stanovena nejbližší trasa na hranice, kde hraniční stanice zaslala potvrzení, že cizinec opustil české území. Při odchodu hosta z lázeňského města byl datum jeho odchodu doplněn do přihlašovacího protokolu a do seznamu odcházejících cizinců.

Další zákulisní manévry se mohly odehrávat v trojúhelníku mezi krajským úřadem, policejním ředitelem a zemským prezidentem. Jestliže byl někdo z nich agilní, mohl na sebe díky správným postřehům upozornit ve Vídni. Policejní ředitel měl oproti *Landeschefovi* svázanější ruce, neboť jen na prezidentu gubernia záviselo, zda ředitele informuje o případu. Proto se rozjel ještě další směr komunikace, mezi policejními ředitelstvími v Praze a ve Vídni, kdy sám Pergen a později von Saurau informuje přímo svého podřízeného.

Jak je patrné, nutně muselo docházet k vzájemným třenicím i na takto vysoké úrovni. Zcela jistě by bylo zajímavé najít sledovaného cizince ve složkách všech zúčastněných úřadů

a porovnat, jaká byla původní informace zaslaná z Vídně a v jaké podobě se dostala až na magistrát.

5 Lázně

*Parnass*¹³²

AF

1798

„Ó božské Vřídlo! Ó fontáno svatá!
Bohatý dare z nebes! Ó prameni, jehož pověst je vyhlášena!
A ptáci, obyvatelé klidných lesů!
Jež oblaží mne vždy množstvím svých zpěvů!
Ó Teplá, říčko, jejíž voda je tak jasná a čistá,
tekouc přes skály jen jemně zpívá!
Vy ohromná skaliska, jež navzájem se sklížila,
Jež čas a úcta nám navěky zachovala.
A vy příkré vrchy, vy pyšné borovice,
se steskem Vás opouštím, nezřím vás již více.
Vy všichni učinili jste můj pobyt čistou radostí,
poskytující mi azyl plný hojnosti.
Vystavujete mne světu, kde slasti prchají,
živíce v mém nitru vzpomínky, jež mne
Ochromen bolestí, lhostejný sám sobě,
vlekouc za sebou smutek, jež ustane až v hrobě
Každým dnem, přicházel jsem na tento trávník,
s rozmarným cílem promýšlet vlastní slovník.
Se zrakem upřeným k mé vlasti drahé,
K těm, kteří jediná drží mne při životě stále.
S nimi kdysi já okusil jsem chuť blaha nejvíce
nyní, natolik vzdálen, snad okusí jej znovu mé srdce.“

---

¹³² AM KV 1798, sign. N 114, bez čísla, 1798. Francouzská báseň od Parnasse, vlastní překlad autorky.

Tato oslavná báseň velebící nejslavnější pramen v Karlových Varech byla sepsána neznámým poetou pod přezdívkou Parnass, nicméně obdobné pocity sdílely i stovky lázeňských hostů, neboť se hosté opakovaně do lázní vraceli. Co je k tomu vedlo? Odpověď si můžu domyslet z dojmů, jež zaznamenal Charles Sealsfield při své cestě po Čechách. Protože jsem se zaměřila na zkoumání lázeňských hostů v Teplicích a Karlových Varech, dovoluji si jej obšírně citovat.

5.1 Lázně Teplice

„...Teplice jsou půvabné město. Vše je vedeno ve vznešeném stylu. Není tu ani stopy po oné prodejnosti a žebrácké dotěrnosti, která je tak nechutná v německých restauracích... Rakouská policie má přinejmenším jeden dobrý rys, že totiž značně bedlivě dohlíží nejen na pohodlí, nýbrž i na nezkušenost návštěvníka.“¹³³

Léčivých účinků minerálních pramenů se v Teplicích začalo využívat už od počátku 16. stol. Kolem poloviny 16. století již vznikají lázeňské domy a pověst o Teplicích jako příjemném „Badeorte“ se šíří. Od poloviny 17. století patří panství Teplice rodu Clary-Aldringen, jenž se zasloužil o zvýšení lesku tohoto města, jeho hospodářský a kulturní rozmach, zvýrazněný nejenom oním zmíněným divadlem. Rod Clary dokonce vlastnil i jedny vyhledávané lázně.

Na začátku 18. století už Teplice hostí např. ruského cara Petra Velikého. Největší popularitě se spolu s ostatními lázeňskými městy v západních Čechách těší až v období od druhé poloviny 19. století, které už není předmětem této práce.

---

¹³³ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992. s. 63.

5.2 Karlovy Vary

„Karlovy Vary jsou útočištěm všech hypochondrů, trdnomyslných lidí, misantropů a zahalečů všeho druhu. Zdá se, že příroda vybrala toto místo pro ony trdnomyslné pacienty, kteří si přejí zapomenout na rány, jež jim ušetřily společenské bouře.¹³⁴

Karlovy Vary nebyly oproti Teplicím vlastněny šlechtickým rodem, ale spravovány magistrátem. Lázeňské domy si karlovarští obyvatelé budovali sami, v archivu jsou dochovány kolorované plány a žádosti o povolení ke stavbě pro většinu z nich.

Historie Karlových Varů sahá až do 14. století, ale rozkvět spojen s lázeňskou turistikou nastal od 16. století. Světového významu se lázně dočkaly až koncem 19. století.

5.3 Fenomén lázní

Lázeňství v západních Čechách vzkvétalo už v 17. století. Stoupající zájem šlechty i „obyčejných lidí“, měšťanů, obchodníků i chudých se léčit v lázních lze vysvětlit rozvojem medicíny a balneologie, rozvojem balneologické literatury i vydáváním propagačních spisů v jednotlivých lázeňských městech. Jsou zde vysvětlovány typy pramenů, způsoby vyvěrání, ve fondu PG jsou zachovány i přehledové tabulky o pramenech např. v plzeňském kraji, a to dokonce už po roce 1770. Lze tedy prokázat, že minimálně se o lázně a jejich správnou propagaci habsburská monarchie zajímala.¹³⁵

Lázně sloužily nejen jako léčebná místa (ač se spisy tvrdí, že „lázně jsou určeny jen pro nemocné, na zdravé se nepřihlíží“)¹³⁶, ale právě jako místa setkávání. Od začátku 18.

---

¹³⁴ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992. s.69.

¹³⁵ NA ČR, PG 1771-1781, k.17, sg. 13. Mimo seznamů léčebných pramenů a jejich účinků napříč celými Čechami jsou zvláště hodnotné „lázeňské tisky“, tehdejší balneologická odborná literatura sepsána předními lékaři, např. doktorem O'Reillym. Průvodce lázeňstvím doporučují, jak užívat lázní, jaké nemoci léčit a aby si dodaly na důležitosti, převypravují příběhy úspěšný vyléčení nevyléčitelných nemocí jako je slepota, hypochondrie aj.

¹³⁶ SCHEU, Fidelis. *Meine Beobachtungen über die eigenthümliche Wirkungen der Heilquellen in Marienbad und der Bäder daselbst*. 1824 Mariánské lázně.
http://books.google.cz/books?pg=PA3&dq=kurorte&lr=&id=Ce08AAAcAAJ&as_brr=1&output=text (10.3.2010).

století, kdy se začíná měnit životní styl a stoupá zájem o vlastní zdraví, jeho uchování a rozvíjení, začínají lázeňská města zlaté časy, které vrcholí v následujícím 19. století.

Jednotlivé kúry byly prokládány odpočinkem, slavnostmi, hudebními produkcemi a divadelními představeními. Rodina kosmopolitní Pavlína ze Schwarzenbergu (1774–1810) byla zvyklá trávit v lázních čas, ač bezprostředně nikdo z kruhů blízkých žádnou nemocí netrpěl. Spíše se tedy jednalo o „kondiční pobyty“.¹³⁷ Její rodina vyhledávala lázně spíše v cizině (Baden, Altenberg, Spa), Teplice a Karlovy Vary prý teprve získávaly na pověsti, v denících a rodinné korespondenci nejsou zmíněny.¹³⁸

Lázeňská města byla hojně vyhledávána, především v letních měsících, kdy zde trávily čas celé šlechtické rodiny. Nahlédneme-li např. do korespondence Kateřiny Vilemíny Zaháňské (1784-1839), dozvíme se, že poprvé navštívila lázně v Karlových Varech s otcem, sestrami a doprovodem už v roce 1796.¹³⁹ Její matka, někdy společně se svou nevlastní sestrou Elisou van der Recke, zde pak trávila každé léto, aby se mohla účastnit zdejšího rušného společenského života. Princ de Ligne, švagr tehdejšího majitele panství, sem jezdíval „*napořád nebo na tři nebo na čtyři nebo pět nebo na šest měsíců*“.¹⁴⁰

Společenský život byl opravdu bohatý, setkávaly se zde hlavy států se svým doprovodem, vedla se zde diplomatická jednání, dojednávaly sňatky mezi šlechtou (byly zde uváděny dcery z vyšších kruhů do společnosti), vedla se i neformální jednání. Např. F. A. Špork (1662-1738) se snažil utvářet lázně v Kuksu podle vzoru Karlových Varů a hodlal se vyvarovat špatných hygienických podmínek, jakými trpěly již zavedené lázně.¹⁴¹ Cílem Šporka byly lázně prvního evropského řádu. Řídit výborné lázně s dobrou pověstí znamenalo

---

¹³⁷ LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004, s. 259.

¹³⁸ Ibid., s. 260.

¹³⁹ SOBKOVÁ, Helena. *Kateřina Zaháňská*. Praha: Paseka, 2007, s. 66, 76-78.

¹⁴⁰ LIGNE, Charles-Joseph de. *Mémoires, lettres et pensées*. Paříž: Editions François Bourin, 1990, s. 464.

¹⁴¹ PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha: Paseka, 2003, s. 227.

„být ve středu vření informací všech druhů a získat tak možnosti osobního vlivu“.¹⁴² Stejně důvody měl nejspíš i Jan Nepomuk Clary Aldrigen, když Teplice přešly v roce 1787 do jeho rukou. Postupně dokončoval přestavbu lázeňských domů, jež ale začala už dříve, kdy Teplice ještě náležely jeho otci, Františku Václavovi Clary Aldrigen. Jan Nepomuk pak lázně povznosl přestavbami lázeňských domů i dalším významným činem. V roce 1789 slavnostně otevřel zámecké divadlo,¹⁴³ které bohužel lehlo popelem spolu s většinou lázeňských domů při požáru v roce 1793.

Zprávy o lázních, jejich úspěchů a pověsti se šířily rychle, např. J. W. Goethe navštívil Františkovy lázně už za dva roky po jejich založení, a bylo tedy módou se „promenádovat“ v lázeňském městě.¹⁴⁴

5.4 Úvod, struktura a metody práce

V kapitole o disciplinaci byla jmenována jako jedna z metod ukázkování nekonformních jedinců jejich evidování. Proto se zde budu zabývat prameny evidenční povahy vzniklými na míru potřeb lázeňských měst, jejichž typickým znakem je značná fluktuace nejrozumnějších lidí. Do kategorie evidenčních soupisů spadají přihlašovací protokoly, kurlisty a specifikace, a samozřejmě přihlašovací lístky. Představím také možnosti studia těchto pramenů a možnosti práce s takto obsáhlými studnicemi dat.

Druhou kapitolou o cizincích a předpisech, nařízeních a pasech, jež determinovaly cestu do lázní ještě před začátkem cesty na české území, jsem naznačila rámec povinností, jež musel cizinec určité národnosti splnit. Musel mít pas vydaný tím úřadem, který aktuálně vydané nařízení vysloveně jmenovalo. Pas musel splňovat i další povinná kritéria, jinak se jeho držitel rychle ocitnul na druhé straně hranice.

---

¹⁴² *Ibid.*, s. 227.

¹⁴³ POLIŠENSKÝ, Josef. *Casanova a jeho svět*. Praha: Academia, 1998, str. 140.

¹⁴⁴ BURACHOVIČ, Stanislav, WIESER, Stanislav. *Encyklopedie lázní a léčebných pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2001, str. 76.

Ve třetí kapitole jsem představila kooperaci úřadů, v jejichž povinné agendě byl mimo jiné dohled nad cizinci. Tento přehled se nechá prakticky využít právě tady, neboť je zajímavé sledovat, jak si akta o „podezřelém chování lázeňských hostů“ úřady mezi sebou přeposílaly a vzájemně se varovaly před „nekalými“ živly mířícími k městským hradbám.

Mezi další metody dohledu patří i kontrola podezřelé korespondence zasílané do lázeňských měst nebo jen vytipovaným lázeňským hostům.

Pozorování neunikly ani specifické skupiny lázeňských hostů, jako byli „karbaníci“, kejklíři, studenti a duchovní. Opravdu takto nesourodé skupiny si ve většině případů vysloužily jednotný přístup ze strany úřadů. Vyhnání.

Při hledání způsobu, jak účelně a přehledně uspořádat příběhy cizinců různých národností a povolání, s nimiž si tehdejší doba pohrála a vydala je na milost a nemilost rakouským úřadům, jsem dospěla k rozhodnutí setřídít hosty podle národností. Z předcházející kapitoly je zřejmé, že všem hostům se neměřilo stejným metrem, a co víc, i těm privilegovanějším se možný manévrovací prostor zužoval. V některých případech jsem byla uchválena podrobnostmi, jež o sobě vyslychaní prozradili. Neodolala jsem, a snažila se je co nejdokonaleji přeložit a nechat je tak zase nahlas promluvit.

5.5 *Prameny evidence lázeňských hostů*

„...Jste-li cizinec, můžete být ujištěn, že jste pozorně sledován. Vnímavým pozorovatelem je totiž rada české vlády, B.C., císařský špeh, který zde tráví sezónu na útraty Jeho Veličenstva...; je znám každému ve společnosti,..., nebezpečný jen tomu, kdo nic netuší“.¹⁴⁵

Pro studium lázeňské problematiky a struktury dohledu a evidence hostů obě města disponují různými typy pramenů.

---

¹⁴⁵ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992, s. 61.

Nejdůležitějšími prameny, a překvapivě dosud komplexně neprobádané, zůstávají přihlašovací protokoly, dále pak přehledy lázeňských hostů, tzv. „*Kur- und Badeliste*“, seznamy lázeňských hostů, jež čerpají z pramenů předchozích, dále lázeňské almanachy pro konkrétní město na konkrétní rok, seznamy vybírané lázeňské taxy, seznamy vytvořené pro vyšší instituce přikládané k relacím o veřejném pořádku a ostatní materiály, např. korespondence,¹⁴⁶ osobní deníky atd.¹⁴⁷

Pozoruhodné se mi zdá, že se informacemi obsaženými v kurlistech a protokolech se dál pracuje. Buď z nich magistrát excerpoval údaje o sledovaných hostech, aby jim při výslechu dokázal, že např. o datu svého příjezdu neříkají pravdu. Nebo že na základě těchto údajů např. zjišťovala v dubnu 1811 manželka bavorského zemského ředitele, Amalie Steinlein, rozená Wozer, zda její manžel byl v Karlových Varech se švýcarskou herečkou Margaret Fleischmann, nebo s kým že tedy v lázních byl.¹⁴⁸ Na magistrátu prověřovali v ohlašovacích protokolech, zda její manžel v lázních opravdu byl, i variantu, zda ona herečka nepoužívala příjmení Steinlein. Magistrátní úředníci našli pouze jednoho Karla Steinleina, sekretáře barona von Spiegel, v roce 1810.¹⁴⁹

Dalším obvyklým tehdejším využitím informací bylo usvědčování z uvedení nesprávných údajů při výslechu.

Takový výslech absolvoval Gottfried Opitz, obchodník z Plauen (v Sasku), protože měl v pase uvedené jméno Johann Gottfried Opitz, a ne Gottlieb Opitz, což zamotalo hlavu písaři Martinimu.¹⁵⁰ V několikastránkovém protokolu si můžeme přečíst dohadování mezi Opitzem a vyslýchajícím magistrátním radou, jak je možné, že má Opitz ono delší jméno v pase. A z jakého důvodu toto delší jméno uvedl i v *Meldungszettel*, jestliže se jmenuje Gottlieb, a ne

---

¹⁴⁶ Korespondence Jana Nepomuka Clary-Aldringen, Klimenta Metternicha, Kateřiny Zaháňské, korespondence a deníky Charlese de Ligne, deníky Elisy van der Recke, Madame de Stael, Charlese Josepha de Ligne viz. POLIŠENSKÝ, Josef. *Casanova a jeho svět*. Praha: Academia, 1998. s. 138, 140; LIGNE, Charles-Joseph de. *Mémoires, lettres et pensées*. Paříž: Editions François Bourin, 1990, s. 290-671.

¹⁴⁷ HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost českých lázní mezi lety 1750-1850*. s. 127-129.

¹⁴⁸ AM KV 1811, sign. N 128, fasc. 24, 26. dubna 1811.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ AM KV 1809, sign. N 127, fasc. 2, 4. ledna 1809.

Johann Gottfried. V druhém zachovaném exempláři přihlašovacího lístku je uvedeno jméno Gottlieb, a ne Gottfried. V Karlových Varech pobýval se svou paní, Carolinou Geitze. Jako místo narození a místo posledního pobytu uvedl Opitz Plauen. Důvodem cesty do Karlových Varů bylo vyřizování obchodů. Opitz přijel tehdy s poštou, a zdržel se tři týdny v domě č. 78, U Zlatého Lva. Jeho pas byl vydán v Plauen, a žádné další podrobnosti nejsou zapsány.¹⁵¹ Z března téhož roku máme další zprávu, že Opitz a jeho žena mají být pozorováni.

5.5.1 Přihlašovací protokoly v Teplicích

Z pramenů dochovaných v Teplicích je zachována řada tištěných kurlistů a ručně psaných přihlašovacích protokolů a jeden almanach z roku 1802.

Knihy ručně psaných protokolů (*Anzeigeprotokolle*) se skládají z jednotlivých listů, dohromady svázaných, s předtištěným záhlavím na každé straně. Každému hostu nebo návštěvníkovi lázní je věnován celý řádek sahající přes obě stránky. Předtištěné záhlaví se v průběhu zkoumaného období nijak neměnilo a bylo jednotné v obou zmíněných lázeňských městech.

Protokoly jsou rozděleny do dvou typů. Starší řada zaznamenává všechny lázeňské hosty bez ohledu na státní příslušnost; nejstarší zachovaná kniha protokolů pochází z roku 1799. Od roku 1810 je zavedena zvláštní řada pro cizince (*Fremdeprokokollen*). Nejstarší ručně psaný exemplář, který jsem studovala, pochází už z roku 1799. *Badegästen* byli tedy systematicky zaznamenáváni nejpozději od roku 1799 do roku 1808, přičemž chybí seznam pro rok 1800, 1804 a 1807, 1809. Soupisy lázeňských hostů- cizinců jsou zachovány v letech 1810-1812 včetně, 1817, 1824-26 včetně, 1828, 1831, 1835, 1840-43 včetně a 1846. Je pravděpodobné, že se s evidencí hostů začalo už dříve, což potvrzuje i almanach uvedený v další části.

---

¹⁵¹ AM KV 1809, sign. N 127, fasc. 6, 20. prosinec 1808.

Psané seznamy pro každý rok obsahují až 3,5 tisíce položek.¹⁵² Položkou označují buď jednoho hosta, popřípadě jeho spolucestovatele. Společníci často bývají vedeni zároveň, stejně jako rodiny. Zde bývá dítě často beze jména, je tedy připsáno ke svému rodiči jako položka bez jména, jednoduše „*Tochter*“. Stejným způsobem jsou zaznamenáni sloužící a např. společníci, *Reiss-Compagnon*.

Srovnám-li tyto protokoly s kurlisty, protokoly jsou mnohem podrobnější a obsahují detaily, nad kterými srdce badatele jásá.

Informacím o každém hostu je totiž vyhrazen nezvykle velký prostor. Položky jsou chronologicky číslované, číslice jsou ručně psané, avšak např. pro rok 1810 je každá číslice „poopravena“ a připsána nová číslice tužkou a seznam vypadá, jako by jej někdo dodatečně přečísloval.

V další rubrice se dozvídáme den a měsíc příchodu hosta do Teplic či přilehlé vesnice Šanov (Schönau). Známe celé jméno každého hosta, případně následuje totéž pro jeho doprovod. Následuje kolonka „*Karakter*“, čímž se rozumí povolání hosta (např. *Bürger*, *Oeconom*, *Student*, *Reiss-Compagnon*). Dále je uveden údaj o místě původu – místo narození (*Geburtsort*) a moderně řečeno vlast nebo státní příslušnost (*Vaterland*); cizinci mívají často uvedenou jen zemi původu (*Holland*, *Sachsen*, v případě Polska např. *Russische Pohlen*), u „domácích“ z Čech bývá uvedeno konkrétní město- např. Praha, Plzeň.¹⁵³ Následující údaj sděluje poslední místo pobytu (zastávky, zdržení – *Ort des bisberige Aufenthalts*) a účel návštěvy a při jaké příležitosti (*Absicht der Ankunft und mit welcher Gelengenheit*) se tak stalo. Kromě toho se dozvídáme i způsob dopravy – *mit der Post*, *mit Landkutsche*, *zu Fuss*. Mohu uvést, že nejčastějším dopravním prostředkem je drožka/kočár, přičemž tím získáváme ukazatel o movitosti hosta. Jedna míle totiž stála v pol. 18. stol. celou jednu zlatku, což nebylo

---

¹⁵² Vzhledem k tomu, že sezóna začíná obvykle až na konci jara, je počet hostů-cizinců až nečekaný vysoký.

¹⁵³ V případě Prahy mě překvapilo její ještě podrobnější přiblížení – „*Prag in böhmen*“.

málo, představíme –li cestu třeba z Drážďan nebo z ještě vzdálenějších destinací.¹⁵⁴ Důležitým údajem je také samotné ubytování. Je zde název ubytovacího zařízení (*Erkehrhaus*) a celková doba pobytu hosta (např. 4 týdny, 2 týdny; vícetýdenní pobyty byly zcela obvyklé). Host musel dále sdělit údaje o svém pasu nebo svém osvědčení, potvrzení (*Benennung des Passes oder Urkunde*). Dále byl dotázán na datum svého odjezdu (*Tag der Abreise*), dále kam a při jaké příležitosti (*Wohin und und mit welcher Gelengenheit*) odcestuje. Poslední kolonka ve formuláři se jmenuje jednoduše – zvláštní poznámka (*Sonstige Anmerkung*). Zde bývá uvedeno zvláštní chování hosta („přestěhoval se do Lusthausu“), potvrzené datum jeho odjezdu nebo přestěhování do jiného hotelu.

Zvláštností v těchto ručně psaných seznamech jsou různá označení. Např. u většiny jmen najdeme ve zvláštní poznámce tzv. odškrtnutí. Toto odškrtnutí je uvedeno dvakrát např. pro rok 1806, kdy je jednou napsáno červenou a jednou černou barvou. V drtivé většině případů se obě přeškrtnutí vyskytují zároveň. V roce 1812 už je odškrtnutí provedeno pouze jednou, a to černou barvou.

Hned u číslice uvedené na úplném začátku formuláře bývá výrazná tečka. Cizinci uvedení v seznamech pro rok 1806 jsou navíc výrazně podtrženi, v tištěné formě seznamů dokonce velice výrazně, často dvěma barvami. Zřejmě to znamená, že druhé odškrtnutí bylo přidáno, kdy dotyčný skutečně odjel z města. Definitivní rozluštění zatím neznám, protože toto druhé „odškrtnutí“ chybí vedle většiny záznamů, napříč všemi dochovanými exempláři protokolů.

Příklad kompletní informace o každém hostu vypadá následovně, jsou-li všechny informace řádně vyplněny. Šlechtic Apolonarius Niegolowsky se svým bratrem Chrysostomem přijeli kočárem do Teplic 15. dubna 1799 na „Badekur“. Jako jejich sloužící je uveden Joseph Hezinsky. Bratři pochází z Poznaně, tehdy v „jižním Prusku“. Jako místo

---

¹⁵⁴ HLAVÁČKA Milan. *Cestování v éře dostavníku: Všední den na středoevropských cestách*. Praha: Argo. 1996, str. 61.

posledního pobytu uvedli Lipsko. Všichni byli ubytováni na předměstí v Teplicích, v domě č.p.8., kde se zdrželi čtyři týdny. Poté odjeli 17. května 1799 do Lipska, taktéž kočárem. Jejich pas byl vydán c.k. velvyslancem, hrabětem Elzem v Drážďanech.

Pro rychlejší vyhledávání hostů sloužily indexy, řadící hosty podle počátečního písmene jejich příjmení. Jejich jména byla doplněna pořadovým číslem, a proto se hosté nechají snadno dohledat v protokolech.

5.5.2 Přihlašovací protokoly v Karlových Varech

Karlovy Vary mají zachovaný unikátní prázdný formulář původního ohlašovacího protokolu policejní lázeňské inspekce.¹⁵⁵ Nadto jejich prameny evidence zahrnují Specifikace, což je obdoba teplických kurlistů a od roku 1799 i stejně vedené přihlašovací protokoly.

Předchůdcem těchto přihlašovacích protokolů byly policejní přihlašovací protokoly¹⁵⁶, založené z příkazu gubernia 24. května 1793.¹⁵⁷ Právě do roku 1798/9 byly vedeny policejním komisařem Johanem Klehem.¹⁵⁸

Jak byly do těchto protokolů získávány informace? Jak již víme, každý poskytovatel ubytování měl povinnost ohlásit hosta na magistrátu nebo přímo policejnímu komisaři. Kromě toho musel i sám host vyplnit právě tento přihlašovací lístek (*Anzeigszettel, Meldungzettel*). Tento lístek se pak odevzdával na komisařství. Za pozdní nebo žádné odevzdání hrozily pokuty. Jediný mi doposud známý exemplář přihlašovacího lístku je zachován v příloze k pokynům pro majitele domů a jiným poskytovatelům ubytování, sepsanými Johannem Klehem v roce 1800.

---

¹⁵⁵ HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost českých lázní mezi lety 1750-1850*. In: TINKOVÁ, Daniela, LORMAN Jaroslav (eds.): *Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2008, s. 127.

¹⁵⁶ *Meldungs Protokoll*.

¹⁵⁷ AUGUSTIN, Milan. *Evidence lázeňských hostů a počátky kurtaxy v Karlových Varech*. In: Historický sborník Karlovarska. Karlovy Vary, Státní okresní archiv Karlovy Vary 1999, s. 58-71, str. 60.

¹⁵⁸ Protokoly během lázeňské sezóny zapisoval komisař Klehe, s platem 3 zlaté denně plus ubytování. Po pěti letech, v roce 1798, se magistrát rozhodl šetřit a tuto povinnost převedl na vedoucího pozemkových knih Martiniho.

Anzeigszettel pro rok 1800 byl dvojjazyčný, německo-francouzský. Formulář měl být univerzální pro všechny lázně, neboť není předtištěno žádné lázeňské město tak, aby se mohlo libovolně doplnit. Do záhlaví formuláře se kromě zmíněného města se ještě zapisovalo číslo domu a erb. Tyto kolonky jsou pouze německé, všechny ostatní jsou dvojjazyčné. K nejdůležitějším patřila kolonka jméno, příjmení příchozího, jeho doprovod a služebnictvo (*Noms de baptême et de famille de chaque individu tant maitres que domestiques de l'un & de l'autre sexe*), povolání (*Rang et Etat*), místo narození a vlast (*Patrie et Lieu de sa naissance*), místo posledního pobytu (*Lieu de ton dernier domicile ou dernier sejour*), důvod příjezdu (*Motif de son voyage*), při jaké příležitosti (*Manière de cheminer*¹⁵⁹), zamýšlená doba pobytu (*Sejour qu'il compte faire*), typ pas nebo jiných dokladů (*Specification de ses passeports ou autres documens*), zamýšlené místo pobytu po odjezdu ze současného místa pobytu (*Lieu ou il se propose d'aller a son depart d'ici*). Instrukce pro vyplňování jsou vytištěny z druhé strany, taktéž dvojjazyčně. Francouzský text je delší a obsahuje sankce za nedodržení předpisů (4 zlaté, 30 krejcarů). Pokuta hrozí i tehdy, přestěhuje-li se host, a neoznámí ihned tuto skutečnost na policii. Pro doplnění této informace je vyhrazen prostor v zápatí. Host musí uvést nové číslo domu¹⁶⁰ a jméno ubytovatele, a poté kolonky, kam se stěhuje a s kým; v případě odjezdu – do jakého místa a kdy.¹⁶¹

Např. hostinský U Zlatého vola byl potrestán peněžitou pokutou za písemné nenahlášení ubytovaného hosta. To vedlo nezaplacení kurtaxy, a proto se magistrát zachoval rozhodně a pokutu hostinskému uložil.¹⁶²

---

¹⁵⁹ U této položky se liší německý a francouzský text (vdoujjazyčného formuláře). Zatímco v němčině je uveden účel cesty, ve francouzštině způsob dopravy.

¹⁶⁰ V roce 1808 nechal magistrát pořídit soupis „ubytovacích kapacit“. Seznam obsahuje čísla domů s podpisy majitelů. Tato informace se nechá využít pro studium majetku jednotlivých karlovarských občanů a pro zjištění, komu vlastně domy patřily. Aby se dalo vysledovat, zda se určití hosté ubytovávali ve stejných domech opakovaně, pro srovnání bohužel neexistuje podobný seznam z dalších let. V roce 1808 je celkový počet domů, které se pronajímají, 308. Viz: AM KV 1808, sign. N 125, fasc. 35, květen 1808.

¹⁶¹ AM KV 1800, sign. N 116, fasc. 49, 9. června 1800.

¹⁶² AM KV 1803, sign. N 121, fasc. 58, 10. července 1803.

Shrnu-li informace, které museli hosté o sobě povinně sdělit, docházím k závěru, že tyto informace nebyly vlastně ničím neobvyklým. Stejně kolonky (samozřejmě kromě položek Ubytování, doprava do/z lázní) totiž musely být podle předpisů a nařízení vyplněny už v pasu, proto zřejmě nikoho nemohly překvapit. Jenže pasy s těmito informacemi se dochovaly jen ojediněle, navíc v případě vyšší šlechty a panovníků pasy vůbec nebylo nutné vlastnit. Faktem ale zůstává, že se tyto knihy protokolů objevují v obou lázeňských městech v témže roce 1799, zatímco v případě Karlových Varů si po dlouhou dobu vystačili se Specifikacemi, a teprve příkazem z gubernia začali vést podrobnější přehledy. Dost možná začala být evidence hostů v Teplicích iniciována stejným podnětem.

5.5.3 Kurlisty a Badelisty v Teplicích

Nejstarší tištěný *Lisste der ankommenden Kur – und Badegäste, in der Badestadt Teplitz Im Jahre 1801*, jak zní celé jeho jméno, byl vytištěn v Teplicích zřejmě v průběhu daného roku. Jednalo se o prestižní záležitost pro celé město. Údaje uvedené na kurlistu jsou čerpány z ručně psané evidence.¹⁶³ Nicméně ve srovnání s písemnými přihlašovacími protokoly zjistíme, že v tištěných kurlistech mnozí hosté chybí, a nejedná se pouze o jedince.¹⁶⁴

Jak vypadá samotný kurlist a jaké informace obsahuje? Na úvodní stránce se dočteme, za jakým účelem byl tento kurlist vydán. Pro „pohodlí vznešených a úctyhodných lázeňských hostů. Instrukce Josepha Fishera („*Meldungsprotokollist*“) velí, aby každý host zřetelně napsal své jméno „*Meldungszettel*“. Cena jednoho výtisku nebyla předtištěna, avšak kolonka ano, takže se ceny zřejmě měnily, proto byla zachována možnost vepsat cenu rukou.¹⁶⁵ V roce

---

¹⁶³ HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost českých lázní mezi lety 1750-1850*. In: TINKOVÁ, Daniela., LORMAN, Jaroslav (eds.): *Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství*. Praha 2008, s. 128.

¹⁶⁴ Srovnání kurlistu pro rok 1806 a přihlašovacího protokolu z téhož roku (SOA Teplice, kniha 203, a Kurlist pro rok 1806)

¹⁶⁵ SOA Teplice, Kurlist pro rok 1801.

1806 stál 2 zlaté, v roce 1810 celých 30 fr., v roce 1811 3 zlaté a 3 krejcary. Cena za vytištění jména zůstávala na 12 krejcarech. V kurlistu pro rok 1802 dokonce najdeme reklamu na nakladatelství Franze Jerzabka.¹⁶⁶

Co se týče obsahu informací o hostech, kurlisty jsou poněkud skoupější. Dozvídáme se z nich jméno a příjmení hosta, datum příjezdu, povolání hosta, případně jeho doprovod, ten ale není přesně jmenován – např. tři dcery, jeden syn, a název ubytovacího zařízení.¹⁶⁷

5.5.4 Specifications pro Karlovy Vary

Pro Karlovy Vary je zachována první ručně psaná „Specification“ (*Specifikation dem Badegäste*) už pro rok 1686.¹⁶⁸ První kurlisty s tímto názvem se objevují na konci 17. století. Později, od roku 1795, vycházejí tiskem od místního nakladatele Franiecka.¹⁶⁹ Tato řada končí rokem 1797, následuje roční výpadek, a pak jsou dochovány jen zmíněné knihy protokolů vedené magistrátem.

Specifikace nebo seznamy hostů, jak jsou později nazývány, obsahuje informace o měsíci příjezdu hosta, jeho jménu a příjmení, povolání, zemi původu, názvu ubytovacího zařízení a délky jeho pobytu. Dozvídáme se tak opravdu jen základní informace v porovnání s protokoly.

Od roku 1795 stálo vytištění jména v kurlistu/specifikaci 20 krejcarů, předplatné stálo dva zlaté. Jeden exemplář zůstal na magistrátu, druhý se zasílal na krajský úřad. Tištěné seznamy na základě policejních protokolů jsou téměř úplné, na rozdíl od ručně psaných kurlistů.

---

¹⁶⁶ SOA Teplice, Kurlist pro rok 1806,

¹⁶⁷ MEINER, August Gottlieb, KRETSCHMANN, Karl Friedrich. *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797: In Briefen*. Leipzig, 1798: „Eine andre ganz gute Polizei Einrichtung ist die so genannte Badeliste, oder das chronologische Verzeichnis aller Namen der hieherkommenden Kurgaste, sammt Bemerkung der Tage ihrer Ankunft und ihrer Abreise“. Autoři zde tedy považují především dobu příjezdu a odjezdu za zajímavé údaje.

¹⁶⁸ MAŘÍK, Antonín. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. In: SAP, r.XLIV, č. 1, Praha 1994, s. 126. AM Fond regulovaného magistrátu KV 1580-1945, knihy K 921-973.

¹⁶⁹ BURACHOVIČ, Stanislav, WIESER, Stanislav. *Encyklopedie lázní a léčebných pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2001, s. 146.

Vladan Hanulík zpracoval kurlisty z obou měst do roku 1840. Zajímala jej sociální i gender skladba lázeňských hostů v několika lázeňských městech. Srovnával počty hostů šlechtického původu a nešlechtického, mužů a žen.

Ve složkách sledovaných hostů vedených na pražském guberniu jsou zachovány jednotlivě vložené příslušné listy z kurlistů s informacemi o sledovaném hostu. Stejně tak v Karlových Varech najdeme vzorky kurlistů z Teplic.

„*Meldezetteln*“, jak byly přihlašovací lístky pojmenovány v Karlových Varech, se musely vést dvojmo nařízením krajského úřadu z 8. května 1793. Že nebyly lístky vyplňovány pečlivě a svědomitě, dokazuje kárající dopis zasláný z loketského krajského úřadu karlovarskému magistrátu hned následující den. Z „kompletně“ zaslaných lístků prý chybí cizinci bydlící v hostinci U Zelené žáby a zapsaný také nebyl ředitel Meissl, z ubytovacího zařízení se jménem „Zelený Jindřich“.¹⁷⁰ K nešvarům docházelo zřejmě i nadále, protože posléze byla nesvědomitost trestána pokutou pěti tolarů.¹⁷¹ Lístky se měly vyplňovat následujícím způsobem – buď sám host, nebo jeho poskytovatel ubytování (*Hausoffizier*) lístek vyplnil a odnesl inspekčnímu officierovi¹⁷² a druhý lístek byl k zaslání na krajský úřad.

5.5.5 Seznamy příchozích a odchozích lázeňských hostů

V červnu téhož roku jsou vytištěny pro tyto účely zvláštní formuláře, jednoho typu pro příchozí a druhý typ pro cizince lázně opouštějící. Podívejme se blíže na údaje, které musel cizinec o sobě prozradit.

V případě hosta hlásícího se jako příchozí jsou vyžadovány nejprve obvyklé kategorie, jméno a příjmení, dále „*Charge* oder *Bedienstung*“ – podobně jako pozdější kategorie povolání. V následující kategorii „*ist angekommen*“ jsou položeny doplňující otázky -kdy, s doprovodem nebo sám, nebo s tzv. „*domestique*“.¹⁷³ Způsob dopravy do lázní byl upřesněn

---

¹⁷⁰ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 22, 9. května 1793.

¹⁷¹ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 31, 27. srpna 1793.

¹⁷² AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 40, 18. června 1793.

¹⁷³ „*Domestique*“ znamená sloužící.

otázkou, zda s vlastními koňmi nebo s poštou, případně s estafettou (kurýrem, poslem). Kategorie „cesta přes“ na přesnější trasu cesty do lázeňského města. Důvod příchodu mohl být trojí - buď „zur Gebrauch der Chur“, nebo „nur Karlsbaad gesehen“ a nebo „sich hier aufzuhalten“. Na místo ubytování se ptá kategorie „logiert in Stadt“. Pro poznámky byl vyčleněn prostor na pravé straně.

Formulář pro odcestované cizince se liší do předchozího hlavně slovíčky. Místo data příchodu se ptá na datum odchodu a místo, kam se cizinec ubírá (buď nazpět, nebo jinam). Způsob přepravy je možné vybrat z těchto typů- koňmo, s extra-poštou, nebo samostatně. Kolonku pro důvod odchodu z lázní s nejvýstižnějším názvem „*proč*“ není třeba dále komentovat. Další kategorie „*hat ein anders Chur bezogen in kk Schild*“ mi není příliš jasná, snad to znamená přestěhování se do jiného domu?

Kromě toho je pod oběma vzory formulářů připsáno, že jméno a příjmení a povolání musí být vyplněno zvláště čitelně.¹⁷⁴

5.5.6 Karlovy Vary- doplňující informace, další prameny

Od května 1793 se v dokumentech začíná objevovat namísto dosavadního „*fremden*“ „*ausländische*“, v souvislosti se zmíněnou povinností zasílat seznamy hostů týden co týden na pražské gubernium.

V roce 1808 začala platit nová ohlašovací povinnost pro hosty, kteří se zdrží pouze jediný den, respektive všem, kteří „ať už přes noc nebo přes den se v Karlových Varech zdrží“. I pasy těchto „pasantů“ spolu s přihlašovacími lístky mají být odneseny na radnici pro kontrolu.¹⁷⁵

Snad jediný dochovaný pas v Karlových Varech byl vydán v roce 1806 pro Karolinu Gibler vídeňským magistrátem. Karolina Gibler pracovala jako služka a pocházela z Falce.

---

¹⁷⁴ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 136, 18. května 1793.

¹⁷⁵ AM KV 1808, sign. N 125, fasc. 33, 28. května 1808.

Podle údajů v pase víme, že jí bylo 36 let, byla malé postavy, měla úzký obličej, hnědé vlasy, hnědé oči a malý nos.

Její pas měl poměrně benevolentní konec platnosti- omezil se jen na stručné „hinreise“ - zpáteční cesta. Karolina měla podle předepsaných údajů cestovat z Vídně přes Spitz do Karlových Varů a jako důvod odjezdu do Karlových Varů uvedla, že zde chce zůstat. Z druhé strany pasu jsou vypsány doplňující informace, označeny jsou jako Attest, doporučení pro možného dalšího zaměstnavatele. Karolina prý sloužila dva roky a dva měsíce, jako kuchařka.¹⁷⁶

5.6 Almanach für die Badegäste zu Teplitz, auf das Jahr 1802.

Almanach byl určen svým zaměřením pro všechny lázeňské hosty bez rozdílu sociálního postavení. Poskytoval informace o samotných lázních a způsobu trávení běžného dne v lázních. Almanach roku 1802 zpětně shrnoval celý tento rok, nebyl připravován dopředu.

Pro začátek 19. století je dochovaný almanach raritou. Karlovy Vary mají zachované almanachy až pro polovinu 19. století.

Na úvodních stranách předkládal almanach přehled významných událostí počínaje starověkem (datum první olympiády), zajímavé události (data objevování jednotlivých teplických pramenů, data posledního požáru v Teplicích). Čtenáři jistě uvítali přehled zatmění Slunce, hodiny východu a západu Slunce v těchto dnech nebo uplynulou předpověď počasí (*„průměrně bylo o půl stupeň tepleji“*).

Připojený kalendář byl určen všem hlavním náboženstvím.¹⁷⁷ Každý měsíc obsahoval čtyři sloupky, každé náboženství mělo svůj vlastní, s vlastními jmény a významnými událostmi.

---

¹⁷⁶ AM KV 1806, sign. N 124, fasc. 52, 3. dubna 1806.

¹⁷⁷ Sloupek byl dedikován křesťanství katolickému a protestantskému. Třetí v pořadí byl pravoslavný a čtvrtý židovský kalendář. Židovský kalendář měl pouze vyznačené soboty, a nejsou zde uvedena jména.

V další části byl čtenářům sestaven přehled všech lázeňských domů, podle domovního znaku a čísla, se jmény majitelů. Např. lázeňský dům U klobouku č.p. 121 v ulici Kroupové vlastnil kloboučník Görg Böhm. Wenzel Wlather, výrobce punčoch, patřil dům U papouška, č.p.110 v ulici Kroupové. Zveřejněny byly i domy bez čísla, a bez domovního znamení. U těch známe jen jméno ulice a vlastníka. Na základě těchto údajů si zřejmě hosté vybírali ubytování. Almanach byl vytištěn v Praze i v Teplicích, možná jej bylo možné zakoupit v obou městech.

Mimořádně zajímavý je i přehled významných hostů, kteří za uplynulých 150 let navštívili Teplice. Objevují se zde Josef II. a Leopold II., vévodové saští, prušti kurfiřti, polští králové. Petr Biron, vévoda Kuronský, otec Kateřiny Zaháňské, tu pobýval s rodinou v letech 1796, 1797, 1798, jeho manželka Dorothea von Meden navíc už v roce 1790. Biron zemřel v roce 1799, proto se zde roku 1801 objevují už jen dcery a manželka. V jejich případě není snad bez zajímavosti, že princezny, jež se provdaly v roce 1801, jsou zde uvedeny už jako vdané. Informace o těchto významných postavách se zřejmě pravidelně aktualizovaly.

U některých hostů jsou zde uvedeny i „pikantní“ detaily, např. Fridrich II. August, polský král, přijel se vší parádou, *rozhodně ne „inkognito“*, jak ironicky píše neznámý autor v almanachu. V roce 1682 přijel tedy polský král s doprovodem 321 lidí, jež přivezlo 275 koní. Tentýž panovník měl v roce 1705 s sebou navíc 405 vojáků gardy.

Pro uměnímilovné čtenáře zde dále bylo přichystáno několik ód na Teplice. V seznamu obchodníků a podnikatelů mě zajímal počet prodavačů knih (jeden). Zato soukeníků se uživilo sedmnáct, punčochářů dvacet pět a obuvníků šestnáct.

Zásadní význam mělo pro hosty představení běžného lázeňského dne, obvyklé dny trhů, příjezdy pošty.

Almanach tedy zahrnuje informace jak o movitosti tepelských obyvatel, že i klouboučníci mohli vlastnit lázeňský dům, tak i o movitosti hostů. Každý den přijížděla pošta,

a spolu s ní i čerstvé informace, myslím si, že hosté pobytem v lázních o aktuální zprávy neměli nouzi, naopak kontrola dopisů nemohla zcela jistě zahrnovat všechny.

I dohled nad hosty nemohl být dostačující, neboť v roce 1802 navštívilo Teplice téměř 1600 hostů (Karlovy Vary v témže roce 1253). A jiných jich počet dosahoval již zmíněných 3, 5 tisíc.

5.6.1 Kurtaxa - Lázeňská taxa

V roce 1507 je poprvé doloženo vybírání lázeňské taxy v Baden-Badenu. Pro Teplice tento poplatek zavádí instrukce v roce 1795. Taxu měl zaplatit každý hned po vyplnění policejní přihlášky. Při plánovaném delším pobytu než 5 dnů byl poplatek 4 zlaté, děti 2 zlaté. Zároveň byl ale ustanoven systém úlev a slev pro určité skupiny (chudí, rakouští vojáci).¹⁷⁸ Seznamy lázeňské taxy, jak uvádí Hanulík, jsou sice pro Teplice kontinuálně dochovány, avšak až pro pozdější období, 40. léta 19.stol.¹⁷⁹

V Karlových Varech byla lázeňská taxa zavedena o rok později, v roce 1796. Vyhláška oznamuje tuto novinku dvojjazyčně, tj. německo-francouzsky. Hlavním důvodem k jejímu zavedení byla snaha o zvelebování lázní a udržování pramenů. Při srovnání obou jazykových variant jsem zjistila, že *Kur – und Badegast* je ve francouzštině synonymem pro *étranger*. Druhou zajímavostí je fakt, že v německé verzi je uveden poplatek, ve francouzské verzi je místo toho strohá věta: „*Tato platba byla schválena a potvrzena Dekretem královského gubernia dne 13. prosince 1795.*“¹⁸⁰ Takže cizinec nerozumějící německé verzi mohl zaplatit i mnohem víc.

Zavedení kurtaxy ukončilo vybírání dobrovolného příspěvku, zapisovaného od roku 1750 do tzv. *Sprudlbuch*. Kurtaxa se později zapisovala taktéž do šprůdlbuchů a později i do přihlašovacích protokolů.

---

¹⁷⁸ HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost českých lázní mezi lety 1750-1850*. In: TINKOVÁ, D., LORMAN J. (eds.): *Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2008, s. 122.

¹⁷⁹ Ibid., s. 128.

¹⁸⁰ AM Fond regulovaného magistrátu KV 1580-1945. Zavedení lázeňské kurtaxy, 1796, N 110.

Taxa činila 2 zlaté, děti polovinu. Sazba byla zvýšena na dvojnásobek až v roce 1820.¹⁸¹ Platba byla přijata ihned po příjezdu domácím, hostinským nebo jiným poskytovatelem ubytování, kterému byly předány i pasy. Pasy a ohlašovací lístky (*Anzeigezetteln*) ihned odnášel lázeňskému inspektorovi, lázeňskou taxu městskému pokladníkovi.

---

¹⁸¹ MAŘÍK, Antonín. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. SAP, r. XLIV, č. 1, Praha 1994, s. 105.

6 Dohled nad cizinci

„...Jste-li cizinec, můžete být ujištěn, že jste pozorně sledován. Vnímavým pozorovatelem je totiž rada české vlády, B.C., císařský špeh, který zde tráví sezónu na útraty Jeho Veličenstva...; je znám každému ve společnosti,..., nebezpečný jen tomu, kdo nic netuší“.¹⁸²

Samotný „dohled nad cizinci“ nebyl v tehdejší Evropě žádnou novinkou. Cizinci byli pozorováni jak v Prusku, tak i v Rusku i ve Španělsku.¹⁸³

Studovaný časový úsek jsem pro potřeby této práce rozdělila na dvě období, kterým odpovídá příslušná část této kapitoly. Na začátku každé části stručně přiblížím každé období v kontextu s děním v Evropě, které determinovalo chování a obavy habsburské monarchie a bezprostředně ovlivnilo události na českém území.

Prvním dílčím obdobím je časový rozsah od začátku 80. let do začátku Francouzské revoluce, považujeme-li za začátek tradiční milník, rok 1789.

Druhé období je zářmováno koncem napoleonských válek a je časem největšího rozmachu sledování. Absolutně největší počet sledování případů pochází z období mezi lety 1793-1796, podle případů zaznamenaných v Karlových Varech. Ve druhé části tohoto období, zhruba po roce 1800, je charakteristickým znakem snížení celkového počtu případů sledování hostů v lázních. Dohled nad cizinci mimo lázně pokračoval i nadále, ale metody kontroly se staly propracovanější a pomocí důmyslnějších strategií ze strany policejních ředitelů a komisařů byly jednotlivé případy rafinovaněji vedené a cílené především na vyšší šlechtu, vojenské záležitosti. Následek tohoto vytříbení je patrný, ve fondech PG jsou podobných případů dochovány desítky, v Karlových Varech pouze několik.

---

¹⁸² SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992, s.61.

¹⁸³ HROCH, Miroslav, KUBIŠOVÁ, Vlasta. *Velká francouzská revoluce*. Praha, 1990, s.142.

6.1 Období od počátku 80. let 18. století do roku 1789

První zmínky o dohledu nad hosty v lázních se dočteme ve spisech putujících mezi velícím generálem Siskovicem a pražským nejvyšším purkrabím. V tomto prvotním období se jednalo o dohled vojenský. Ten měl být vykonáván vojenskými důstojníky, kteří jsou ve spisech označeni jako „officieři“. Už v roce 1779 jsou oficíři vůbec poprvé zmíněni ve zprávě Siskovisce.¹⁸⁴

V roce 1781 byl nařízen dohled „nad cizími hosty, zvláště nad pruskými a saskými, aby tací hosté, ne jako se to stalo posledně, kdy pod záminkou lázeňského léčení celou zemi procestovali, byli hlídáni. Officiéři mohou být v přestrojení, a jejich pozorné oko bude hosty střežit“. ¹⁸⁵ V roce 1783 je doporučeno do Karlových Varů a Teplic poslat po jednom „officierovi“. Jejich úkolem měla být ostražitost, „přicházející pocestné (Passagiers) a jiné cizí (fremde) lázeňské hosty, zvláště ale pruské, officiers mají rovnou dát sledovat (invigiliren), a posledně jmenované zvláště pozorovat, aby se ve zdejším kraji nepotloukali, nebo i jako špehové, podezřelé zprávy zadržovat, nebo (špeha apod.) docela dobře nazpět poslat“. ¹⁸⁶ Nacházíme tu i odkaz na předešlý rok, 1782, „kdy officíry byli Ullrich Hinkischen, nadporučík z Tiellu“ ¹⁸⁷ pro Karlovy Vary a penzionovaný nadporučík von Sellier, a nadporučík Reichel z Hohenlohe v Teplicích. Z obou těchto zpráv bylo vzpomínáno, že už působili v obou předešlých letech v místě (tj. roky 1780 a 1781). ¹⁸⁸ Velící generál Siskovics, jemuž dle mého, byli tito jmenovaní oficíři služebně podřízeni, posílá o nich zprávu Nosticovi, nejvyššímu purkrabímu. V oné zprávě z roku 1782 totiž Siskovics oznamuje, že Ullrich Kinsky a R. Hohenlohe přijeli už během lázeňské sezony do Karlových Varů a do Teplic. ¹⁸⁹ V roce 1780 gen. Siskovics hlásí tyto dva officíry a mimo ně ještě dr. Grubera. Tato poznámka

---

¹⁸⁴ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 17. července 1779.

¹⁸⁵ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 17. května 1781. Doporučení pro lázeňská města.

¹⁸⁶ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 8. dubna 1783.

¹⁸⁷ Zpráva z 21. června 1780 informuje, že tento nadporučík Tiell pochází z regimentu vévody Kinského.

¹⁸⁸ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 12. května 1781, a ještě předtím ibid, 21. června 1780.

¹⁸⁹ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 3. května 1782 zpráva knížeti Fürstenberkovi, nejvyššímu purkrabímu.

se částečně vysvětluje nahlédnutím do instrukce loketského krajského úřadu, zaslaného do Karlových Varů. Podle ní se mají officíři „legitimovat“ krajským úřadům, vojenskému veliteli a dvěma jmenovaným doktorům, dr. Gruberovi a dr. Becherovi.¹⁹⁰

Zvýšený dozor nad pruskými civilními a vojenskými osobami je znovu zdůrazněn v instrukci loketského krajského komisaře Johanna hraběte Dohalského pro magistrát v Karlových Varech.¹⁹¹

Shrnu-li dostupná fakta, zjišťuji, že Kinsky (Hinkischen), někdy uváděn s titulem vévoda, a nadporučík Hoch, se do obou lázeňských měst vrací opakovaně, zřejmě byla s jejich prací spokojenost. Dochází ale ke zmatkům ve jménech, kdy každý rok je jejich jméno poněkud zkomolené. Ke zkomolení dochází i jen oběhem dokumenty mezi magistrátem a krajským úřadem.

Na tomto případě je vidět i vývoj byrokratického aparátu. První zprávy byly zasílány na pražské vojenské velitelství, další již nejvyššímu purkrabímu. Od pražského purkrabího byly odpovědi zasílány zpět, a postupně i do obou krajských měst (Chebu a Litoměřic), a opisem příslušným poštmistřům.

Koncem 80. let se „dva officíři“ objevují na scéně znovu, opět Teplicích a Karlových Varech, tentokrát jsou ale bezejmenní, ani žádné bližší informace nejsou zaznamenány. Informuje o tom Michal hrabě Wallis s tím, že znovu potvrzuje nařízení o sledování a pozorování lázeňských hostů ze začátku 80. let.¹⁹² Příslušné krajské úřady, vojenský velitel a poštovní úřady mají na dohledu nad nimi spolupracovat.

První případy, které officíři museli řešit, nejsou dochované. Fond PG neobsahuje žádné. Archív v Karlových Varech má první konkrétní případy zachované až po roce 1785.

Jak si ustanovení vojenského dohledu nad hosty začátkem 80. let vysvětlit?

---

¹⁹⁰ AM KV 1781-1785, sign. 1/1/1, 1/1/2, inv.č. 3105. Opis doporučení ze 17. května 1781.

¹⁹¹ AM KV 1781-1785, sign. 1/1/1, 1/1/2, inv.č. 3105., 25. července 1782.

¹⁹² NA Praha, PG 1787-1791, krabice 42, fasc. 12, Nóta z 22. a 23. dubna 1788.

Konec 70. let 80. století přinesl habsburské monarchii mezinárodní ostudu, již skončila snaha Josefa II. vyměnit Bavorsko za Rakouské Nizozemí. Proběhla i tzv. bramborová válka, kdy dočasně na české území vstoupily pruské a saské jednotky. Celá 80. léta se nesla v duchu vzájemné nevraživosti, jež byla zatlačena do pozadí až v roce 1791.¹⁹³

Zhoršenými vztahy mezi oběma zeměmi si proto vysvětlují onu poznámku týkající se zvláštního dozoru nad pruskými a saskými hosty ze 17. května 1781. Zvláštní dohled nad pruskými hosty trvá ještě minimálně po 8. dubnu 1783.¹⁹⁴

Nóta pražského guberniálního prezidenta Cavrianiho opakuje instrukce z předchozích let.¹⁹⁵ Opět mají být vyčleněni dva officíři, náplň jejich práce je opsána z instrukcí z 80. let. Momentem hodným pozornosti je fakt, že lázeňští hosté mají být hlídáni bez rozdílu národností, neboť teď, v roce 1789, zde chybí jakékoli narážky doporučení zvýšené pozornosti na pruské a saské příchozí.

Z případů, jež řešil karlovarský inspektor-officír von Tiel (často nazýván Till) v 80. letech, jsem vybrala následující ukázkou. Jde o případ pěti žen (*Unterthanniennen*) a ještě dalších, jež byly označeny jako podezřelé. Známa jsou i jejich jména včetně místa jejich ubytování „u velevážených občanů“. Pouze u jedné z nich, Chatariny Stubenrin, je uveden jako místo ubytování „zahradní letohrádek“. Tyto jmenované ženy se provinily tím, že nedbaly na povinnost přihlášení v lázních, ani neměly u sebe povolení pro zdejší pobyt.¹⁹⁶

6.2 Období od začátku Francouzské revoluce do konce napoleonských válek

Pro časové vymezení tohoto období se přidržím klasického data konce *ancien régime* ve Francii, jímž je rok 1789. Francouzská revoluce se svými dramatickými zvraty

---

¹⁹³ Kromě dalšího se Josef II. angažoval s Kateřinou II. na Balkáně v boji proti Turkům

¹⁹⁴ NA Praha, PG 1781-1787, sig. B 2, krabice 24, 8. dubna 1783.

¹⁹⁵ NA Praha, PG 1787-1791, krabice 42, fasc.12, 9. dubna 1789.

¹⁹⁶ AM KV 1781-1785, sign. 1/1/1, 1/1/2, inv.č. 3105., 25. ledna 1785.

nezanechala kámen na kameni v celé Evropě, nebo minimálně podpěrnými zdmi ostatních starých režimů zatřásla.

Kromě toho se z dřívějších dědičných zemí stávaly nepřátelské země okamžikem jejich obsazení francouzskými jednotkami. Toto platí pro Belgii, dříve Rakouské Nizozemí, či pro Lombardii v Itálii. Rakousko nakonec Belgii ztratilo definitivně v roce 1797, výměnou za Benátskou republiku. Švýcarsko se stalo Helvétskou republikou o rok později.

Rovněž události v Polsku zaměstnávaly v první polovině 90. let diplomaty všech zemí. Polští emigranti brázdili Sasko a Prusko, a na rakouském území se často stávali zajatci. Vztahy Ruska s Rakouskem ochladly po porážce druhé koalice. Koncem 90. let 18. století je území Itálie částečně sjednoceno novými republikami.

Rakousko uzavřelo mír s Francií v Lunéville v roce 1801. Evropa získala oddechový čas. Rakousko sbíralo se síly a snažilo se zachránit před hrozícím se bankrotem. V roce 1804 se nechalo vtáhnout do další protifrancouzské koalice s Ruskem. Jenže Napoleon se dostal do Vídně. Rakousko začalo v roce 1805 jednat o míru. Protože se Prusko na poslední chvíli přidalo na stranu Francie, dostalo za odměnu Hannoversko. Ostatní německé státy, např. Bádensko a Bavorsko, posílily svou pozici na úkor Rakouska. Ostatně Svatá říše národa německého přestává existovat. Do další války se v roce 1809 Rakousko vrhlo samo. Jediným spojencem zůstala Británie. I přes dílčí neúspěchy Napoleona skončilo Rakousko poraženo, a stalo se téměř závislým na zahraniční politice Francie. Napoleonské války ukončil vídeňský kongres, a spolu s ním skončila i jedna významná epocha.

Tento úvodní krátký exkurz do obecných dějin má svůj význam. Chová se Rakousko jinak k různým státům? Nebo má jinou taktiku pro ten samý stát, s různým politickým zřízením?

6.3 „Podezřelé národnosti“

Když se k běžným charakteristikám, jejichž nositelům se přičítala „podezřelost“, najednou přibyla další nezaviněná vlastnost, a to „podezřelá“ národnost v závislosti na válečném stavu dané země s rakouskou monarchií, netřeba se pak divit množství zpráv o cizích emisarech apod.

6.3.1 Francie

První a nejpečlivěji sledovanou národností byli po celou dobu Francouzi, „*loupežníci majetku všech lidí*“.¹⁹⁷ A to i přesto, vezmeme-li v úvahu momenty např. v roce 1801, 1805, 1810-11, kdy Francie byla dočasně spojencem Rakouska, byť spojencem nemilovaným.

Hned od samého začátku revoluce se postupně v několika vlnách začali vystěhovávat šlechtici, jež našli největší zázemí v Koblenzi a Trieru. V roce 1790 se po zavedení přísahy kněžích na ústavu vydali na cestu i francouzští duchovní, kteří s novými pořádky nesouhlasili. Situace ve Francii se stále přiosťrovala, kromě toho emigranti z bezpečné vzdálenosti dštili popudlivé řeči, a přitom byli v novém útočišti nenáviděni jako ve Francii.¹⁹⁸ Ve válečném stavu byla Francie a Rakousko od září 1792, kdy Francie vyhlásila válku Rakousku. Na straně Rakouska stály kromě Pruska, Ruska ještě Piemont. Francie přes svou nepřipravenost nakonec slavila vítězství.

Složky sledovaných šlechticů a kněží, ač je to logicky těžko vysvětlitelné, tvoří převážnou část z dochovaných spisů. Proč sledovali zrovna je, odpůrce revoluce?

I francouzským *gouvernantům* a *gouvernantkám*, kteří v zemi pobývají od roku 1790, byly licence/povolení k pobytu zrušeny a „*tito lidé bez dalších (průtahů- pozn. aut.) mají být vypuzeni*“.¹⁹⁹ Ospravedlnění tohoto nařízení je, že „*deutsche Junglinge und Mädchen*“ se mají

---

¹⁹⁷ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č. j. 907. , hlášení ze dne 24. června 1793.

¹⁹⁸ DIESBACH, de Olivier. *Histoire de Emigration 1789-1814*. Paris: Grasset, 1975. Z další literatury k emigraci je vhodná monografie R. Slabákové *Rodinné strategie šlechty*.

¹⁹⁹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e., č. j. 451. V orig. jsou užity výrazy „*Gouverneurs und Gouvernantinnes*)

učit v němčině, a proto není francouzských gouvernatů a gouvernantek více třeba.²⁰⁰ Velké nebezpečí spatřovaly úřady v tzv. francouzských emisařích.

Není snadné v jejich strachu najít nějaké racionální jádro. Např. v případě zadrženého jistého nizozemského hraběte se ukázalo až při výslechu, že jde zřejmě o francouzského emisara a že s ním přicestovalo i několik dalších lidí. Tento „*verkappte Franzose*“²⁰¹ by prý mohl být i Herault Séchelles, jeden z autorů francouzské Ústavy z roku 1793, spolupracovník Dantona. Tomu se až nechce uvěřit.²⁰²

6.3.1.1 Francouzští sloužící a umělci

Nařízení gubernia ze 4. června 1795 týkající se působení francouzských sloužících (*domestique*) dorazilo na loketský krajský úřad už 8. června.²⁰³ Obratem informoval krajský úřad magistrát v Karlových Varech, jak se chovat, když „se zjistí“, že lázeňští hosté mají francouzské služebníky. Mělo se tedy sepsat prohlášení a bez odkladu se sloužící museli prokázat legitimacemi nebo jinými doklady. Bez těchto dokladů mohli být rovnou ze země vykázáni. Francouzští uprchlíci ve službách hraběte Schimmelmanna, pobývajícího v Karlových Varech, museli prokázat své dokumenty a legitimace a dokonce je zaslat do Prahy na purkrabství (takto nazývali české gubernium-pozn.aut.). Všichni měli být sledováni.²⁰⁴

Ani Charles Mereau vydávající se za tanečního mistra ze Saska-Gothy neměl potřebnou legitimaci. Do země přešel u hraniční stanice v Schönbachu (dnešní Luby) 4. srpna. Hodlal jet na krátkou dobu do Karlových Varů, jak vyplývá z podrobné zprávy krajskému

---

²⁰⁰ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č. j. 451. Případ Gouvernantek: Charlotte Tournay z Nancy. Charlotte de Tournay přicestovala do Čech s pasem císař. kanceláře před několika týdny, působila jako vychovatelka u Baronessy MacNeven. Prgen nařízení bylo vydáno 23. března 1793. Dotaz, zda se toto nařízení vztahuje i na Charlotte Tournay, je už ze dne 27. března 1793.

²⁰¹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č. j. 907., hlášení ze dne 24. června 1793.

²⁰² NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č. j. 907., zpráva z 19. června 1793. Viz. např. *Hérault de Séchelles*, ed. E. Dard, Œuvres littéraires (Paris, 1907).

²⁰³ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 27, 8. června 1795.

²⁰⁴ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 49, 8. července 1795.

úřadu z 18. srpna, ale o jeho pobytu ve Varech nejsou žádné zprávy.²⁰⁵ Krajský úřad nabádal magistrát, že s Mereauem musí být vyplněna legitimace s obvyklými náležitostmi – vlast, povolání a důvod příchodu. Tak je třeba zjistit, je-li francouzského nebo švýcarského původu.

Modehandler Louis Grenier d'Orléans a jeho manželka Genevieve se nevzdávali snadno. Po měsíčním boji a handrkování se, zda se nařízení, na jehož základě musí Louis Grenier opustit dědičné země, vztahuje i na jeho paní.²⁰⁶ V jeho případě se nemluví o vykázání ze země, ale pouze o jeho odchodu. Jistou Sophii d'Orléans potkávám v dokumentech z roku 1799, ve kterém žádá o pas, aby mohla na měsíc vycestovat do Lipska. D'Orléans byla ale karlovarskou občankou a prodávala „módní zboží“ (*Modewaaren*). Její žádosti bylo vyhověno.²⁰⁷

6.3.1.2 Šlechtici a duchovní

Dalším zajímavým případem se stala přítomnost Louise Guerranda v relaci ze 4. června 1793. Abbé (neboli dobově *Abbée*) Guerrand působil jako hofmistr u pána ze Schöнау.²⁰⁸ Během jeho lázeňského pobytu je zavedena zvláštní pozornost (*Aufmerksamkeit*) a každých osm dní má být o něm zasílány zprávy na krajský úřad. Abbé se v lázních zdržoval podle uvedeného data spolu s panem ze Schöнау od 25. května téhož roku.

Důvod sledování není nikterak specifikován, ani přesná národnost. Důvodem mohlo být jeho francouzsky znějící jméno. Guerrand mohl ale stejně dobře pocházet z Belgie.

Francouzský emigrant hrabě Mauberge/Maubeuge nachází se *vší skromností* v Karlových Varech útočiště 10. července 1793 a hodlá se zdržet delší dobu.²⁰⁹ První zmínky o něm se dozvídáme ze zprávy krajského úřadu 8. července 1793, která informuje karlovarský

---

²⁰⁵ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 77, 4. , 17., 18. srpna 1795.

²⁰⁶ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 50, 22. června 1798.

²⁰⁷ AM KV 1799, sign. N 112, fasc. 59, 28. září 1799.

²⁰⁸ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 33, č.j.143, 4. června 1793. Schöнау/Šanov je dnes součástí Teplic.

²⁰⁹ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 48, č.j.175, 10. července 1793.

magistrát, že se tento uprchlík zdržuje „U zlatého vola“ (Beim goldenen Ochsen).²¹⁰ Nicméně krajský úřad neznal motiv, proč se hrabě uchýlil zrovna do Karlových Varů, nebo plánovanou dobu jeho pobytu. Úkol zjistit vlastní příčinu byl uložen karlovarskému inspekčnímu officírovi. Uvedená zpráva o hraběti měla být officírovi opisem poskytnuta. Téhož září zajímal účet (Rechnung) krajský úřad zastoupený Josefem Schildem natolik, že požadoval jeho zaslání poštou na klatovský krajský úřad a „bezpečným“ kanálem – prostřednictvím adresy pruského státního válečného a kabinetního ministra hraběte von Hardenberg - do Bavorska.²¹¹ Jos. Schild hodlal uhradit účet hraběte sám. Dnes člověk kroutí hlavou, proč někoho tolik přitahuje účet. Avšak v dalších spisech se dostáváme k jádru. Nejde totiž o účty, ale je zde použito slovo *Effekten*, označující cenné papíry. Proto se později v prosinci dotazoval krajský úřad, zda opravdu cenné papíry byly odeslány prostřednictvím pruského ministra. Hrabě měl i jisté pohledávky u chebského řemeslníka a obchodníka, jež ke konci roku 1793 dosáhly 51 zlatých. Shrnu-li tento případ, ukazuje se nakonec, že dalších vzniklých pět zpráv se nikterak netýká „podezřelosti abbého“, ale jen a jen jeho dluhů.

Jean Pierre Thomas d'Argy se v Karlových Varech zdržoval od začátku listopadu a jako důvod uvedl, že potřebuje lázeňskou kúru. Je však zařazen pod zvýšený dohled a jeho obchody jsou pečlivě sledovány. Jistý Phillip Louis D'argy narozený v Chalonu ve Francii má být z města vyhnán postrkem, podle dochovaného „*Schubs- Recepisse*“.²¹² Šlo o jednu osobu, s opět zkomoleným jménem? Zřejmě mu i chyběl povinný Attest od doktora, který by popsal jeho zdraví a určil léčení“. Z dopisu od krajského úřadu je zřejmé, že se D'Argy pokusil prokázat, že během svého pobytu v Karlových Varech „*se choval řádně, tiše a bezproblémově a že při všech příležitostech podával důkazy o svých dobrých a oddaných činech pro francouzský královský dvůr*“.²¹³

---

²¹⁰ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 47, č.j.175, 8. července 1793.

²¹¹ AM KV 1793, sign. N 103, fasc. 69, 7. září 1793.

²¹² AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 94, 16. listopadu 1794.

²¹³ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 94, 16. listopadu 1794.

Karlovarský radní Antione Sauer píše d'Argymu nesmírně korektně v obstojné francouzštině, že mu byly stanoveny dvě podmínky podle ustanovení „*President de Gouvernement*“, prezidenta českého královského gubernia: „*Nesmíte se zdržovat nikde jinde než v hlavním městě v Praze až do konce války, ani v Brně (Brien), a to podmínkou, že můžete prokázat dostatečné prostředky k živobytí a zda můžete podat přijatelné záruky Vašich dobrých úmyslů a dobrého smýšlení. Tato deklarace musí být doručena do 15 dnů na loketský krajský úřad. Jinak budete muset připojit potvrzení od lékaře, jestliže Vám Vaše zdraví nedovolí splnit ony dvě stanovené podmínky a odjet, a oznámit, kolik času budete potřebovat na zotavení Vašeho zdraví*“.²¹⁴ V prosinci téhož roku byl D'Argymu pobyt v českých zemích povolen.²¹⁵

Lázeňský inspektor Kriegl hlásil v prosinci magistrátu, že se v domě hraběte von Schönau má zdržovat jistý Francouz. Magistrát měl zajistit doklady této osoby.²¹⁶

Marc Marie markýz de Bombelles (1744-1822) pocházel z Lotrinska, působil jako diplomat ve francouzských službách. Vyslanec byl nejprve v Portugalsku, později ve Vídni, kde jej zastihl začátek Francouzské revoluce. Markýz měl po vzniku francouzské republiky emigrovat a usadit se ve Švýcarsku. Po celou dobu zůstal v kontaktu s Ludvíkem XVI. a snažil se pro něj získat pomoc u ostatních panovníků. Jeho syn působil rovněž jako diplomat, ale v rakouských službách.²¹⁷

O případu barona de Bombelles, a jeho přítomnosti v Karlových Varech informuje karlovarský magistrát. V první řadě bylo nutné zjistit, v čích službách baron vlastně pracuje - zda v ruských, francouzských nebo pruských - a zjistit skutečné důvody jeho příjezdu. V Karlových Varech se ocitl v roce 1795. Podle zprávy adresované krajskému úřadu se dozvídáme, že markýz je v ruských službách už deset let a i jeho pas byl vydán 8. března

---

²¹⁴ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 97, 27. listopadu 1794.

²¹⁵ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 99, 12. prosince 1794.

²¹⁶ AM KV 1795, sign. N 110, fasc. 21, 28. května 1795.

²¹⁷ Informace přeloženy z http://www.1911encyclopedia.org/Marc_Marie,_Marquis_De_Bombelles. (10.7.2010).

1795 v Petrohradě.²¹⁸ Další zpráva pochází z prosince 1795. Markýz měl celou zimu strávit v Karlových Varech, ale žádný jiný lázeňský host tou dobou v Karlových Varech nebydlel. A dokonce i lázeňský inspektor se musel na zimu vrátit ke svému regimentu!²¹⁹ Barona znovu potkáváme v září 1796. V listu zaslaném baronovi krajským úřadem se úřad podívoval nad dobou baronova pobytu v lázních. Zdálo se jim, že baronova dovolená trvající víc než rok je pozoruhodná, a proto se ptali, zda a na jak dlouho si ještě baron dovolenou prodlouží. Dosud měl baron pas vyhotovený v ruském jazyce, a protože ani v Praze na guberniu nikdo rusky nerozuměl, měl být jeho pas poslán do Vídně ruskému velvyslanci, aby jej potvrdil.²²⁰

Proč je spojován baron de Bombelles s ruským carem, nevím. Faktem je, že ještě za doby života Ludvíka XVI. pracoval jako dvojitý agent jednak pro něj, jednak pro Leopolda II., jemuž říká: *“Je supplie Votre majesté de n’être point étonnée si je me trouve ici chargé d’une double mission”*.²²¹

V červnu 1795 byl ohlášen krajskému úřadu Francouz Chevalier Divon, ve službách ruského generálporučíka hraběte Rasumovského. Rytíř vlastnil legitimaci vydanou ve švýcarském Bernu, ze stejného místa měl hrabě i pas. Rytíř prosil o vydání pasu, skrze svého bratra vyslance na vídeňském dvoře, aby mu byl povolen pobyt v lázních.²²² Divon nakonec zajel spolu s generálem do Vídně pro pas, který mu byl vydán Spojenou dvorskou a státní kanceláří ve Vídni, neboť chtěl zůstat v Čechách.²²³

Vikomtesse von Caraman, rozená hraběnka von Merode, žádala o prodloužení svého pasu vydaného státní kanceláří na dvouměsíční pobyt v Karlových Varech.²²⁴

---

²¹⁸ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 21, 28. května 1795.

²¹⁹ AM KV 1795, sign. N 110, fasc. 109, 17. prosince 1795.

²²⁰ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 134, 21. září 1796.

²²¹ DIESBACH, de Olivier. Histoire de Emigration 1789-1814. Paris: Grasset, 1975, s. 135.

²²² AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 27, 9. června 1795.

²²³ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 27, 23 června 1795.

²²⁴ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 28, 9. června 1795.

Franz Petitbon zrovna hodlal odcestovat do Vídně pro pas, aby mu jej vydala k.k. Spojená dvorská a státní kancelář ve Vídni, když Petitbona zadrželi.²²⁵ Doposud měl pouze pas vydaný k.k. velvyslanectvím v Drážďanech.

Komtesa de Sourches emigrovala buď z Nizozemí nebo Francie, informuje rozpačitě zpráva určená krajskému úřadu, a pobývala v tou dobou v Karlových Varech. Ona sama vysvětlila, že se narodila v Paříži a emigrovala z Francie. Původně působila v kruhu hraběnky de Caraman. Její poslední pas pro pobyt v Karlových Varech byl vydán státní kanceláří, taktéž jako v případě zmíněné hraběnky, na dva měsíce. Situaci jí komplikovala skutečnost, že měla s sebou dva francouzské sloužící, pečovatelku a společníci. Z krajského úřadu jí připomněli nařízení, a sloužící museli prokázat své legitimace. Pokud by toto nesplnili, čekalo je vykázání ze země.²²⁶ Na konci července byl komtese pobyt prodloužen, stejně jako vitomtesse von Caraman.²²⁷

Bez ohledu na pas vydaný státní kanceláří, hraběnka Boisgelin, hrabě Kergoley a M. de Tevelle s povolenou léčebnou kúrou v lázních, měli být všichni pečlivě sledováni bez jakýchkoli uvedených důvodů.

Američtí Francouzi Louis a Pierre Sarcé neměli předepsaný pas, proto měli být ihned vykázáni přes hranici, informuje loketský krajský úřad. Tímto jim nebyl povolen pobyt v dědičných zemích, neboť výslovně nezmiňovali návštěvu lázní. Zároveň jim na hranice byla vytyčena Marschrout.²²⁸ Krajský úřad o tři dny později informoval magistrát, že oba Sarcé doposud přes hranice nepřešli.²²⁹

Francouzský hrabě Manneville prosil dvorskou a státní kancelář o pas umožňující vstup do k.k. dědičných zemí a povolení k návštěvě karlovarských lázní.²³⁰ Přípis od

---

²²⁵ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 52, 10. července 1795.

²²⁶ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 58, 18. července 1795.

²²⁷ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 66, 28. červenec 1795.

²²⁸ AM KV 1795, sign. N 108, fasc. 71, 3. srpna 1795.

²²⁹ AM KV 1795, sign. N 108, fasc. 74, 6. srpna 1795.

²³⁰ AM KV 1795, sign. N 109, fasc. 83, 2. září 1795.

spolehlivé osoby, tentokrát šlo o k.k. velvyslance hraběte von Schlika, byl vydán už v minulém roce, t.j. 1794. Na základě toho mu byl vydán pas pro k.k. dědičné země a pro krátkou návštěvu Karlových Varů. Ve zprávě krajského úřadu z července 1796 bylo doporučeno hraběti věnovat zvýšený dohled.²³¹

Baron Louis Le Fort se svou ženou a služebnictvem použil rafinovanou strategii. Pas zahrnující všechny členy jeho doprovodu byl čerstvě vydán k.k. velvyslancem v Drážďanech. V tabulce „vlast“, „rodné město“ uvedl baron město Wendhof. Po bližším pátrání se zjistilo, že Wendhof znamená ve francouzštině Vendomme, což zcela měnilo situaci. Baron měl být vykázán podle prezidiálního nařízení z 29. července 1796.²³² Krajský hejtman nakonec rozhodnutí změnil ve shodě se zněním rozkazu z gubernia ze dne 10. srpna, takže baron mohl dokončit v Karlových Varech léčebný pobyt.²³³ O dva dny později žádal baron o povolení k pobytu v Praze.

Tři podezřelé osoby, francouzští inženýři, byli upozorováni s „brašnami“ a mapami. Jejich popis zahrnoval oblečení (např. „*krátké kabáty modré nebo zelené, vysoké boty a klobouky*“). Bylo tedy nutné zjistit jejich pasy nebo jiné průkazy/legitimace a zjistit, s jakým „convoyem“ přišli.²³⁴

Ojedinelý případ pozorování dalšího lázeňského hosta se stal v roce 1805. O hostu informoval hrabě Wallis, nejvyšší purkrabí. Tím hostem byl profesor Domingo Anton Signoret de Villiers. Měl být tedy pozorován a jako obvykle, magistrát měl posléze zaslat zprávu.²³⁵ Z jeho pozorování vyplývalo, že Signoret de Villiers byl „*robustní postavy, mluví francouzsky, a podle přízvuku a vnějšího vzhledu vypadá, jako by se Italem narodil. V Teplicích nikdo nemohl dosáhnout chuti jeho concerts déclamatoires....., proto si myslel, že když přicestuje sem (tj. do Karlových Varů), posluchače najde. Když se jeho očekávání*

---

²³¹ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 83, 10. července 1796

²³² AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 113, 12. srpna 1796.

²³³ AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 124, 15. srpna 1796.

²³⁴ AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 127, 24. srpna 1796.

²³⁵ AM KV 1805, sign. N 123, fasc. 35, 14. července 1805.

nenaplnila, přinejlepším žádný majitel sálu, kde by mohl své umění představit, neměl chuť mu takové místo poskytnout.“²³⁶

Rakouský poddaný Franz von Spaun, „*který ve vzplanutém francouzském revolučním švindlu*“ si přinesl s sebou „státní osvědčení“, bezpečně se ale vědělo, že v roce 1801 žil v cizině. Proto měl být pozorován ve všech k.k. státech a všechny informace o tomto „individu“ měly být hlášeny.²³⁷

Hlášení o jistém Franzi Salazaru, baronovi de Monte Albano, žijícím se jako cukrář, (*Zuckerbacker*) vzbudilo pozornost v roce 1809.²³⁸ K jednomu z prvních dotazů vedlo jeho jméno, proč se živí jako cukrář. Krajskému hejtmanství byla zaslána zpráva s podrobnostmi týkajícího se jeho samého, ale i důvodů k cestě a způsobu dopravy do Karlových Varů. Původním cílem cesty byl Cheb, ale přišel pěšky z Prahy do Karlových Varů, kde se zdržel čtyři hodiny a odešel do zamýšleného místa. Je také uveden baronův přibližný věk - mohlo mu být k padesáti rokům. Ve zprávě je dále uveden částečně jeho vnější popis, takže víme že, černé vlasy měl protkané šedými. Jeho pas byl vystaven pražským magistrátem, a to na celé jeho jméno. Magistrát se ptal vzápětí hejtmana, zda se baron nahlásil poště (zřejmě aby magistrát zjistil důvod, jestli jej poštovním vozem odmítli svézt a jestli to bylo důvodem, proč šel baron pěšky).²³⁹

V květnu 1815 byl v Karlových Varech viděn baron Graumont/Gramont.²⁴⁰ Z kraje hlásili, že jej komisař nemohl stíhat, neboť neměl dostatek koní. Proto alespoň poslal magistrátu jeho zběžný popis – víme tedy, že baron byl střední postavy, měl na sobě velice krátký modrý frak s bílými knoflíky, modré proužkované kalhoty, revoluční *pantalony*. Mohl by mít s sebou i hnědý frak a kalhoty v jiné barvě. Baron prý mluvil dobře francouzsky.

---

²³⁶ AM KV 1805, sign. N 123, fasc. 39, 24. května 1800.

²³⁷ AM KV 1807, sign. N 125, fasc. 45, 21. prosince 1807.

²³⁸ AM KV 1809, sign. N 127, fasc. 21, 1. září 1809.

²³⁹ AM KV 1809, sign. N 127, fasc. 31, 17. srpna 1809.

²⁴⁰ AM KV 1815, sign. N 133, fasc. 22, 3. května 1815.

Karlovarský magistrát zakázal Madame de Fiennes, rozené von Fahy, francouzské emigrantce vycestovat. Ale podle *Meldungsprotokoll* pro rok 1799 evidující příchozí lázeňské hosty, přišla 7. srpna 1798 a 9. srpna 1799 odcestovala přes Cheb na říšské území, a to přesto, že na českém území jako emigrantka vůbec neměla být „strpěna“.²⁴¹

6.3.1.3 Kněží

Francouzský kněz Peter Bajotet emigroval. Do Karlových Varů přijel na lázeňský pobyt s poštou z Regensburgu a s pasem vydaným guberniem Jenže podle platných nařízení musel mít ještě legitimaci, jako obvykle s údaji o vlasti atd., již podle červnového nařízení gubernia musel mít už každý lázeňský host.²⁴²

Kněz Peter Thomas Legras přišel do Karlových Varů s pasem vydaným pražským magistrátem. Ihned měl být ostražitě sledován.²⁴³

6.3.2 Prusové, Němci

6.3.2.1 Sloužící

Na pruské zaměstnance se evidentně pohlíželo stejně jako na francouzské, neboť *musikus* Vachon z Pruského Polska „prohlašující se za pruského sloužícího“ musel předložit důkaz od důvěryhodné osoby, „že je tím, za co se vydává“.²⁴⁴

6.3.2.2 Šlechtici

„Hrabě Ferdinand Harrach se již nerušeně zdržuje už několik dní v Karlových Varech“, uvádí zpráva velitele Sickovisce. Hrabě se totiž nikterak neohlásil na krajském úřadě. A pak beze všeho podezření jej nechali odcestovat za bratrem do Prahy. Jaký trest je pro něj určen? *Jakmile se v Karlových Varech příště ukáže, bude beze všeho pozdvižení zadržen a bude se z toho zodpovídat.*²⁴⁵ Není zde ani slovo o tom, jaké národnosti hrabě byl a

---

²⁴¹ AM KV 1799, sign. N 112, fasc. 75, 28. října 1799.

²⁴² AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 79, 5. července 1796.

²⁴³ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 36, 22. června 1795.

²⁴⁴ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 32, 11. června 1795.

²⁴⁵ AM KV 1790, sign. N 99, fasc. 36., 4. srpna 1790.

proč se na něj jako na hraběte pohlíží v otázce přihlašovacích povinností tak přísně. Po delším hledání jsem našla částečně odpověď. Hrabě sice pocházel z rodu držícího inkolát v Čechách, ale on sám patřil do jeho jiné větve a stal se pruským tajným radou.²⁴⁶

Baron von Hegel z Vestfálska neměl s sebou pas a na chebském policejním úřadu mu byla vytyčena Marschroute v dopise, který měl nést s sebou. Pobyt mu byl povolen, aby se směl léčit v lázních. Magistrát měl na něj dohlížet. V případě, že by se dopustil něčeho podvodného, měl být ihned vykázán ze země.²⁴⁷

Podle ministerského listu z 28. července 1795, všichni vystěhovalci z říšských zemí mohli získat povolení ke vstupu na území „dědičné“ země a povolení k pobytu, „s výhradní výjimkou hlavního a rezidenčního města, prokážou-li věrohodně, že jejich sídlo nebo místo bydliště bylo zabráno během obsazení (Francouzi-pozn.aut.), a že tedy utekli a mají dostatečné prostředky k obživě.“²⁴⁸

Johann Ludwig Rudolph Natthan z Berlína vkročil na české území s falešným pasem. Magistrát nařídil po tomto zjištění jeho posláni přes hranice postrkem (*Schub, Convoyant*). Bohužel se zpráva nezmiňuje, jak magistrát odhalil falešný pas, nebo jaké údaje vlastně byly zfalšovány.²⁴⁹

La Motte původem z Lipska pobývajícím v Karlových Varech ne kvůli léčení v lázních, ale především kvůli spekulacím, byl okamžitě vykázán ze země.²⁵⁰

Pruský ministr von Alvensleben pobývajícím v Karlových Varech, dle „přesného pozorování“, byl monitorován hejtmanem hrabětem Vratislavem. Především jej zajímali kontakty s významnými cizinci a jejich „výzvědné záměry“ (*Absichten Kundschaft*), jak informoval z Vídně policejní ministr von Saurer.²⁵¹

---

²⁴⁶ <http://moravskekravarsko.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=77878&menu=3> (20.7.2010).

²⁴⁷ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 69, 1. srpna 1795.

²⁴⁸ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 120, 8. srpna 1796.

²⁴⁹ AM KV 1807, sign. N 124, fasc. 27, 18. října 1807..

²⁵⁰ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 60, 30. července 1798.

²⁵¹ NA Praha, PG 1791-1806, karton 79, fasc. XL,č.j. 189, 29. červen 1797.

Hrabě Sauer, člen chrámové kapituly v Regensburgu, přišel do Karlových Varů 11. srpna. Podle přihlašovacích protokolů lázeňských hostů se zjistilo, že bydlil u doktora Mitterbachera. Ten však jako vlastník domu nedodržel povinnost a tohoto hosta neohlásil, stejně jako neoznámil odjezd říšské hraběnky von Recke, hlásil radnici policejní komisař Johann Klehe.²⁵²

V březnu 1808 byl objeven v Chebu pruský hejtman Serainchamp se sloužícím, že cestuje s francouzským pasem z francouzského zajetí (*Kriegsgefangenschaft*). Hejtman zamýšlel cestovat přes Karlovy Vary do Prahy. Ve zprávě pro magistrát nechává krajský úřad na libovůli karlovarských, zda bývalého zajatce nechat projít Karlovými Vary.²⁵³

V případě vypovězené služky Agathe Kellerin kvůli její údajné „spekulaci“ v roce 1803 můžeme čerpat z výslechového protokolu, skládajícího se z 25 otázek: První dotaz směřuje na zjištění jména, věku, místa narození. Agathe odpovídá, jak se jmenuje, že je 21 let stará a narozená v Donaueschingenu (Baden-Württenbersko). Říká, že se živí jako služka, je svobodná. V poslední službě byla u paní von Stein ve Vídni, která byla vdova, se dvěma dětmi. Na otázku, jak dlouho tam pracovala a jak dlouho je to, co službu opustila, odpovídá, že tam pracovala dva roky a před skoro osmi týdny práci opustila. Na dotaz, má-li s sebou nějaké vysvědčení, odpovídá, že jej má, ale ne při ruce, že jej zanechala u sestry ve Vídni. Proč prý přišla do Karlových Varů a jak dlouho je zde? Přišla prý jen na krátkou dobu, chtěla pak pokračovat do rodného města. Navíc sem prý zrovna přijela do lázní její poslední paní, paní von Stein. Do přihlašovacího protokolu ale uvedla, že hledá zaměstnání jako služebná, ptají se jí tedy, proč uvedla předtím jiný důvod, a proč říká protimluvy, že přijela za paní von Stein a že pak chtěla pokračovat domů. Nakonec Agathe potvrdila, že opravdu chtěla hledat zaměstnání, a sice u vrchnosti, která zde pobývá na lázeňském léčení.

---

²⁵² AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 64, 16. srpna 1798.

²⁵³ AM KV 1808, sign. N 125, fasc. 16, 25. března 1808.

S kým do Varů jela a proč s sebou neměla pas? Přijela z Vídně do Prahy poštovním vozem, ubytovala se v hotelu. Sdílela pokoj s k.k. penzionovaným nadporučíkem Lohrem, který jel do Karlových Varů, a tak rozhodla jet s ním. Cestou prý její pas, který mu sama dala, ztratil. Odpověděli jí, že se jim to nezdá pravděpodobné, že by pas měla už předtím do Prahy. Odpověděla, že je to pravda, že pas s sebou měla, ale že se v Praze zdržela tři dny, nikdo se jí navíc po pase neptal, a proto ho nikomu neukazovala. Znovu zopakuje, že nemá žádný pas, na jehož základě by jí byl pobyt v Karlových Varech povolen. Kromě ní měl ale problém i zapisovatel Martini, že jí nenahlásil už při zapisování do Meldungsprotokolu, že nemá pas ani žádný jiný doklad.²⁵⁴

Pro období po roce 1801 je typické, že postihů Francouzů a Holanďanů ubývá, že je skoro rarita na ně narazit. Soudím tak dle pramenů z Karlových varů, kdy monitorování cizinců dramaticky klesá, a jestliže mají někoho na mušce, bývají to Rusové a Poláci, celkem pět případů za tři roky.

6.3.3 Poláci

Druhou největší skupinu tvoří Poláci. Rakousko je vnímalo a sledovalo jako revolucionáře, jimiž často skutečně byli (tedy ti, co např. připravovali polskou ústavu v roce 1791), už od roku 1793, který je skoro synonymem pro tzv. polské povstání nebo 2. dělení Polska.

6.3.3.1 Dohled nad Poláky „auf das Betragen den Pohlen überhaupt ein besonderes Augenmerk zu richten seyn“....

---

²⁵⁴ AM KV 1803, sign. N 120, fasc. 35, 26. května 1803.

Polsko, použijeme-li s výhradami toto moderní označení, nebo lépe Rzeczpospolita, ztratilo rokem 1772 velkou část území- na západě část Velkopolska ve prospěch Pruska, na jihovýchodě byla připojena Halič k habsburské monarchii. Východní část (Podolí, a území na dnešní Ukrajině a Bělorusku) zabralo Rusko Kateřiny II. V zbytcích země se rozhořel boj o moc a směr zahraniční orientace Polska. Střetávaly se zde dvě mocenské skupiny.

V čele první z nich stál sám král, vůbec poslední polský, Stanisław Poniatowski, jehož matka pocházela z rodu Czartoryských. Poniatowski, důvěrný přítel a oblíbenec ruské carevny, zastával názor, že rozvoj Polska a reformy jsou možné ve spolupráci s Ruskem. Druhá skupina vedená rodinou Potockých prosazovala zpět staré zřízení, kdy vláda šlechticů byla nade vše. Země se začínala malými krůčky postupně reformovat.

Od roku 1788 začal zasedat tzv. Čtyřletý sněm, řešící orientaci na východ (k Rusku) nebo na západ (k Prusku). Ani jeden směr nebyl ideální. Prusko nepotřebovalo mít silného spojence-konkurenta a Rusko si chtělo ponechat Polsko v závislém postavení.

Druhá ústava na světě tak byla podepsána 3. května 1791. Jejími inspiračními zdroji byly francouzská a americká revoluce. Největším přínosem se stalo přerozdělení moci ve prospěch sejmu. I když nezminím další významné změny, i jen posílené postavení sejmu stačilo vzbudit strach z revoluce u všech konzervativních příslušníků šlechtických rodů, ale i okolních států.

Tzv. targowická konfederace stavící se na obranu starých pořádků a proti ústavě našla oporu u Kateřiny II. Stanisław S. Potocki patřil do tohoto tábora. Kateřina tuto „polskou revoluci“ využila ve svůj prospěch a jako záminku pro další záboje polského území. V bojích proti ruským jednotkám se vyznamenal T. Kosciuszko a Józef Poniatowski. Celé úsilí o zmodernizování Polska vyšlo tenkrát vniveč a obháječi ústavy byli donuceni k emigraci. V lázeňských městech v západních Čechách se posléze scházeli.²⁵⁵

---

²⁵⁵ ŠMERDA Milan. *Polští vězni v českých zemích v době Kosciuszkovy povstání. Stanisław Kostka Potocki a Scipione Piattoli*. SIPř 64, 1978, č. 6, s. 476.

Právě díky tomu se s nimi setkáváme na českém území a jejich společným jmenovatelem bude označení „sledování Poláci“. V souvislosti s možnými kontakty s „republikány“ byl sledován i bývalý důstojník Linz, stejně jako jeho kontakt a korespondence.²⁵⁶

6.3.3.2 Případ Abbé Piatolliho aneb kus italská krve v polských dějinách.

Život Abbé Piatolliho těžko mohl být zajímavější. Scipione Piattoli (1749-1809) se narodil ve Florencii, v rodině obchodníka s obrazy. Po studiu práv se věnoval dalšímu studiu, mimo jiné kanonickému právu. Působil jako knihovník a kaplan v hraběcí rodině v Modeně. Po potížích vyplývajících z publikování svého díla *Saggio attorno al luogo del seppellire* odešel z Modeny a stal vychovatelem polské rodině Potockých. Do Varšavy přišel roku 1782. Jako učitel u nich setrval pouhá dvě léta. Získal ale cenné znalosti o Polsku a navázal rozhodující styky s magnáty a mnohými představiteli nejvýznamnějších šlechtických rodů, jmenujme např. Adama Czartoryského, kněžnu Lubomirskou, Alexandra Batowského. Piattoli navštívil v roce 1789 Francii, těsně před výbuchem revoluce.

Spolu s Ignácem Potockým se stali spoluautorů textu ústavy a Piattoli později sám sekretářem polského krále. Po neúspěchu ústavy se věnoval diplomatické činnosti, zabýval se postavením Kuronska a jeho vztahem k Rusku. Zaangažování se ve prospěch vrácení Kuronska Petru Bironovi a jeho manželce Dorothee mu později pomohlo dostat se z rakouského vězení.

Jak se vlastně dostal do onoho vězení? Piattoli byl spolu se Stanislavem Potockim zajat loketským krajským hejtmanem, hrabětem Wratislavem v 12. července 1794

---

²⁵⁶ NA Praha, PG 1791-1806, karton 79, fasc. 1/XXXIII, 26. června 1794.

v Karlových Varech a uvržení do vězení v Josefově. Už předtím byl zadržen Prusy „*kvůli své důležité roli v revoluci v Polsku*“.²⁵⁷

Kromě již zadrženého Abbé Piattoliho a Stanislaw Potovského v roce 1793 si mohli karlovarští připsat další úspěch. 29. května 1794 zadrželi jistého Franze Redona, obchodníka z Drážďan s polským šlechticem Alexandrem Batowským. Oba měli cestovat z Bernu ze Švýcarska přes Vídeň do Karlových Varů. Když ale poprvé ukázali na hranicích pas vydaný drážďanským magistrátem, zjistili, že Redon je Francouz! Okamžitě se ho ptali na jeho vlast (*Vaterland*). Že mu jako rodilému Francouzovi musí vysvětlit nynější předpisy, že musí mít náležitý pas, že mu nikdo nemohl pobyt v Čechách povolit, a že musí ze země okamžitě odejít. Batowski směl zůstat v Karlových Varech, přičemž úřady dodržovaly aktuální předpisy a společně na něj dohlížely (*Augenmerk*). „*A když nejspíš vyčte „v důvěrných řečech (verfängliche Reden)“ o nynějších polských, nebo francouzských nepokojích (Unruhen), ihned má být podána zpráva na krajský úřad. S Batowským mělo být dále jednáno ohledně jeho pasu z Bernu a v každém případě měla být podána zpráva loketskému krajskému úřadu.*“²⁵⁸

Hrabě Anton Komorowski a jeho bratr Josef Komorowski přijeli do Karlových Varů v červnu 1797 kvůli „*léčbě prameny (Brunnenkur)*“, hlásí krajský hejtman 10. června 1797. Anton byl posléze na cestě do Teplic doprovázen husarem Antonem Sawieczkym.

Instrukce loketského krajského úřadu z 16. června zajímavě upřesňovala pohled na národnost ve smyslu státní příslušnost Franze Redona. Vysvětlovala totiž, že „*jestliže Redon, je obchodník z Drážďan, který už víc než 20 let žije tamtéž, přičemž je narozený v Berlíně,*

---

²⁵⁷ NA Praha, PG 1791-1806, karton 78, fasc. 15e/XIX- 12. července- Motívem zadržení Abbé Piattoliho a Stanislaw Potockiho bylo pravděpodobně vzít je jako rukojmí. Předtím totiž byli zajati v Krakově rakouští diplomaté. Zajímavým momentem je také to, že je zadržel údajný jakobín hrabě Wratislav narčený z profrancouzského smýšlení pouhé tři dny předtím. Viz NA Praha, PG 1791-1806, karton 79, fasc. 1/XXIX.: Seznam guberniláních radů narčených z jakobinství

²⁵⁸ AM KV 1794, sign. N 104, fasc. 34, 29. května 1794.

.....může spolu s Alexandrem Batowským zůstat v Karlových Varech, a má mu být karlovarským magistrátem vydán pas“.²⁵⁹

O Batowském nalézáme zprávu opět na konci června téhož roku²⁶⁰, kdy už Batowski opustil ve společnosti guvernantky, působící ve službách hraběnky Botoza, Karlovy Vary a odjel s ní do Lipska.²⁶¹ V červenci informuje lázeňský komisař karlovarský magistrát, že už nevidí další použití „papírů a aktovky“ hraběte Batowského a že Mlle Hoffmann ji může vrátit zpět.²⁶²

Joseph Phillip Durand, kdysi důstojník v polských službách, byl spolu se synem vykázán z Karlových Varů po Marschroute.²⁶³ V jeho případě je uveden i věk, v době jeho zadržení mu bylo 60 let. Z vyšetřování dále vyplývá, že pochází z Besançonu ve Franche-Comté. Jako dosud jediný sledovaný cizinec je spolu se synem označen jako „podezřelý“ kvůli svému působení v Polsku. Syn je označen jako „virtuos na housle v Karlových Varech“. Oba ale budou vykázáni ze země a ostatních dědičných zemí, přes Teplice do Drážďan. Nikde jim nemá být povolen pobyt, ani jemu, ani synovi.

6.3.4 Nizozemci, Belgičané, Švýcaři, Italové

Nizozemci²⁶⁴, Italové a spolu s nimi Švýcaři tvoří téměř stejně rozsáhlou skupinu. Tyto země byly postupně obsazeny Francií, což „vysvětluje“ obavy rakouské vlády z možného rozšiřování revolučních myšlenek. Tato skupina se stále rozšiřovala o tzv. „nové republikány“,²⁶⁵ z dalších zemí obsazených Francií.

Koncem roku 1792 bylo poprvé obsazeno Rakouské Nizozemí (dnešní Belgie) francouzskými jednotkami. Francouzské jednotky se dostaly až na území levého břehu Rýna,

---

²⁵⁹ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 43, 16. června 1794.

²⁶⁰ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 49, 26. června 1794.

²⁶¹ Připojuji drobnou poznámku – tou dobou již měl dcera s Dorotheou Kuronskou; dítě se narodilo koncem září 1793 v Berlíně viz. SOBKOVÁ Helena. *Kateřina Zaháňská*. Praha: Paseka, 2001, s. 60.

²⁶² AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 59, 60, 10. července 1794.

²⁶³ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 87, 19. července 1796.

²⁶⁴ Termín „Nizozemci“, „Holandťané“ v dobových pramenech je dosti nejasný. Země bývá označována jako *Niederlanden*, pouze je-li přidáno „österreichische“ je vše jasné.

²⁶⁵ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e, č. j. 1784. 10. listopadu 1798.

byl dobyt i Frankfurt n/Mohanem. Začátkem roku 1793 se musel ale francouzský velitel Dumouriez s vojskem stáhnout z Belgie. Ovšem v následujícím roce se francouzská armáda vrátila a po bitvě u Fleures dostala Belgii „na kolena“. Po úspěšné ofenzívě v roce 1795 padl i Haag a Amsterdam a byla vyhlášena Batávská republika.²⁶⁶ Nizozemsko, resp. Batávská republika, se stalo francouzským spojencem.

6.3.4.1 Nizozemští vychovatelé

Počínaje 1. prosince 1794, jak Pergen dopisem sděloval českému guberniu a jeho prezidentu, hraběti Stampachovi, že s vychovateli (*Erzieher*) a vychovatelkami z Nizozemí má být nakládáno taktéž jako s francouzskými guvernanty a guvernantkami, což znamená všechny bez dalšího otálení ze země vypudit.²⁶⁷

6.3.4.2 Šlechtici a duchovní - „*emigrierte Niederländer wie die Franzosen selbst behandelt seyn*“²⁶⁸

Také hrabě Nieuport musel potvrzovat své úmysly a vysvětlovat vykázání ze své vlasti.²⁶⁹ Karlovarští posléze intimují krajský úřad s dotazy, zda např. „*je v pořádku, když byl pas vystaven polním maršálem a další pas bruselským magistrátem, zda je v pořádku, je-li Nieuport rodilým Bruselanem, zda bez zapsané hodnosti nebo Caracteuru/povolání může být maltézským rytířem, jak stojí v pase?*“²⁷⁰ Belgie tou dobou byla už obsazená francouzským vojskem. Vicomte de Nieuport musel tedy dokázat, že je opravdu „*rakouským Holand'anem*“ a že *pomáhal ve službě kk inženýrskému sboru Capitaine Lietenant*. Nieuport předložil přípis c.k. hraběte Leopolda Buquoye. 18. května zaslal krajský úřad v Lokti obsáhlou zprávu o vikomtu do Karlových Varů. Jeho pas vystavený c.k. nizozemským vrchním velitelem ze dne 26. května je v pořádku a dosvědčuje jak vlast, tak povolání tohoto maltézského rytíře,

²⁶⁶ HROCH Miroslav, KUBIŠOVÁ Vlasta. *Velká francouzská revoluce a Evropa*. Praha:Svoboda, 1990. s. 272

²⁶⁷ NA Praha, PG 1791-1806, karton 252, fasc. 15e. č.j. 1974.

²⁶⁸ Tři holandské duchovní Johann Nicolaus Marcus z Luxemburku, Franz Schmidt z Trieru a Johann Baptist Milliaux z Lutychu přecházeli z Wiesenthalu do Drážďan-viz AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 122, 8.srpna 1796.

²⁶⁹ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 12, 8. května 1795.

²⁷⁰ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 12, 5. května 1795.

vicomte de Nieuport. Nicméně podle nařízení gubernia z předešlého roku musí předložit potvrzení od spolehlivé osoby o svém smýšlení do 8 dnů, jinak bude muset Čechy ihned opustit. Vikomt prosí o delší čas, než je těch osm dní, aby mohl získat požadované opravňující dokumenty.²⁷¹

Dále je přiloženo potvrzení o pomoci poskytnuté v Bruselu v květnu 1793. Autor tohoto dokumentu potvrzuje, že „*velitel z řádu maltézských rytířů vikomt de Nieuport poskytl sumu 6.533 zlatých bez nároku na vrácení králi do královské pokladny, aby mohly být uhrazeny platby spojené s válkou*“.²⁷² Na konci května mohl tedy vikomt pokračovat v lázeňském pobytu s dovolením krajského úřadu.²⁷³

Další holandský lázeňský host Münter emigroval do Karlových Varů po okupaci Holandska Francií. Aby mohl zůstat, snažil se prokázat, že potřebuje lázeňskou léčbu.²⁷⁴ Z pozdějších dokumentů je jasné, že Münter býval radním v Amsterdamu. Jako i na ostatních, mělo „ulpět“ bedlivé oko.²⁷⁵

Další nizozemští emigranti z Francouzi obsazených území přicházeli v průběhu léta 1795. Ve zprávě přeposlané krajským úřadem magistrátu, úřady s nimi měly jednat stejně jako s Francouzi od srpna 1795.²⁷⁶ Ale podle nařízení gubernia zaslaného na kraj je postavení Nizozemců detailněji specifikováno, což konkrétně znamená, že Nizozemci ve služebném postavení museli předkládat legitimace s informacemi o jejich vlasti, místu pobytu a povolání. Nařízení také dále rozděluje Nizozemce do dvou kategorií. Jedni, ti „praví“, odešli po vpádu Francouzů, tak směli pobývat „*bez skrývání*“ v lázních. Druzí, kteří v zemi zůstali po francouzské okupaci, měli být označeni jako „*skuteční Francouzi*“.²⁷⁷

---

²⁷¹ AM KV 1794, sign. N 105, fasc. 19, 18. května 1795.

²⁷² AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 17, 18. května 1795.

²⁷³ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 19, 25. května 1795.

²⁷⁴ AM KV 1795, sign. N 106, fasc. 35, 22. června 1795.

²⁷⁵ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 42, 28. června 1795.

²⁷⁶ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 73, 5. srpna 1795.

²⁷⁷ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 73, 8. srpna 1795.

Svobodný pan baron Thysbaert z Bruselu nepožadoval povolení k pobytu v lázních, a tvrdil, že zase přejde zpět přes hranice. Magistrát se tedy dotazoval na krajském úřadě, proč tedy baron kúru nastoupil, že zřejmě bude usilovat o povolení k pobytu v Karlových Varech, podobně jako baron d'Oberchie a jeho Excelence hraběnka Rottenham. Když baron Thysbaert ukázal svůj pas, zjistilo se, že v pase nemá žádné vidování. Magistrát se jej ptal, jak se dostal přes hranice, přes kterou hraniční stanici a kterou silnicí do Karlových Varů.²⁷⁸ Jeho pas nebyl nejnovější, musel mít totiž pas ne starší než 6 týdnů (protože v době vydání nařízení gubernia týkající se doby platnosti pasu pobýval v Bruselu). Tudíž byl z příští hranice vykázán. Jeho zpáteční pas z konce června roku 1794 nebyl tedy na hranicích vidován, baron by byl býval kvůli tomu „vypuzen ze země“.²⁷⁹ V létě roku 1796 informoval krajský úřad magistrát, že hraběnka Rottenham se za barona zaručuje, aby k vyhnání nedošlo, tudíž by bylo předešlé rozhodnutí prezidia popřeno.²⁸⁰ Nicméně o týden později hlásí krajský úřad, že baron se stále nachází v Karlových Varech, přestože mu už byla vyznačena Marschroute. Krajský úřad stále trval na jeho vykázání.²⁸¹ Krajský úřad si dále vyžádal z hraniční stanice Schönbach²⁸² originální seznamy passantů. Žádný konkrétní důvod, proč tak učinil zrovna teď a ne už v dřívějších letech, není uveden.

Nicméně ve prospěch barona zasáhl jistý „*Gouverneur Nizozemí hrabě von Metternich*“ a baronovi pomohl získat pas od c.k. nejvyššího policejního úřadu, od hraběte von *Bergena* (Pergena), pobývajícího toho času v Karlových Varech. Baron tedy byl ušetřen vyhnání z lázeňského města.²⁸³ Pergen prý po ústním pohovoru s baronem vzal jeho stávající

---

²⁷⁸ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 79, 6. července 1796.

²⁷⁹ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 81, 7. července 1796.

²⁸⁰ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 90, 11. července 1796.

²⁸¹ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 87, 18. července 1796.

²⁸² Dnešní vesnice Luby.

²⁸³ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 82, 18. července 1796.

pas a zaslal jej do Vídně. Baron směl v Karlových Varech zůstat a počkat na vyřízení pas. Baron pas obdržel 28. července 1796.²⁸⁴

Další úspěšný uchazeč o povolení k pobytu z Nizozemí byl bývalý kancelista z civilního komisariátu, jistý Brummel. Jako jediný z dosud zkoumaných byl přímo od krajského úřadu označen jako „*unbedenklich Mensch*“²⁸⁵, protože „*ač bez císařské penze, žije z bohaté podpory své matky*“.²⁸⁶ Ve shodě s c.k. spojenou dvorskou a státní kanceláří a policejním úřadem mu byl pobyt povolen, a to nejen k pobytu v Karlových Varech, ale i na jakémkoli místě, aby si mohl zvolit živobytí. V srpnu t.r. byl k Brummelovi nařízen zvýšený dohled.²⁸⁷ Na konci srpna byl Brummelovi kvůli nesplnění pasových náležitostí pobyt v dědičných zemích nepovolen a měl být co nejdříve vykázan přes hranice. Jeho pas byl totiž vydaný státní kanceláří a podle nařízení z 2. července 1796 mu vstup, ani pobyt neměl být povolen, jak vyplývá z nařízení zasláního magistrátu krajským hejtmánem.²⁸⁸

Jeden z kněží, Christian Fridrich Bauersachs z Haagu, měl být taktéž vyhnán z Karlových Varů, neboť v rakouském Nizozemí zůstal ještě nějaký čas po obsazení země Francouzi.²⁸⁹

Kazatel (*Prediger*) holandské královny Marie Christiny, tety Františka II., Jean Louis de Levis získal přímluvu v Bruselu u hraběte Metternicha, a tudíž směl zůstat a léčit se v Karlových Varech. Po skončení léčby měl povoleno odjet. Z další zprávy pro karlovarský magistrát vyplývá, že v srpnu 1796 abbé odjel přes Teplice a Peterswald do Drážďan. Krajský úřad si totiž zjišťoval přesné místo, kde abbé překročil české hranice.

Jistý Metter/Metler vydávající se za obchodníka z vévodství Bergen uváděl tuto výpověď v Karlových Varech a Chebu. Neměl žádnou legitimaci, z které by byla patrná jeho

---

²⁸⁴ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 110, 28. července 1796.

²⁸⁵ Unbedenklich jsem přeložila jako „nezávadný“, kvůli kontextu.

²⁸⁶ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 140, 12. října 1796.

²⁸⁷ AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 123, 19. srpna 1796.

²⁸⁸ AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 128, 28. srpna 1796.

²⁸⁹ AM KV 1796, sign. N 110, fasc. 72, 30. června 1796.

národnost. V dané době se nacházel v Teplicích, po krátkém čase stráveném v karlovarských lázních, kde byl nalezen v seznamech přicházejících cizinců pod pořadovým číslem 870 a celým jménem Metler Commerciant, Solingen²⁹⁰, bydlící „U veselého stavení“. Ptáme-li se na důvod tohoto sledování, v další zprávě se uvádí jeho národnost – Nizozemec a k tomu ještě emigrant. Protože ale opustil místo povoleného pobytu – tedy Karlovy Vary, byl vykázán ze země.²⁹¹

Také Nizozemci M. van Zeller Dolnois nebyl povolen pobyt v dědičných zemích, Karlovy Vary musel opustit do deseti dnů, což se mi zdá jako docela příjemný ústupek.²⁹²

Svobodný pán baron Paul von Lunieck, kdysi holandský šlechtic, musel už 4. června opustit Karlovy Vary. Jeho paní pobývajíc v Drážďanech chtěla za ním přijet, ale řečeno slovy loketského krajského úřadu „*ale je třeba baronovi vysvětlit, že jeho paní nebylo uděleno povolení k cestě do Karlových Varů.*“²⁹³

Baron Lunieck musel bezprostředně po skončení lázeňské kúry opustit české území. Doktor Damm měl vydat potvrzení o jeho zdravotním stavu.²⁹⁴ Nejvyšší purkrabí a policejní ministr obdrželi v červnu 1798 prosebný baronův dopis, aby mu z výše zmíněných úřadů udělili potvrzení, aby směl dokončit lázeňskou kúru v Karlových Varech, pak že se hned odebere do Vídně.²⁹⁵ Krajský hejtman ve zprávě z 3. července oznamuje, že von Lunieck žádal na začátku července, aby směl jet do Vídně. Podle nařízení gubernia byl baron Lunieck okamžitě vykázán z c.k. států.²⁹⁶ V souladu s dalším nařízením gubernia ze 14. července vrátil magistrát zpět pas baronovi, aby mohl být do třech dnů vykázán z lázeňského města.²⁹⁷

---

²⁹⁰ Solingen leží na území dnešního Německa.

²⁹¹ AM KV 1795, sign. N 109, fasc. 83, 23. září 1795.

²⁹² AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 84, 7. července 1796.

²⁹³ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 42, 4. června 1798.

²⁹⁴ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 47, 17. června 1798.

²⁹⁵ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 51, 26. června 1798.

²⁹⁶ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 55, 9. července 1798.

²⁹⁷ AM KV 1798, sign. N 111, fasc. 59, 23. července 1798.

Hrabě Kastenau získal pas sice od c.k. dvorské a státní kanceláře, ale bohužel už v předcházejícím roce (tj. 1797), a jako cíl udal Welschland (jeden z kantonů ve Švýcarsku). V pase navíc chybělo přesně určené místo narození hraběte.

Franz Bernard Kambergen/Kambergen z Ammerswia (Švýcarsko) byl podle vystavovacího dekretu z Haagu od 26. února 1794 kapitánem u granátníků u jistého regimentu,²⁹⁸ od něhož získal „Masonneriezeugnisse“, ale žádný pas. Proto jej čekalo vykázání ze země, připočte-li se k jeho místu narození ještě jeho vojenská služba.

Dalším Švýcarem, rytířem Maltézského řádu, Josephem Lantaye z Laganu, a Italem Franzem rytířem von Saladini z Turína drželi pas z června 1795, čili šlo o pas rok starý, vydaný tamním magistrátem. Von Saladini musel upřesnit své povolání (*Bestimmung*), místo narození, a pokud by prokázal, že pochází opravdu z Turína, kvůli novému sardinská státní zřízení (*Verfassung*) nebyl by mu pobyt povolen. Pokud by vzbudil dojem, že přišel ze Švýcarska s Lantayem, byli by zadrženi a rovnou propuštěni za hranicemi.²⁹⁹

Všichni museli z Karlových Varů odejít a opustit i české území.

6.3.5 Španělé

Podle nařízení gubernia ze 4. července 1798 měl hrabě z A. Sebastiano, ze španělské Biskaje ležícího nedaleko francouzských hranic, narozený tamtéž, oznámit účel cesty, na jak dlouho a z jaké příčiny byl ve Švýcarsku, soudě podle vidování pasu odtamtud, a pak měl být vykázán ze země. O den později vysvětloval hrabě, že chtěl z Vídně přes Basilej do Itálie, jenže během jeho čtyřdenního pobytu se rozšiřovaly válečné nepokoje (*Kriegs Unruhen*). Změnil proto cíl cesty a zamířil opět do Vídně, neboť jeho obživa (*Subsistenz*) se dostala do ohrožení.

---

²⁹⁸ Jeho jméno jsem nerozluštila.

²⁹⁹ AM KV 1796, sign. N 111 fasc. 85, 7.července 1796.

6.3.6 Italové

Zpráva krajského úřadu, že Piemont'anovi M. Giovanni Riccardimu nebyl povolen zdejší pobyt, a musel odejít z území dědičných zemí.³⁰⁰

Ani kejklíři neměli snadný život. Ital Carvatti, který přišel do Karlových Varů s velbloudem, dvěma opicemi a dalším zvířetem, byl zadržen o Vánocích 1798 v Karlových Varech. Nařízení z krajského úřadu znělo neoblomně, „*takoví lidé zde nemají být trpěni, a rovnou přes hranici vyprovázeni*“.³⁰¹

6.3.7 Angličani

Magistrát žádal v případě cizince Charlese Keene, kdysi působícího jako anglický chargé d'affaires na švédském dvoře, bližší postup zacházení, neboť dotyčný neměl v osobní legitimaci předepsané „vykázání“.³⁰² O pár dní později, krajský hejtman požádal zaslání pasu Keena nebo jiných „legitimačních dokumentů“.³⁰³

6.3.8 Rusové

U Rusa Joachima Joachimowitsche byla nalezena v lednu 1800 „Costituta“. Byl na něj uvalen dohled, protože mohl být dezertér.³⁰⁴ Co je to ona zmíněná „constituta“, není specifikováno, ale samotné zdůraznění jak v regestu, tak i v textu zprávy je nápadné.

Johann Ruppert, karlovarský občan, žádal v roce 1805 o vystavení ruského pasu do Kijova v „ruském Polsku“, neboť se stal kapelníkem ve suitě generálnadporučíka Borodina, lázeňského hosta.³⁰⁵

V roce 1810 se v Karlových Varech objevuje hraběnka Rasumovská.³⁰⁶

---

³⁰⁰ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 81, 7. červenec 1796.

³⁰¹ AM KV 1799, sign. N 112, fasc. 1, 4. ledna 1799.

³⁰² AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 118, 4. srpna 1796.

³⁰³ AM KV 1796, sign. N 111, fasc. 121, 8. srpna 1796.

³⁰⁴ AM KV 1800, sign. N 113, fasc. 1, 9. ledna 1800.

³⁰⁵ AM KV 1805, sign. N 115, fasc. 37, 31. července 1805.

³⁰⁶ AM KV 1810, sign. N 126, fasc. 5, 15. dubna 1810.

6.3.9 Studenti

Krajský hejtman v dalším případě, kdy byl zadržen student Gerhard Nikolaus Beeldemaken, připomněl karlovarskému magistrátu nařízení, podle kterého „žádnému cizinci (*Fremden*) ze zemí obsazených Francouzi nebo „*republikanizovaných*“ nemá být udělen pobyt pro všechny dědičné země, jestliže nemá pas vydaný státní kanceláří a následně potvrzený dalším úřadem (*General-Staats- ode Oberpolizey*). Zmíněný student z Lipska žádný takový pas neměl, kromě univerzitního pasu. Proto mu nemohl být povolen do k.k. dědičných zemí vstup, ani pobyt. Pro odchod ze země mu byla vyznačena zpáteční *Marschroute* přes Chodov, Cheb a Andorf. Poslední celní úřad měl tuto cestu potvrdit.³⁰⁷

Se stejným osudem se setkali tři studenti z Prahy. Z Karlových Varů byli posláni s vyznačenou *Marschroute* zpět do Prahy.³⁰⁸

Následují zvláštní skupiny hostů, jež byly sledovány bez ohledu na národnost.

6.4 „*Verbotene Spiele*“ v Teplicích a Karlových Varech.

K dalším zábavám v lázeňských městech, ale nejen v nich, patřily hazardní hry. Tyto hry byly samozřejmě zakázány a úřady se snažily jim zamezit, nicméně se domnívám, že často hráči po přistižení vyvázli bez trestu. Mezi ně totiž často patřili magistrátní úředníci, radové i hejtmani. Obzvláště v lázních podobné zábavy zřejmě byly trpěny, neboť stížností kvůli nim je zachováno málo v porovnání s obrovským počtem lázeňských hostů.

Zachované prameny pro Teplice a Karlovy Vary vychází ze stížností poslaných rakouské vládě nebo přímo z hlášení magistrátu.³⁰⁹ Pro Karlovy Vary jsou zachované záznamy už z konce 18. století (1796, 1801), pro Teplice kolem roku 1810.

---

³⁰⁷ AM KV 1799, sign. N 112, fasc. 19, 13. března 1799.

³⁰⁸ AM KV 1806, sign. N 124, fasc. 62, 16. listopadu 1806.

³⁰⁹ V případě dalších měst Litoměřic a Brandýse nad Labem vychází informace přímo ze stížností konkrétních lidí, např. Anny Svobodové, jejíž muž zřejmě holdoval tomuto povyražení. Viz. NA ČR, PG T 1812, k. 1, H/3., Hazardní hry.

Jistý karlovarský občan Johan Wirbl hrál v Bochově zakázané hry, a byl při tom přistižen. Jakmile by ještě někdy přijel na krátkou nebo dlouhou dobu, byl by okamžitě poslán zpět do Karlových Varů.

V srpnu 1795 bylo odhaleno hráčské doupe a opět známe konkrétní jména: penzionovaný major Perriere, major Oconel, jistý baron Carlowitz, rytmistr Browne ze saské Garde de Corps. Aby se to již znovu neopakovalo, byla provinilcům věnována zvýšená pozornost c.k. inspekčním officírem.³¹⁰ A že leckteří z nich vášnivými hráči zůstali dohledu navzdory, je potvrzeno stížností krajského hejtmana zaslané magistrátu v červnu 1797. Hejtman konstatuje, že „stejně jako loni, se i letos lázeňští hosté věnují hazardním hrám, a to především v nočních hodinách“. Nařízení gubernia z 5. června má být vytištěno a dáno všem na vědomí.³¹¹ V červnu je tento dekret (zřejmě zakazující provozovat hazardní hry) předán baronu Karlowitzovi, z čehož je jasné, že minimálně on v „zakázaných hrách dál pokračoval.“³¹²

Nařízení zakazující hazardní hry je unikátně, alespoň co je mi známo, dochováno v Karlových Varech. Bylo vydáno guberniem 23. května 1800. Je nesmírně zajímavé, protože jmenuje všechny zakázané, a tedy zcela běžně se vyskytující hry – zakázaní, „štěstíčka“ a ostatní hazardní hry. Kromě pokuty při přistižení hrozí i přiměřený tělesný trest! Odměna pro „udavače“ a slib zachování jeho jména v tajnosti muselo leckoho vyprovokovat. Proto asi známe v několika případech jména karbaníků.

Zákaz platí pro všechny, ať už pro domorodce („*Eingebohrner*“) nebo cizince („*Fremder*“). Mezi jmenovitě zakázané hry patří „*Pharaon, Rouge et noir, Basset, Kostky-Würfeln, Passadieci, Lasquet Quindici, Trenta, Quaranta, Rauschen, Färbeln, Straschak Sincere, Brennten, Molina, Walacho, Maccao, halbwölff oder Mezzo duodeci, Vingt un, Wirbisch, Häufeln, Labet a Zwick*“. Přistižený hráč i majitel domu, kde se hrálo, měl být

---

³¹⁰ AM KV 1795, sign. N 107, fasc. 76, 13. srpna 1795.

³¹¹ AM KV 1797, sign. N 112, fasc. 64, 8. června 1797.

³¹² AM KV 1797, sign. N 112, fasc. 66, 12. června 1797.

potrestán pokutou 300 dukátů. Jestliže hráč nebo majitel nemovitosti, kde se hrálo, učinil udání, byla mu poskytnuta odměna 100 dukátů. Jeho jméno zůstalo utajené. Dalším trestem bylo třídní vězení, při opakovaném přistižení přiměřený tělesný trest (*angemessen körperlich Züchtigung*), nepoučitelní byli potrestáni kázníci. Hostitel byl potrestán pokutou 6 zlatých, při druhém přistižení 12 zlatých a při třetím přerušením živnosti.³¹³

Roku 1801 byli přistiženi Martin Glaßauer, hostinský U červeného jelena, a Thomas Heim, syn Paula Josepha z Rybářů, že hráli z noci z 12. na 13. července právě, U Červeného jelena“ zakázanou hru „Zwick“. Potrestáni byli třídním „arrestem“, navíc Thomas Hain byl poté poslán zpět na polní práce.³¹⁴ Glaßauer byl o dva roky později potrestán pokutou za včasné neoznámení ubytovaného hosta.³¹⁵

Lázeňského hosta advokáta Jablonského potkáváme dokonce dvakrát. V Karlových Varech je sledovaný jakožto „advokát poddaných“, ovšem bez jakéhokoli dalšího vysvětlování. To, kvůli čemu je sledovaný, je tedy všeobecně známé? Na jeho další stopu narážíme v roce 1810 v Teplicích. V knížecím zahradním domě, ve Vinárně U Arcivévody Karla, v teplickém městském hostinci a hotelu U zlatého jelena č. 65 toho roku rozmáhaly hazardní hry. Známe jména hráčů, a díky kurlistům/protokolům se o nich můžeme dozvědět více informací. Jedním z hráčů byl c.k. nadporučík baron von Scheidler (podle Anzeigeprotocoll jde o svobodného pána von Scheidler), pocházející z Čech. Do Teplic přicestoval 12. července od svého regimentu a zůstal neznámo dlouho. Jeho další kolegy, Dr. Jablonského (měl bydlet také v hotelu U Zlatého jelena stejně jako c.k. nadporučík von Scheidler), dále herce Čechtického a jistého Hrušovského³¹⁶, se mi zatím nepodařilo v kurlistu najít. Dohledala jsem pouze paní manželku dr. Jablonského s dcerou, které se ubytovaly 11.

---

³¹³ AM KV 1800, sign. N 113, fasc. 52, 3. června 1800.

³¹⁴ AM KV 1801, sign. N 114, fasc. 21, 20. července 1801.

³¹⁵ AM KV 1803, sign. N 115, fasc. 79, 3. listopadu 1803.

³¹⁶ NA Praha, PG T 1812, karton 1, fasc. H/5, č. j. 843.

června téhož roku v Teplicích v č. p.72.³¹⁷ V oné zmíněné vinárně měl celou lázeňskou sezónu přebývat Žid N. Lanis, původem za Žatce, který společnosti sháněl další kumpány.

Pro rok 1808 a 10 máme zachovaný seznam konceptů akt zabývajících se stížnostmi na hazardní hry. V roce 1808 bylo stížností celkem pět, a to v období od září – listopadu, tedy mimo hlavní lázeňskou sezónu. V roce 1810 pochází dvanáct stížností z Teplic a jedna z Karlových Varů, což zahrnuje i „herní partie“ s výše uvedenými „karbaníky“.³¹⁸

6.5 „Lustreise“

*„Ihre Stadt und Gegend ist dann so freudenlos und schrecklich, dass sie vor Missmuth oder langer Weile sterben mochten wenn sie sich nicht lustig machten. Es geht ihnen wie jener alte französische Geschichtschreiber von den damaligen Engländern sagt:“ Ils se divertirent moult tristement à la manière de leur pays.“*³¹⁹

Lustreisen, „Cesty pro potěšení“ (*Lustreisen*) byly spíše omezovány už za vlády Josefa II., neboť z těchto cest nebyl žádný užitek, proto také nebyly ve státním zájmu.³²⁰ Mladí šlechtici odhodláni je podniknout měli ztížené možnosti získání pasu, jestliže uvedli pravý záměr cesty. V praxi mladí šlechtici tento důvod (*Lustreise* nebo *zur Plaisir*) statečně uvedli do přihlašovacích protokolů v obou lázeňských městech. Protože zřejmě většina mladíků jednoduše uvedla, že jedou na léčení, je uvedený záměr „*Lustreisen*“ v porovnání s „*Kur zu brauchen*“ ojedinělý. Samozřejmě se pak mladíci mohli věnovat původnímu cíli. Mohu tedy konstatovat, že neohlášení správného důvodu cesty nijak nezamezilo jeho skutečnému provádění.

---

³¹⁷ SOA Teplice, Kurlist pro rok 1812, tamtéž Anzeigeprotocoll 1812.

³¹⁸ NA Praha, PG T 1812, karton 1, fasc. H/5, č. j. 843.

³¹⁹ MEINER, August Gottlieb, KRETSCHMANN, Karl Friedrich. *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797: In Briefen*. Leipzig, 1798.

³²⁰ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 132.

S cestami podobného ražení jde ruku v ruce uvolněné chování. Následkem pak mohou být různé venerické choroby. V Karlových Varech byl zaznamenán jeden případ v roce 1805, kdy se jistá Anna Maria Stokner nakazila, jak je specifikováno „*mündlich*“, od „*berlaubte*“-lázeňského hosta, Josepha Lämnera. Služka z Karlových Varů onemocněla syfilis, (*Lustseuthe*), navíc po vypuknutí nemoci musela odejít ze služby.³²¹

6.6 Kontrola korespondence

„*Ale co tedy máme psát? Že vídeňské císařství je humánní a svobodný režim a že ho z celého srdce miluju? Že vaši ministři jsou okouzlující lidé?*“, táže se markýz de La Fayette v roce 1795 rotmistra věznice v Olomouci.³²² Ironizuje totiž směšnou cenzuru dopisů, jež La Fayette a jeho rodina zasílá svým přátelům a ostatním přeživším členům rodiny z olomouckého vězení do Francie. Jejich dopisy obsahují pouze zmínky o zdravotních problémech Adrieny de la Fayette, nikoli žádné „revoluční“, „podezřelé“, opodstatněně sledované věty.

Jak sarkasticky poznamenává Sealsfield, „*jsou dopisy samozřejmě otevírány při nejmenším podezření a utajení tohoto znásilnění veřejné důvěry je věnována tak malá péče, že je často policejní pečeť přitištěna k pečeti pisatele*“.³²³ Tento nešvar se objevil v kontrolované korespondenci abbé Piattoliho z vězení v Josefově, kdy pevnostní velitel postupujíc dle instrukce válečné rady každý dopis Piattoliho orazítkoval svou pečetí.³²⁴

Kontrola korespondence a její otevírání poštovními úředníky byla samozřejmě zakázaná už v roce 1695 Poštovním patentem Leopolda I.³²⁵ Nicméně v instrukci (*Geheim Weisung*) dočasného zástupce Pergena, hraběte von Saurau, z 11. května 1794, se dočteme následující: „...*že se z obsahu podezřelé korespondence (verdächtigen Korrespondenzen aus*

³²¹ AM KV 1805, sign. N 115, fasc. 13, č.j.175, 8. března 1805.

³²² MAUROIS, André. *Adriena aneb život paní de la Fayette*. Praha: Lidové nakladatelství, 1980., s. 221.

³²³ SEALSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: Odeon, 1992. s. 97-98.

³²⁴ ŠMERDA, Milan. *Polští vězni v českých zemích v době Kosciuszкова povstání. Stanislaw Kostka Potocki a Scipione Piattoli*. In: SIPř 64, 1978, č. 6, s. 481.

³²⁵ HLAVÁČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku : Všední den na střeoevropských cestách*. Praha: Argo. 1996, s. 58-59.

*oder zu dem feundlichen Landen) všechno znepokojující (informace-pozn. aut.) nemá objevit v policejních protokolech“.*³²⁶

V souvislosti s nově vytvářenými republikami je nutné otevírat dopisy, jež „jsou zasílány z ciziny a mají republikánské razítko („*republikanische Siegel*“) a adresu. Takovéto dopisy měly být prohlédnuty, a nasměrovány zpět k doručení, „*aby se pohyb dopisu co nejméně narušil*“.³²⁷

Jak jsem zmínila v kapitole o vývoji kontroly cizinců, mezi běžné strategie kontroly a odhalování protistátních myšlenek patřila kontrola korespondence. Bohužel fond Prezidia PGT obsahuje případy kontroly korespondence až po roce 1805. Starší dokumenty by bylo zřejmě možné najít v Rakouském státním archívu ve Vídni, v tzv. Pergen-Akten.

V Karlových Varech na podzim 1798 byl zadržen dopis zaslaný z Batávské republiky týkající se jakéhosi hledaného Johanna Kreutze.³²⁸ Rozběhlo se široké pátrání v okolí Karlových Varů, jež mělo vytipovat potenciální možné adresáty. Pomocí informací v dopise hledali člověka, jenž by odpovídal výše uvedenému jménu, dále jméno jeho matky bylo Elizabeth Kastelen a Johanův otec Faldinek³²⁹ měl být kameníkem. Johann měl sloužit zřejmě od 18 let u „Keizer“ Regimentu „Mathezers“ po celých 11 let.³³⁰ Pomocí matrik pokřtěných našli čtyři muže se jménem Johann Kreys, každého s odlišným druhým jménem, a jejich matka se jmenovala Elizabeth. Hledali i pod různými variacemi příjmení–Kreutz, Kreyse. kritériím hledání nakonec odpovídá jeden - Johann Thomas Kreys, narozený v roce 1755 in Donitz, matka Elizabeth, otec Joseph.³³¹

---

³²⁶ NA Praha, PG 1791-1806, karton 79, fasc. 1/XXXII, Instrukce pro pražské gubernium. 1. květen 1794.

³²⁷ NA Praha, PG 1791-1806, karton 79, fasc. 1/XXXIII, Instrukce policejního prezidenta pro prezidenta gubernia Stampacha. 12. duben 1798.

³²⁸ Dopis je psaný v holandštině humanistickou kurzívou.

³²⁹ Křestní jméno otce znělo opravdu takto.

³³⁰ AM KV 1798, sign. N 114, fasc. 64, 6. října 1798., originál dopisu z Batávské republiky; (Mathezen zřejmě znamená Řád maltézských rytířů-pozn.aut.)

³³¹ AM KV 1798, sign. N 114, fasc. 81, 10. listopadu 1798.

6.6.1 Sledování bývalé španělské královny La Valette.

*.. und in Erwägung, dass die bennante-ex-devant Königin einem bedeutende Strecke über Mayn, noch ausser Sachsenhausen, in dem mir wohl bekannten Morrishen Weingärten wohnt, und H.E. Heller als Post beamter nicht hinlängliche Müsse haben dürfte, um in dasiger Umgebung kunde anzusehen und persönliche beobachtungen, welche allein zum Woche führen können, anzustellen. So habe ich ihn geschrieben, dass wenn er zu Erlangung derbey ächten und zuberlässigen schnellen Auskünfte, einige Auslagen machen müsste, ich ihn selbe durch einen sichern Kanal ersetzen würde.....*³³²

V tomto dopisu Petra Putze, poštmistra z Karlových Varů, adresovaného pražskému guberniu, jež zde cituji, se jedná o možné zjištění plánů cesty a odesílání korespondence bývalé španělské královny La Valette. Rozkazy z gubernia došly pouhý jeden den po odeslání (16. srpna odeslány zřejmě z Prahy, 17. srpna přijaty), což je opravdu na tehdejší dobu velice rychlé. Putz v odpovědi sděloval svou „vroucí radost“, že má takové štěstí, že může „pocitivému a veleváženému rakouskému císařskému domu být užitečný, a jemuž oporou bez přestání je“. Tady můžeme nahlédnout do hloubi „polákovy“ duše a částečně si vysvětlit jeho pohnutky pro věrnou službu.

Z citovaného úryvku dopisu se dozvídáme, že i konfidenti a bezectní poštmistři používali speciální „spolehlivé kanály“ pro svou poštu. To samozřejmě není to nejdůležitější. Zajímavějším bodem je, že Putz znal jakousi cestu (zřejmě měla být utajená) přes Mohan, snad využívanou pro bezpečné zasílání dopisů, již měla využít královna, a nabízí služby svého důvěrníka, který je poštovním zaměstnancem, a znal i jistého M. Weingärten, jehož zde uvádí jako obyvatele Sachsenhausen. Z jakého důvodu tyto údaje Putz spojoval s možnou cestou královny přes Sachsenhausen, nevím. Možná tak poukazoval na svou zkušenost a znalost přeshraničních „podezřelých“.

---

³³² NA Praha, PG T, 1805-1818, karton 9, fasc. V-1, 20. srpen 1816., bez č.j.

O Petru Putzovi se nedá mnoho informací zjistit ani v archívu v Karlových Varech. Obě jeho složky působí zcela nenápadně, neboť jejich jediným obsahem jsou dohady o proplacení Putzových vydání.³³³ Což je celkově žalostně málo, protože Putzovy zprávy jsou zasílány na gubernium v průběhu 1812-1816. Jeho existence tedy byla zřejmě utajena.

6.6.2 Kontrola korespondence pro vojenské účely

K dalšímu sledování o něco méně urozenější osoby, výmarského vévody³³⁴, došlo v Teplicích roku 1813, jak referuje hlášení z 8. července 1818 pro teplického policejního radu A. Eichlera. Zpráva bez emocí reaguje na obdržení hlášení rady Eichlera, že se vévoda od včerejška zdržuje v Teplicích. Vévoda má mít „*ve svých papírech celý francouzský Ordre de Bataille*“, o němž je třeba zjistit co nejvíc. *Ordre de Bataille* znamená bitevní schéma, a proto mohlo být získání tohoto plánu velmi dobře odměněno.³³⁵

6.6.3 Zadržení šéfa špionů aneb Espionage v západních Čechách

„*Pověstný francouzský šéf vyzvědačů*“ *Charles Schulmeister*, který během poslední invaze v roce 1809 byl *Generalpolizeikomisär* ve Vídni, od 12. května má provádět špionáž ze *Strasbourgu*, je doprovázen dvěma individui, *Charlesem Besonem* a *Opermannem*“. „*Znáмый баворский редактор почты, граф Тaufkirche, находящийся в Тепличих или скоро в Карловых Варах, обрздел видованý pas до чизины. Мá бýт co nejkratzí cestou vyhнán zpět до чизины*“³³⁶

Tento dopis obšírně cituji, protože mě zaujalo, kolik informací se o šéfovi vyzvědačů udržovalo v paměti.

---

³³³ AM KV 1813, sign. N 131, fasc. 2, 25, 30. dubna 1813.

³³⁴ Zřejmě jde o Karla Augusta von Sachsen-Weimar (1757-1828), blízkého přítele J.W. Goetheho – HROCH, Miroslav, KUBIŠOVÁ, Vlasta. *Velká francouzská revolce a Evropa*. Praha 1990. s. 154.

³³⁵ NA Praha, PG T, 1805-1818, karton 9, fasc. U-6, 8. července 1813., č. j. 174.

³³⁶ NA Praha, PG T, 1805-1818, karton 9, fasc. U-7, 3. červen 1813., č. j. 140

7 Závěr

Na konci 18. století se dramaticky mění politická mapa Evropy. Francouzská revoluce přinesla mnoho změn, jež byly příčinou strachu z neznámého, nepoznaného, nekonformního. Habsburská monarchie prožívá dramatické změny v důsledku vnitřních reforem, hospodářských, sociálních i správních. Pohledem teorie disciplinace Michela Foucaulta, habsburská monarchie se jako ancien régime snaží vypořádat se změnami a nonkonformním snahou si nezapadající prvky zaevidovat, sledovat a podmanit. Zajímavá dobová metafora „bedlivé oko“ přesně demonstruje snahu státu sledovat všechny prvky, z nichž se skládá stát.

Kdo je to vlastně cizinec? Samotné prameny nakládají s tímto termínem ambivalentně. Místa, kde byl užit výraz *Fremde*, by dost často mělo být spíše „Ausländer“, a to platí o drtivé většině hlášení o cizincích, tedy těch pocházejících ze států mimo Rakousko a dědičné země. Samotné úřady prostě neuměli jednoznačně vymezit tento termín a důsledně jej používat. Pojem „podezřelost“ nebyl v pramenech nijak definován, ani v žádných právních předpisech. Záleželo tedy na libovůli úředníků, komu tuto vlastnost přiřkli. Někdy k tomu stačilo podivné oblečení, jindy hlavním prohrěškem byla národnost. Po většinu doby byli perseksováni Francouzi, ale překvapivě i Nizozemci a Belgičané, tedy bývalí poddaní habsburské monarchie.

Kontrola cizinců nebyla žádným vynálezem, jenž by se zrodil přes noc v důsledku propuknutí Francouzské revoluce. Cizinci měli povinnost se prokazovat už od poloviny 17. století. Jen pasy a cestovní doklady nebyly nijak kodifikovány, sjednoceny, často se do nich zapisovalo tužkou. Nezvladatelná rozmanitost vedla k postupné unifikaci do jednoho formuláře. Ten se tak osvědčil, že jeho užívání se protáhlo až přes druhou polovinu 19. století. To samé platí pro nově vzniklé přihlašovací protokoly. Jejich užívání pokračovalo do konce 19. století. Jen další kolonky, např. zaplacení kurtaxy nebo strana „parthey“, přibýly.

Nově se systematizují se i informace, jaké o sobě musí cizinec sdělit. Kolonky pasu nově zahrnují i částečný popis osoby, čímž se má zamezit jeho falšování. Podobné informace o původu, posledním pobytu, důvodu návštěvy lázní a dalších jsou vyžadovány v žádosti o pas, v přihlašovacím lístku v lázních, a v přihlašovacích protokolech. V případě Karlových Varů ještě v seznamech příchozích a odchozích cizinců. Právě z těchto pramenů je patrné, že i přes předepsané náležitosti (pas musel být vydán úřady stanovenými v příslušném guberniálním nařízení), většina cizinců zaznamenaných v protokolech takové pasy nejenže nemá, ale cestovní doklady nemají vůbec, a přesto jsou do lázní přijati a obvykle nepatří ke „sledovaným“.

Jak se vyvíjel dohled nad cizinci v lázních? Nikoli během Francouzské revoluce, ale už koncem 70. let 18. století, kdy Rakousko soupeří s Pruskem a Saskem a hadrkuje se o Rakouské Nizozemí. Právě návštěvy jejich státních příslušníků na českém území vedou k zavedení policejního dozoru v lázních.

Postupem doby vzniká lázeňská inspekce, to již pod vlivem revoluce a strachu ze „šíření revolučního švindlu“. Vznikají nové prameny (kurlisty, přihlašovací protokoly), jimiž Rakousko hodlá zaevidovat „všechny“ cizince.

Reálně se ale zvláště cizincům směřujícím do lázní v mnohém ustupovalo. Navíc už koncem 90. let 18. století značně ubývá sledování této specifická skupiny. Vysvětlují si to tak, že pozornost rakouských úřadů byla upřena na Napoleona a válečné angažmá. O revoluci se skoro nemluví, z některých republik se opět stala království. Domnívám se, že i samotné úřady musely částečně rezignovat na snahu zaevidovat každého lázeňského hosta, neboť jejich počty se neustále zvyšovaly, proto nedávalo smysl připravovat státní kasu o peníze, jež s sebou hosté přinášeli.

Na těchto posledních řádcích zjišťuji, že na předchozích stránkách jsem zvolené téma „sledování cizinci v lázních“ zdaleka nevyčerpala. Ráda bych v něm pokračovala další prací.

8 Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

SOkA Karlovy Vary

AM Karlovy Vary. *Fond období regulovaného magistrátu a hosp. úřadu*, N 99 – N 144.

AM Karlovy Vary. *Fond regulovaného magistrátu KV 1580-1945*, knihy K 796- K 851.

SOkA Teplice

SOkA Teplice, *Fremden Anzeige Protocoll vom Jahre 1810-1812*, 1817, 1824-26

SOkA Teplice, *Anzeige Protocoll vom Jahren 1799-1808*, chybí 1800, 1804 a 1807, 1809.

SOkA Teplice, *Kurliste 1800-1815*.

SOkA Teplice, *Almanach für die Badegäste zu Teplitz auf das Jahr 1802*. Prag und Teplitz. 1802.

Národní archiv v Praze

Královské české zemské gubernium PG

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1771-81, sg.13, k. 17.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1782-87, sg. B 2, k. 24.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1782-87, sg. T 2, k. 38.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1788-90, sg. 12, k. 42

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1788-90, sg. 16, k. 42.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1788-90, sg. 22a, k. 43.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, k. 78, 79.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 15a k. 220, 221.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 15b 222- 232.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 15e 243- 251.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 15e 252.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 15e 253.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1791-1806, sg. 20b 272.

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia*, 1811-1815, sg. 15 e/1- 51 843.

Královské české zemské gubernium PG-T

Národní archiv Praha, *Prezídium Českého gubernia-Tajné*, kartony 1,3,5,6,8, 9.

Sekundární literatura:

- BĚLINA, Pavel. KAŠE, Jiří. KUČERA, Jan P.. *Velké dějiny zemí Koruny české X*. Praha: Paseka. 2001.
- BURACHOVIČ, Stanislav. WIESER, Stanislav. *Encyklopedie lázní a léčebných pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri. 2001.
- BÚŽEK, Václav. KRÁL, Pavel (eds.). *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo. 2007.
- CERMAN, Ivo. *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha: NLN. 2008.
- DIESBACH, de Olivier. *Histoire de Emigration 1789-1814*. Paris: Grasset, 1975.
- DUBY, George. *Dějiny Francie: od počátků po současnost*. Praha: Karolinum, 2003
- DUMAS, François Ribadeau. *La destinée secrète de la Fayette*. Paris: 1972.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin. 2000.
- FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Praha: 2005.
- FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann a synové. 1996.
- HIML, Pavel. *Zrození vagabunda*. Praha: Argo. 2007.
- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku : Všední den na střeoevropských cestách*. Praha: Argo. 1996.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol., *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005.
- HORST, Han van der. *Dějiny Nizozemska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- HROCH, Miroslav, KUBIŠOVÁ, Vlasta. *Velká francouzská revoluce a Evropa*. Praha: Svoboda, 1990.
- HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: 1999.
- LENDEROVÁ, Milena, PLŠKOVÁ, Jarmila. *Krátká cesta životem a Evropou. Gabriela ze Schwarzenbergu*. Praha: Scriptorium, 2006.
- LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004.
- LIGNE, Charles-Joseph de. *Mémoires, lettres et pensées*. Paříž: Editions François Bourin, 1990.
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: NLN, 1999.
- MAUROIS, André. *Adriana aneb život paní de la Fayette*. Praha: Lidové nakladatelství, 1980.
- MEINER, August Gottlieb, KRETSCHMANN, Karl Friedrich. *Reise nach den Badeörtern Karlsbad, Eger und Töplitz, im Jahr 1797: In Briefen*. Leipzig: 1798.
- MEJDŘICKÁ, Květa. *Listy ze stromu svobody*. Praha: 1989.

- MEJDŘICKÁ, Květa. *Čechy a francouzská revoluce*. Praha: 1959.
- PETRÁŇ, Josef. *Kalendář*. Praha: 1988.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Napoleon a srdce Evropy*. Praha: 1986.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Casanova a jeho svět*. Praha: 1998.
- PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha: Paseka, 2003.
- PUCHMERTL, Jaroslav. *Michel Foucault: fatální nedocení významu konformity*. Praha: Triton, 2008.
- ROUBÍK, František. *Počátky policejního ředitelství v Praze*. Praha: 1926.
- SEALSFIELD, Charles. *Rakousko jaké je*. Praha: Odeon, 1992.
- SCHEU, Fidelis. *Meine Beobachtungen über die eigenthümliche Wirkungen der Heilquellen in Marienbad und der Bäder daselbst*. 1824 Mariánské lázně.
- SOBKOVÁ, Helena. *Kateřina Zaháňská*. Praha: Paseka, 2001.
- STAROBINSKI, Jean. *Symboly rozumu*. Brno: 2003.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizincem na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2007.
- ŠVANKMAJER, Milan. *Čechy na sklonku napoleonských válek, 1810-1815*, Praha: 2003.
- TINKOVÁ, Daniela. *Revoluční Francie 1787-1799*. Praha: Kroměříž. 2008.
- TOCQUEVILLE, Alexis de. *Starý režim a revoluce*. Praha: 2003.
- VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha: NLN, 2002.

Články a sborníky:

- AUGUSTIN, Milan. *Evidence lázeňských hostů a počátky kurtaxy v Karlových Varech*. In: Historický sborník Karlovarska VII. 1999.
- BĚLINA, Pavel. *Politické události let 1789-1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*. ČČH 35, 1987, č. 6, s. 844-875.
- HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost českých lázní mezi lety 1750-1850*. In: TINKOVÁ Daniela.
- LORMAN Jaroslav, *Post Tenebras. Duchovní tvář českého a moravského osvětění*. Praha: 2008.
- HANUŠ, Jiří. VLČEK, Jar. (eds.). *Interpretace Francouzské revoluce*. Brno: 2004.
- HIML, Pavel. *Agentury osvětenského blaha. „Francouzské“ souvislosti reformy policie v habsburské monarchii v druhé polovině 18. století*. In: *Post tenebras spero lucem*. In: TINKOVÁ, Daniela. LORMAN, Jaroslav. Praha: 2008.
- HIML, Pavel. *Agentury osvětenského blaha. „Francouzské“ souvislosti reformy policie v habsburské monarchii v druhé polovině 18. století*, In: TINKOVÁ Daniela. LORMAN Jaroslav, *Post Tenebras. Duchovní tvář českého a moravského osvětění*. Praha: 2008.

- HLAVAČKA, Milan. *Spiknutí vídeňských a uherských jakobínů*. In: Historický obzor č. I, II/2001
- HROCH, Miroslav. Napoleonské války a evropská společnost. In: Napoleonské války a české země. Praha: 2001.
- KUTNAR, František. *Reakce státu v Čechách na Velkou francouzskou revoluci*. In: ČČH 43, 1937, str. 323-342.
- KUTNAR, František. *Velká revoluce francouzská v naší soudobé kritice. Příspěvek ke vlivu Velké revoluce*. In: ČČH 1934. č. 1, s. 33-79.
- LENDEROVÁ, Milena. *Z Francie do srdce Evropy. Příspěvek k dějinám cestovních zpráv*. In: ČČH 99, 2001, č. 2, s. 253-278.
- MACEK, Pavel. Rakouský policejní systém na přelomu 18. a 19. století. In: Evropa 1805. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu konaného v budově veřejného ochránce práv Brno 26.-28. září 2005. Brno: 2006, s. 411-428.
- MAŘÍK, Antonín. *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. SAP. r.XLIV. č. 1. Praha: 1994.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. „Mor revoluce“. *Obava ze šíření revolučních myšlenek na Moravě 1791-1805*. In: *Historik na Moravě*. Brno: 2009.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizinec. Příklad Petra Augustina Holleye*. In: FASORA, Lukáš. HANUŠ, Jiří. MALÍŘ, Jiří (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Cizinec. Příklad Petra Augustina Holleye*. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, MALÍŘ, Jiří (eds.). *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 431-446.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Francouzský švindl svobody*. In: *Interpretace Francouzské revoluce*.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Imigranti v Rakousku na konci 18. století*. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman (edd.). *Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*. 1. vyd. Praha: Koniasch Latin Press, 2000.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. *Zákonné rozlišení domácích a cizích*. ČČH, 2004, č. 2.
- ŠAMBERGER, Zdeněk. *Goethe v českých lázních*. IN: *Západočeský historický sborník 3*, Plzeň: 1997, s. 115-161.
- ŠEDIVÝ, Ivan. BĚLINA, Pavel. VILÍM, Jan. VLK, Jan (eds.). *Napoleonské války a české země*. Praha: 2001.

ŠMERDA, Milan. *Lafayettova internace v Olomouci v letech 1794-1797 a moravská společnost*. Časopis Matice moravské 95. 1976.

ŠMERDA, Milan. *Polští vězni v českých zemích v době Kosciuszкова povstání*. Stanislaw Kostka Potocki a Scipione Piattoli. SLPř 64, 1978, č. 6, s. 472-487.

TINKOVÁ, Daniela. *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Conditio humana: konstanta či historická proměnná. Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: 2007.

TINKOVÁ, Daniela. *Mezi psem a vlkem. Osvícenské příšeří v české historiografii*. s. 19. In: TINKOVÁ, Daniela. LORMAN, Jaroslav (eds.). *Post Tenebras. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008.

WEIGERT, Ludwig. J. *Goethe a Karlovy Vary I (1785-1808)*. In: *Historický sborník Karlovarska VII*, 1999, s. 34-57.

Elektronické zdroje (10.3.2010):

<http://www.koeblergerhard.de/der/DERA.pdf>

<http://www.koeblergerhard.de/der/DERF.pdf>

http://books.google.cz/books?pg=PA3&dq=kurorte&lr=&id=Ce08AAAACAAJ&as_brr=1&output=text

<http://moravskekravarsko.cz/encyklopedie/objekty1.phtml?id=77878&menu=3> (20.7.2010)

